

Risbo
Research-Training-Consultancy
Erasmus

Monitor Sociale Inclusie (meting 4)

Derde vervolgmeting naar de woon- en leefomstandigheden van Roma en Sinti
in Nederland

Y. Seidler
R. van Leeuwen
L.A.J. Koster
M.R.P.J.R.S. van San
P. van Wensveen
P. Jorna

Colofon

**Monitor Sociale Inclusie (meting 4)
Derde vervolgmeting naar de woon- en leefomstandigheden Roma en Sinti in Nederland
April 2020**

**Y. Seidler, R. van Leeuwen, L.A.J. Koster, M.R.P.J.R.S. van San, P. van Wensveen & P. Jorna
Rotterdam: Risbo BV / Erasmus Universiteit Rotterdam**

**Erasmus Universiteit Rotterdam/Risbo
Postbus 1738
3000 DR Rotterdam
tel.: 010-4082124
fax: 010-4081141**

© Copyright Risbo BV. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van de Directie van het Instituut.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting	7
Summary	15
Hoofdstuk 1 Onderzoekopzet en verantwoording	23
1.1 Inleiding	23
1.2 Methodologie	23
1.3 Leeswijzer	28
Hoofdstuk 2 Onderwijspositie	33
2.1 Onderwijspositie: actuele situatie, ontwikkeling en verwachting	34
2.2 Onderwijspositie: verdiepende analyse	41
2.3 Conclusie	48
Hoofdstuk 3 Arbeidsmarktpositie	51
3.1 Arbeidsmarktpositie: actuele situatie, ontwikkeling en verwachting	52
3.2 Arbeidsmarktpositie: verdiepende analyse	59
3.3 Conclusie	65
Hoofdstuk 4 Gezondheidssituatie	67
4.1 Gezondheidssituatie: actuele situatie, ontwikkeling en verwachting	68
4.2 Gezondheidssituatie: verdiepende analyse	73
4.3 Conclusie	77
Hoofdstuk 5 Woonsituatie	79
5.1 Woonsituatie: actuele situatie, ontwikkeling en verwachting	80
5.2 Woonsituatie: verdiepende analyse	87
5.3 Conclusie	92
Hoofdstuk 6 Veiligheidssituatie	95
6.1 Veiligheidssituatie: actuele situatie, ontwikkeling en verwachting	97
6.2 Veiligheidssituatie: verdiepende analyse	102
6.3 Conclusie	107

Hoofdstuk 7 Keuzevrijheid	109
7.1 Keuzevrijheid: actuele situatie, ontwikkeling en verwachting	110
7.2 Keuzevrijheid: verdiepende analyse	115
7.3 Conclusie	122
Hoofdstuk 8 Contact met de (lokale) overheid	125
8.1 Contact met de (lokale) overheid: actuele situatie, ontwikkeling en verwachting	126
8.2 Contact met de (lokale) overheid: verdiepende analyse	132
8.3 Conclusie	138
Hoofdstuk 9 Conclusie	141
Literatuurlijst	145
Bijlage 1 Begrippen H1	147
Bijlage 2 Achtergrondinformatie	149
Bijlage 3 Respondententabel	151

Voorwoord

Voor u ligt de derde vervolgmeting van de Monitor Sociale Inclusie. Sinds 2013 is om het jaar onderzoek gedaan naar de mate van Sociale Inclusie van Roma en Sinti in Nederland. Net zoals in voorgaande jaren is er door gebruik te maken van verschillende kwalitatieve methoden getracht een gedegen beeld te vormen en een indruk te krijgen van de ontwikkeling en toekomstverwachting van verschillende leefgebieden.

In het kader van dit onderzoek is er met veel betrokken en bevlogen personen gesproken die zich vaak al jaren inzetten voor de verbetering van de Roma en Sinti in Nederland, hun gemeenschap of gemeente. Zonder hun medewerking was de uitvoering van dit onderzoek niet mogelijk geweest. Daarnaast zijn wij zeer erkentelijk voor de Roma en Sinti die met ons in gesprek wilden gaan. Ook deze personen zetten zich vaak al jaren in voor hun gemeenschap en blijven, ondanks dat zij zich vaak niet gehoord en gewaardeerd voelen, strijden voor de verbetering van de positie van Roma en Sinti in Nederland.

Tot slot willen wij de adviescommissie en betrokken medewerkers van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid bedanken voor de fijne samenwerking en hun deskundige adviezen waarmee zij een belangrijke bijdrage hebben geleverd in het aanscherpen dit rapport.

Onderzoeksteam Monitor Sociale Inclusie 2019

Risbo

Februari 2020

Samenvatting

In 2019 is voor de vierde keer de Monitor Sociale Inclusie uitgevoerd. Met uitzondering van de nulmeting zijn voor elke meting dezelfde opzet en instrumenten gebruikt. Deze derde vervolgmeting is gebaseerd op de antwoorden van de 49 respondenten die de enquête hebben ingevuld en de uitkomsten van 43 interviews waarbinnen met 61 personen gesproken is. Voor dit onderzoek is met 22 professionals en 39 personen behorende tot de doelgroep gesproken. Binnen dit onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen Vooroorlogse Sinti en Roma, Generaal-Pardon Roma, Balkan Roma en Nieuwe Roma. In het onderzoek is bij het werven van respondenten gestreefd naar zowel geografische spreiding als een goede verdeling van de onderscheiden groepen. Het onderzoek richt zich op de thema's onderwijs, arbeid, gezondheid, wonen, veiligheid, keuzevrijheid en contact met de (lokale) overheid met betrekking tot de huidige situatie, de ontwikkeling sinds 2017 en de toekomstverwachting voor over vijf jaar. Hoewel in dit onderzoek is getracht om een zo goed mogelijk beeld van de gemeenschappen en gemeenten in Nederland te krijgen, kan niet gesteld worden dat dit onderzoek een representatief totaalbeeld geeft van alle Roma en Sinti in Nederland. De lezer dient te beseffen dat er grote verschillen bestaan tussen de onderscheiden groepen, gemeenten en binnen de subgroepen. De uitspraken in deze rapportage zijn daarom niet op alle Roma en Sinti gemeenschappen van toepassing.

Onderwijs

De onderwijspositie van Roma en Sinti wordt als zwak beoordeeld. Zeer weinig Roma- en Sinti-kinderen gaan naar een voorschoolse opvang en zij gaan vaak vanaf vijf jaar naar de basisschool. Hierdoor zouden veel kinderen bij aanvang van hun onderwijs carrière te maken hebben met een taalachterstand, die volgens professionals veelal niet meer in te halen is. In het primair onderwijs komen vrijwel geen gevallen van absoluut verzuim voor, voornamelijk door de strenge handhaving van de leerplicht. Respondenten omschrijven de deelname van Roma en Sinti aan het voortgezet onderwijs als problematischer dan aan het primair onderwijs, vooral vanwege de stijging in ziekteverzuim. De aantallen Roma- en Sinti-jongeren die doorstromen naar het vervolgonderwijs is relatief laag. Een aanzienlijk deel van de doorstromers komt terecht op de lagere niveaus van het mbo. Deelname aan het (hoger) beroepsonderwijs zou mondjesmaat voorkomen. Wanneer Roma-jongeren doorstromen betreffen het voornamelijk vrouwelijke Roma. Deelname aan het voortgezet onderwijs en doorstromen naar (hoger) beroepsonderwijs wordt niet in alle gemeenschappen geaccepteerd. Tevens wordt het belang van onderwijs niet altijd ingezien door Roma- en Sinti-ouders. In sommige gemeenschappen zou de gedachte bestaan dat jongeren beter kunnen gaan werken dan nog langer naar school te gaan. Nagenoeg alle gesproken Roma en Sinti geven aan vooroordelen en discriminatie op het gebied van onderwijs te ervaren. Zij zijn van mening dat kinderen onterecht naar het speciaal onderwijs worden gestuurd en dat Roma- en Sinti-kinderen minder kansen krijgen dan andere kinderen. Uit de interviews en de vragenlijst komt naar voren dat de ontwikkeling van de onderwijspositie sinds 2017 iets verbeterd is. Veel professionals benoemen dat dit een gevolg is van de beleidsinzet van de afgelopen jaren. Hoewel de onderwijspositie nog altijd achterblijft bij het gemiddelde, zien zij dat er

langzaam verandering plaatsvindt. Zowel professionals als de doelgroep zelf benoemen dat de ouderparticipatie verbetert en dat (jonge) ouders steeds vaker het belang van onderwijs inzien. Volgens Roma- en Sinti-respondenten stijgen zowel de deelname aan het voortgezet- en vervolgonderwijs als het niveau waarop deelgenomen wordt. Ze stellen dat dit ook geldt, hetzij in mindere mate, voor onderwijsdeelname op mbo-niveau. Tegelijkertijd signaleren professionals een lichte afname van Roma en Sinti in het praktijkonderwijs.

De toekomstverwachtingen voor de onderwijspositie van Roma en Sinti over vijf jaar zijn neutraal tot voorzichtig positief. Aan de ene kant zijn er professionals die verwachten dat er in de toekomst weinig verandert omdat zij denken dat er niet meer middelen beschikbaar komen ter verbetering van de onderwijspositie. Daar staat tegenover dat er professionals zijn met een positievere toekomstverwachting. Zij pleiten ervoor dat in de toekomst meer ingezet wordt op de deelname aan de voorschool zodat de Roma-kinderen niet met een (school)achterstand op school komen. Roma en Sinti zelf zijn positief gestemd over de toekomst. Zij verwachten dat de jongere generatie het beter zal doen en meer kansen zal krijgen. Nagenoeg alle professionals geloven dat de onderwijspositie van Roma (en Sinti) niet op korte termijn gelijkgetrokken kan worden met het gemiddelde. Desondanks zien zij het verbeteren van de onderwijspositie als de belangrijkste strategie om de positie van Roma en Sinti op langere termijn te verbeteren.

Arbeid

De arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti wordt als (zeer) zwak beoordeeld. Uit de enquête komt naar voren dat ruim 80 procent van de respondenten van mening is dat het (heel) slecht gesteld is met de arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti. Professionals benoemen vier manieren waarop Roma en Sinti inkomen vergaren: 1) via een uitkering/vanuit de sociale voorzieningen, 2) als zzp'er, 3) uit loondienst of 4) uit onbekende activiteiten. Een zeer groot deel van de professionals geeft aan dat de meerderheid van de Roma en Sinti die zij kennen afhankelijk is van een uitkering. Met name Roma die behoren tot de oudere generatie zou het dikwijls ontbreken aan de voorwaarden voor succesvolle deelname aan de arbeidsmarkt, zoals ervaring, een startkwalificatie en voldoende taalbeheersing. Van de Roma en Sinti in loondienst, voert het overgrote deel laaggeschoolde arbeid uit. In een groot deel van de gemeenten geven professionals aan dat van een deel van de Roma en/of Sinti het niet bekend is uit welke activiteiten zij inkomen vergaren. In deze gevallen hebben mensen geen recht op een sociale voorzieningen, staat er geen onderneming geregistreerd en ontvangen zij geen salaris. In veel gevallen bestaan er vermoedens dat er sprake is van illegale/zwarte handel of criminele activiteiten. Roma en Sinti beoordelen de arbeidsmarktpositie beter dan professionals. Zij geven aan dat voornamelijk veel jongeren aan het werk zijn. Daarnaast zouden veel Roma en Sinti als Zzp'er goedlopende bedrijfjes hebben in de bouwsector. Ook kennen veel Roma- en Sinti-respondenten mensen uit de gemeenschap met een goedlopend bedrijf of vaste baan. Roma en Sinti uit alle doelgroepen en een aantal professionals geven aan dat arbeidsmarktdiscriminatie nog steeds een rol speelt. Veel Roma en Sinti hebben het gevoel hun afkomst te moeten verzwijgen wanneer zij solliciteren.

Uit zowel de interviews met professionals als de enquête blijkt dat er sinds 2017 weinig ontwikkeling in de arbeidsmarktpositie is waargenomen. Het lijkt erop dat zelfs ten tijde van economische voorspoed

Samenvatting

de arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti niet verbetert. Desondanks wordt een tweetal voorzichtig positieve ontwikkelingen waargenomen. Zo lijken er meer vrouwen toe te treden tot de arbeidsmarkt, hoewel dit in absolute zin om zeer beperkte aantallen gaat. Daarnaast merken verschillende respondenten op dat de wijziging van de Wajongregels een effect heeft gehad op de arbeidsmarktpositie van jongeren. Professionals benoemen dit zowel als positief als negatief. Enerzijds hebben de nieuwe strengere voorwaarden ertoe geleid dat jongeren vaker aan het werk zijn gegaan. Anderzijds signaleren professionals dat jongeren uit beeld verdwijnen en wordt gevreesd dat zij inkomen vergaren uit illegale activiteiten. Vanuit de doelgroep wordt een verbetering op de arbeidsmarktpositie benoemd. Zij hebben de indruk dat dit een gevolg is van de groeiende vraag naar arbeid in onder andere de bouwsector. Dit staat in contrast met de opvattingen van de meeste professionals.

De toekomstverwachting voor de arbeidsmarktpositie binnen vijf jaar lijkt onder professionals minder positief dan twee jaar geleden. Waar in 2017 een deel van de professionals nog de hoop had dat de positie binnen vijf jaar zou verbeteren, verwacht de meerderheid van de professionals nu dat de arbeidsmarktpositie niet zal veranderen, in positieve of negatieve zin. Vooral voor het oudere deel van de Roma achten professionals de kans klein dat hun positie in de nabije toekomst nog zal veranderen. De gesproken Roma en Sinti zelf zijn in veel gevallen voorzichtig positief. Zij hebben de indruk dat meer jongeren onderwijs volgen en door zullen stromen naar goede banen. Veel Roma en Sinti vrezen echter dat de positieve inzet van welwillende Roma en Sinti belemmerd zal worden door discriminatie en vooroordelen. Op het gebied van arbeidsmarktdiscriminatie verwachten Roma- en Sinti-respondenten en een deel van de professionals, op basis van de huidige beleidsinzet en maatschappelijke ontwikkelingen, geen verandering binnen vijf jaar.

Gezondheid

De gezondheidssituatie van Roma en Sinti wordt als kwetsbaar beoordeeld. Zowel professionals als de doelgroep zelf kenmerken de levensstijl van Roma en Sinti als ongezond. De indruk bestaat dat dit deels wordt veroorzaakt door een lage levensstandaard en deels samenhangt met culturele gebruiken. Volgens respondenten bestaat de leefstijl veelal uit ongezonde voeding en weinig beweging. In combinatie met stress en (groeps)druk zorgt dit voor een relatief slechte gezondheid. Een deel van de Roma en Sinti overlijdt volgens respondenten als gevolg daarvan relatief jong. Ziektes die volgens respondenten veel voorkomen zijn diabetes, hart- en vaatziekten en kanker. Vanwege de ongezonde voeding en een gebrek aan beweging is volgens de respondenten ook overgewicht een veelvoorkomend fenomeen met name onder Roma- en Sinti-ouderen en –kinderen. Ook psychische klachten zoals stress en trauma's zouden regelmatig voorkomen. Er lijkt tegelijkertijd een taboe te bestaan op het spreken over psychische problemen onder de doelgroep. Oorzaken van deze psychische problemen worden gezocht in de financiële situaties, bestaansonzekerheid, slachtofferschap, statenloosheid, (oorlogs)trauma's, groepsdruk vanuit de gemeenschap en een gebrek aan keuzevrijheid. Het verenigingsleven van Roma en Sinti is minimaal. Behalve culturele aspecten zijn ook de kosten voor sporten en discriminatie drempels voor Roma en Sinti om aan het verenigingsleven deel te nemen. In vergelijking met 2017 is er op het gebied van gezondheid weinig ontwikkeling waargenomen door de respondenten. Nagenoeg alle respondenten die de enquête hebben ingevuld, geven aan dat de

gezondheidssituatie van Roma en Sinti de afgelopen twee jaar gelijk is gebleven. Uit de interviews komt naar voren dat de in eerdere metingen gesignaleerde trend, dat er onder jongeren meer bewustwording ontstaat van het belang van een gezonde leefstijl, door lijkt te zetten. Mogelijk is dit het gevolg van het ontstaan van een aantal initiatieven vanuit de doelgroep dat erop gericht is om jongeren gezonder te laten koken en meer te laten bewegen. Deze positieve ontwikkelingen hebben echter nog niet tot concrete verbetering van de gezondheidssituatie geleid.

Er worden met het oog op de toekomst weinig veranderingen verwacht omtrent de gezondheid van Roma en Sinti. Wel hopen de respondenten dat de groeiende bewustwording van een gezonde leefstijl zich blijft doorzetten. De gezondheidssituatie van Roma en Sinti zou deels samenhangen met de lage levensstandaard. Wanneer hier weinig aan verandert, zal de ontwikkeling op het gebied van gezondheid ook niet wijzigen, aldus professionals. Roma en Sinti verwachten dat de gezondheid onder de doelgroep zal verbeteren. Zij wijzen hierbij op het groeiend aantal initiatieven dat vanuit de gemeenschappen ontstaat.

Wonen

Het grootste deel van de Roma en Sinti woont in woningen in het goedkopere segment van de woningmarkt. Er bestaan echter groter verschillen zowel tussen als binnen de onderscheiden groepen. Relatief veel Vooroorlogse Sinti wonen in een woonwagen, chalet of een andere woning in een woonwagencentrum. Zij wonen vaak bij elkaar in de buurt en er is sprake van een hechte groepscultuur. De woonsituatie van Vooroorlogse Roma komt vaak overeen met die van de Sinti. Het merendeel van de Generaal-Pardon Roma woont in een sociale huurwoning waarbij vaak sprake is van relatief grote gezinnen (voor Nederlandse begrippen) van vijf à zes personen en waarbij soms meerdere generaties van een familie in hetzelfde huis wonen. Roma hebben weinig contact met burens of niet-Roma. Er lijkt aan beide kanten geen behoefte aan interactie en er is vaak sprake van wederzijds wantrouwen. Tevens zou een deel van de Roma geïsoleerd leven, bijvoorbeeld wanneer zij noodgedwongen niet in een woonwagencentrum kunnen wonen. Er zijn nagenoeg geen Roma en Sinti die een koopwoning hebben. De woonsituatie lijkt de afgelopen twee jaar nauwelijks veranderd te zijn. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de sociaaleconomische positie van Roma en Sinti weinig verbeterd lijkt en de woonsituatie daar sterk mee samenhangt. De meeste ontwikkelingen in de woonsituatie van de afgelopen twee jaar hebben betrekking op de Roma en Sinti die in de woonwagencentra (willen) wonen. De afgelopen twee jaar is het standplaatsenbeleid in veel gemeenten een actueel thema geworden als gevolg van het verschijnen van diverse publicaties waaronder het beleidskader gemeentelijk woonwagen- en standplaatsenbeleid. Dit lijkt erin geresulteerd te hebben dat in veel gemeenten de woonwagencentra op de agenda zijn komen te staan. De aandacht voor de standplaatsen lijkt tot een voorzichtige verbetering te hebben geleid voor Roma en Sinti. Professionals geven aan dat er meer (achterstallig) onderhoud wordt gepleegd. Roma en Sinti geven aan dat er meer erkenning is gekomen voor hun levensstijl en dat zij het gevoel hebben beter geïnformeerd te worden.

De toekomstverwachtingen voor de komende vijf jaar zijn grotendeels neutraal. Professionals zijn van mening dat zolang de sociaaleconomische positie onveranderd blijft en de cultuur gesloten en naar binnen gericht blijft, er weinig grote veranderingen en integratie zullen plaatsvinden. Voor de groep

Roma en Sinti die in een woonwagencentrum (willen) wonen is het onzeker hoe de toekomst eruit zal zien. Een deel van de professionals verwacht dat de woonwagencentra in de toekomst verder verbeterd zullen worden en dat de woonsituatie van deze groep zal verbeteren. In gemeenten waarop het in 2018 verschenen beleidskader van toepassing is, bestaat vaak geen concreet plan hoe dit in de praktijk uitgevoerd gaat worden. Roma en Sinti zelf hopen dat over vijf jaar meer standplaatsen gerealiseerd zijn waardoor ook de jongere gezinnen een eigen plek kunnen krijgen, maar zijn bang dat het er weinig concrete acties komen.

Veiligheid

Op het gebied van de veiligheidssituatie bestaan er grote verschillen tussen groepen, gemeenschappen en gemeenten. Uit de enquête en interviews met professionals blijkt dat, net zoals in voorgaande jaren, de indruk bestaat dat met name Roma (Sinti, Balkan Roma en Nieuwe Roma in mindere mate) bovengemiddeld vaak betrokken zijn bij criminaliteit. Het zou in veel gevallen gaan om incidentele criminaliteit zoals vermogensdelicten. Daarnaast wordt er melding gemaakt van betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit zoals drugshandel of uitbuiting. Wanneer Roma of Sinti actief zijn binnen criminele circuits, lijken zij vaker betrokken als uitvoerende dan als organisator. Professionals vermoeden dat huiselijk geweld ook relatief vaak voorkomt maar dat dit niet gemeld wordt bij instanties. Tevens hebben zij de indruk dat conflicten worden beslecht door middel van de eigen rechtspraak (de Kris), welke boven de Nederlandse rechtspraak wordt geplaatst. Overeenkomstig met voorgaande metingen ervaren Roma en Sinti veel discriminatie door veiligheidsinstanties. Zij benoemen vaak dat er sprake is van stigma's en vooroordelen.

De respondenten van de enquête zien vrijwel geen ontwikkeling in de betrokkenheid bij negatieve veiligheidsaspecten van Roma en Sinti sinds 2017. Onder een aantal geïnterviewde professionals bestaat daarentegen een licht optimistisch beeld over de afname van criminaliteit onder Roma en Sintijongeren. Zij zouden zich minder vaak met criminaliteit bezighouden dan in het verleden het geval was. Ook geven enkele Roma respondenten aan de indruk te hebben dat een deel van de Roma het zat is om van de criminaliteit te leven en de stress die dit met zich meebrengt. Minder positieve ontwikkelingen zien professionals terug in samenwerkingsverbanden met de buitenwereld. Zo benoemen zij dat er samenwerkingen worden aangegaan met andere criminele groepen, bijvoorbeeld motorbendes. Gemeenten en handhavers lijken vaak slecht zicht te hebben op wat zich binnen gemeenschappen afspeelt. In een aantal gemeenten lijkt dit erger te zijn geworden sinds het stoppen van de proeftuinperiode. Dat er minder middelen beschikbaar zijn heeft in deze gemeenten als gevolg dat er minder ingezet kan worden op handhaving en informatievoorziening.

Uit zowel de interviews met professionals en Roma en Sinti en de enquête blijkt dat er weinig ontwikkelingen met betrekking tot de toekomstige veiligheidssituatie worden verwacht. Net als bij de andere thema's in de monitor verwachten de professionals dat veranderingen meer tijd nodig hebben dan vijf jaar en over meerdere generaties zullen gaan.

Keuzevrijheid

Wanneer er wordt gesproken over de keuzevrijheid van Roma en Sinti dan wordt daarmee de mate van vrijheid bedoeld die Roma en Sinti ervaren om zelf hun leven zo in te richten als zij willen. In het algemeen beoordelen de respondenten de keuzevrijheid van Roma en Sinti als beperkt. Ook binnen dit thema bestaan er grote verschillen tussen groepen, gemeenschappen en gemeenten. Volgens professionals en enkele Roma/Sinti spelen groepsdruk en opvoeding volgens een traditioneel verwachtings- en rollenpatroon hierbij een belangrijke rol. Vanuit de gemeenschap bestaat een grote druk om de tradities en levenswijze te beschermen en dit kan ertoe leiden dat kinderen in een keurslijf worden gedwongen. Enkele van de gesproken Roma en Sinti geven aan hun kinderen meer vrijheid te geven dan gebruikelijk is, dit kan echter wel tot weerstand leiden vanuit de gemeenschap. Huwelijken binnen de cultuur zijn veelal traditioneel en ceremonieel van aard, trouwen voor de Nederlandse wet komt weinig voor. Roma en Sinti trouwen relatief jong, wat volgens de doelgroep uit eigen wil gebeurt. Professionals betwijfelen dit. Zij het idee hebben dat uithuwelijking voor komt, voornamelijk binnen traditionele Roma-gemeenschappen. Roma respondenten zelf geven aan dat uithuwelijking niet meer (vaak) plaatsvindt en een stigma is wat aan de groep blijft kleven.

Er lijkt sprake van een voorzichtig positieve ontwikkeling van de keuzevrijheid van Roma en Sinti sinds 2017. Zo zou de huwelijksleeftijd langzaam stijgen en nemen het aantal gearrangeerde huwelijken volgens enkele respondenten af. Dit hangt mogelijk samen met de opkomst van een meer mondige generatie jongeren, aldus professionals. In een aantal gemeenten is melding gemaakt van jonge vrouwen die hun eigen keuzes proberen te maken. Hier gaat het vooral om vrouwen die (middelbaar) onderwijs genoten hebben. Het maken van eigen keuzes en opkomen voor zichzelf kan leiden tot verwijdering uit de gemeenschap of een gebrek aan partner tot gevolg hebben. Tevens blijft het aantal Roma- en Sinti-stichtingen die zich inzetten voor verbetering van de eigen gemeenschap groeien. Deze personen hebben echter moeite om hun hulp geaccepteerd te krijgen en worden soms als verrader gezien in de gemeenschap omdat zij de leefwijze zouden willen veranderen.

Met het oog op de toekomst verwacht het merendeel van de respondenten niet dat de keuzevrijheid binnen vijf jaar veel zal veranderen. Professionals zijn veelal van mening dat dit een lang proces is wat begint bij het verbeteren van de onderwijspositie. Zij verwachten dat door een verbetering van onderwijsdeelname en -niveau jongeren meer autonomie en zelfbeschikking krijgen.

Contact met de (lokale) overheid

Uit de enquête en de interviews ontstaat, net als in voorgaande metingen, een diffuus beeld wat betreft contact met de (lokale) overheid. Er valt een tweedeling te maken tussen gemeenten waar (enig) contact plaatsvindt en gemeenten waar nauwelijks contact bestaat met de gemeenschappen. In gemeenten waar met elkaar gecommuniceerd wordt, zijn contacten veelal gericht op de woonomstandigheden (met name bij Sinti), participatie aan onderwijs, herdenkingen en toeleiding naar arbeid. Tevens is er in deze gemeenten een klein aantal zelforganisaties actief. De basis van het contact berust vaak op een vertrouwensband die is ontstaan omdat een klein aantal professionals zich al langere tijd bezighoudt met de doelgroep. Dit lijkt een cruciaal onderdeel te zijn voor het opzetten van contact met de doelgroepen. Vanuit de culturele achtergrond bestaat er namelijk veel wantrouwen richting instanties.

Samenvatting

In een ander deel van de gemeenten bestaat nauwelijks contact met de gemeenschappen. Professionals benoemen dat de lokale gemeenschappen versplinterd en gesloten zijn en dat het ontbreekt aan wederzijds vertrouwen. Roma zelf bestempelen het contact met de lokale overheid als slecht. Zij geven aan dat contact niet leidt tot acties of in hun ogen enkel dient om de groepen in kaart te brengen of repressief beleid te voeren. Veel Roma-respondenten geven aan geen vertrouwen (meer) te hebben in de beloftes van de (lokale) overheid. Sinti staan ook kritisch tegenover de contacten tussen de overheid en de gemeenschappen, maar zijn positiever gestemd, vooral wanneer het gaat om de verbeteringen van de standplaatsen.

De ontwikkeling van de contacten tussen de lokale overheid en de doelgroepen wordt eveneens wisselend beoordeeld. Het valt op dat een deel van de professionals sinds 2017 een positieve ontwikkeling heeft ervaren, terwijl veel Roma de contacten met de (lokale) overheid verslechterd vinden. Professionals geven aan dat de afgelopen twee jaar meer stichtingen door Roma en Sinti zijn opgericht en dat meer Roma-intermediairs actief zijn geworden. Een kleiner deel van de professionals is van mening dat de contacten de afgelopen twee jaar verslechterd zijn, vooral vanwege het wegvallen of in afgezwakte vorm voortzetten van overlegstructuren die tijdens de proeftuinperiode waren opgezet. In een aantal gemeenten zijn sleutelfiguren vertrokken wat tot een verslechtering van de contacten heeft geleid. Het contact tussen de lokale overheid en de aanwezige gemeenschap(en) is vaak afhankelijk van een enkele professional. Wanneer deze professional vertrekt of wegvalt, blijkt de plek vaak niet adequaat opgevuld te worden. In die zin zijn de contacten bij veel gemeenten onvoldoende geborgd. Met betrekking tot de huisvesting lijkt meer contact te zijn ontstaan, vooral voor Roma en Sinti die in woonwagencentra wonen. Deze Sinti en Roma voelen zich meer erkend en geven aan beter geïnformeerd te worden. Ook professionals geven aan dat de gemeenten zich meer zijn gaan bezighouden met de staat van de woonwagencentra.

Wat betreft de toekomstverwachtingen zien we verschillen tussen de onderscheiden groepen. Veel Roma verwachten dat de contacten gaan verslechteren. Zij benoemen daarbij dat het tot nu toe gezochte contact met de overheid niet tot resultaat heeft geleid. Professionals verwachten weinig verandering in de toekomst. Zij geven hiervoor als reden dat vanuit een deel van de gemeenten minder tijd en middelen beschikbaar zijn voor deze groep dan tijdens de proeftuinperiode het geval was. In de gemeenten met Sinti-gemeenschappen zijn professionals voorzichtig positief gestemd. In deze gemeenten wordt verwacht dat de lichte toename/intensivering van de contacten in de toekomst verder versterkt zal worden. Een belangrijke reden hiervoor is de toenemende aandacht vanuit de gemeente voor het standplaatsenbeleid. We zien dat Sinti-respondenten vaak dezelfde voorzichtig positieve toekomstverwachting hebben, zij blijven tegelijkertijd sceptisch ten opzichte van de (lokale) overheid. Zowel Roma en Sinti geven aan dat er in het verleden veel beloofd is, maar dat dit tot weinig resultaten heeft geleid.

Conclusie

Uit de derde vervolgmeting komt naar voren dat de sociale inclusie van Roma en Sinti achterblijft bij andere inwoners uit de gemeenten waar zij wonen. Op alle onderscheiden thema's is sprake van een grote achterstand en is er nog een lange weg te gaan voordat gesproken kan worden over een gelijkwaardig en volwaardig burgerschap. Oorzaken voor de achtergestelde positie van Roma en Sinti lijken vaak samen te hangen met een combinatie van culturele factoren en armoede. Net als in voorgaande metingen bestaan er grote verschillen tussen de antwoorden van professionals en de doelgroep. Waar professionals vaak de onwil vanuit de Roma en Sinti om te veranderen benoemen, geven Roma en Sinti juist aan tegengehouden te worden door een systeem van institutionele discriminatie en vooroordelen. Hierdoor hebben zij het gevoel tegengewerkt te worden om te stijgen op de maatschappelijke ladder.

Over het algemeen is de positie van Roma en Sinti onveranderd in vergelijking met eerdere metingen. Wanneer in dit onderzoek gesproken wordt over verandering van de mate van sociale inclusie, gaat het om kleine verschillen. Zowel professionals als Roma en Sinti geven aan dat deze ontwikkelingen op kleine schaal plaatsvinden maar dat dit grotere veranderingen kan inleiden. Veel van de benoemde ontwikkelingen lijken een voortzetting van eerder ingezette veranderingen die ook in eerdere metingen al zijn benoemd.

De toekomstverwachting is over het algemeen minder positief dan twee jaar geleden. Zowel uit de interviews als de enquêtes komt naar voren dat een steeds groter deel van de respondenten verwacht dat de situatie over vijf jaar grotendeels hetzelfde zal zijn als nu. In veel gemeenten bestaat de opvatting dat een betere toekomst voor deze groepen sterk samenhangt met het verbeteren van de onderwijspositie. Het is de verwachting dat het verbeteren van de onderwijspositie doorwerkt op verschillende terreinen zoals de arbeidsmarktpositie, de gezondheid en keuzevrijheid.

Met het verschijnen van deze vierde meting van de Monitor Sociale Inclusie kunnen de resultaten van acht jaar beleidsvoering over langere tijd beschouwd worden. Een belangrijke verandering in de afgelopen acht jaar betreft de overgang van specifiek (2011-2016) naar generiek beleid (2016 tot nu). Alle professionals die bij de doelgroep betrokken zijn, geven aan dat de bestaande problematiek van dermate aard en omvang is dat het idee dat dit opgelost kon worden in de periode 2011-2016 onrealistisch is. De combinatie van grote sociale problemen en culturele overtuigingen die op vlakken botsen met de Nederlandse opvattingen, zorgen in de ogen van professionals voor specifieke problematiek die moeilijk ondervangen lijkt te kunnen worden met generiek beleid. Tegelijkertijd is er vaak al jarenlang veel (specifieke) inzet gepleegd om de positie van de gemeenschappen te verbeteren zonder dat dit veel effect gehad lijkt te hebben. Desondanks geven professionals aan dat er volgehouden moet worden en dat men moet vasthouden aan de positieve ontwikkelingen die plaatsvinden.

Summary

In 2019, the Social Inclusion Monitor was published for the fourth time. Apart from the initial measurement, the same set-up and instruments were used for every measurement. The current, third follow-up, measurement was based on the responses of 49 participants who filled in the survey and the outcomes of 43 interviews, during which 61 people were questioned. A total of 22 professionals and 39 target group members were also interviewed for this study. Within the study a distinction was made between Prewar Sinti and Roma, General Pardon Roma, Roma from the Balkans and New Roma. Both geographical spacing and an accurate distribution of the identified categories were aimed for when recruiting participants. The study focuses on the following themes: education, labour, health, housing, security and freedom of choice, as well as contact with the (local) governments regarding the current situation, developments since 2017 and expectations for the future five years from now. Although this study has aimed at obtaining the best possible view of the communities and municipalities in the Netherlands, it cannot be claimed that this study provides an overall picture that is representative of all Roma and Sinti in the Netherlands. The reader needs to appreciate that large differences exist between the identified groups and municipalities, and between subgroups. Therefore, the statements in this report are not applicable to all Roma and Sinti communities.

Education

The educational situation of Roma and Sinti is assessed as weak. Very few Roma and Sinti children are going to preschool childcare and they usually start primary school at the age of five. Because of this, many children are said to have a language deficiency at the start of their school career, which is often impossible to make up for, according to professionals. Absolute absenteeism hardly occurs in primary education, mostly because of strict maintaining of compulsory education. Participants describe secondary school attendance of Roma and Sinti as more problematic than primary school attendance, especially because of the increase in absence through illness. The number of Roma and Sinti adolescents that transfer from secondary education to subsequent education is relatively low. A substantial part of these transferees end up at the lower levels of vocational education (MBO). Higher professional training attendance is said to be sparse. Roma adolescents that move on to a follow-up education are largely female. Secondary school attendance and transition to (higher) professional education is not accepted in all communities. Additionally, the importance of education is not always recognised by Roma and Sinti parents. The notion that adolescents are better starting work than continuing schooling prevails in some communities. Nearly all Roma and Sinti that were interviewed mention experiencing prejudice and discrimination in the educational context. They are of the opinion that children are wrongfully sent to special education and that Roma and Sinti children are given fewer opportunities than other children.

The interviews and survey show that the development of the educational situation has improved slightly since 2017. Many professionals mention that this is a result of policy efforts over these past years. Although the educational situation still lags compared to the average, they see change occurring slowly.

Both professionals and the target group mention that parent participation is improving and that (young) parents increasingly understand the importance of education. According to Roma and Sinti participants, both attendance at secondary and higher education and the level of attendance are increasing. They state this also goes for attendance at intermediate vocational education (MBO), albeit to a lesser degree. At the same time, professionals signal a slight decrease in Roma and Sinti attending practical education. Expectations for the future regarding the educational position of Roma and Sinti five years from now are neutral to slightly positive. On the one hand, some professionals do not expect much change in the future, because they do not think more means will become available in order to improve the educational situation. On the other hand, some professionals have a more positive expectancy: they argue for more of a focus on preschool attendance so that Roma children do not start primary school with a disadvantage. Roma and Sinti are favourably disposed towards the future. They expect that the younger generation will do better and find more opportunities. Nearly all professionals believe that the educational position of Roma (and Sinti) will not come up to the average. Nevertheless, they consider improving the educational position as the most important strategy for improving the position of Roma and Sinti in the long term.

Labour

The labour market position of Roma and Sinti is assessed as (very) weak. The survey shows that over 80 per cent of participants are of the opinion that the labour market position of Roma and Sinti is (very) poor. Professionals mention four ways in which Roma and Sinti acquire income: 1) in the form of allowances/through social benefits, 2) as self-employed, 3) through paid employment, or 4) through unknown activities. A large number of professionals mention that the majority of Roma and Sinti are familiar with dependency on benefits. Particularly Roma that belong to the older generation are said to lack the requirements for successful participation in the labour market, such as experience, basic qualifications and sufficient language skills. Of the employed Roma and Sinti, the majority work as semi-skilled or unskilled labour. Professionals in many municipalities state they are not familiar with what activities some Roma and/or Sinti are involved with in order to acquire income. In these cases, people are not entitled to social benefits, nor do they have a registered enterprise or receive a salary. In many cases it is suspected that illegal/black market dealings or criminal activities are taking place. Roma and Sinti assess the market labour position as better than as viewed by the professionals. They mention that mainly, young people are working. Additionally, many Roma and Sinti are said to have successful businesses in the construction sector as self-employed workers. Moreover, many Roma and Sinti participants know people within the community with a successful business or a steady job. Roma and Sinti from all target groups and some professionals mention that labour market discrimination still plays a role. Many Roma and Sinti feel like they have to conceal their ethnic background when applying for a job.

Both the interviews with professionals and the survey show that since 2017 little development has been perceived regarding the labour market position. Seemingly, even in times of economic prosperity the labour market position of Roma and Sinti does not improve. Nevertheless, two slightly positive developments have been observed. Firstly, more women seem to be joining the labour market, although

absolute numbers are small. Secondly, several participants mention that the altering of the Wajong rules has had an effect on adolescents' labour market position. Professionals view this positively as well as negatively. On the one hand, the new, stricter conditions have led to more adolescents starting to work. On the other hand, professionals signal that adolescents disappear from the radar, and it is feared that they obtain income through illegal activities. The target group itself mentions an improvement with regard to their labour market situation. They are under the impression that this is a result of the increasing demand for labour in, among others, the construction sector. This opposes the notions of most professionals.

Among professionals, the expectations for the future regarding the labour market position five years from now seems to be less positive than two years ago. Whereas in 2017 some of the professionals were still hopeful the position would improve within five years, the majority of them now expect that the labour market situation will not change either positively or negatively. For the older part of the Roma in particular, professionals consider the chances that their position will change in the near future to be low. The interviewed Roma and Sinti themselves are cautiously positive. They are under the impression that more adolescents will receive an education and move on to good jobs. Many Roma and Sinti however fear that the positive efforts of benevolent Roma and Sinti will be hindered by discrimination and prejudice. Regarding labour market discrimination, Roma and Sinti participants and some of the professionals expect no change within the next five years based on current policy efforts and social developments.

Health

The state of health of Roma and Sinti is assessed as vulnerable. Both professionals and the target group itself describe the Roma and Sinti lifestyle as unhealthy. The impression is that this is partly caused by a low standard of living and is partly related to cultural conventions. According to participants, the lifestyle consists largely of unhealthy nutrition and little exercise. Combined with stress and (peer) pressure, this leads to relatively poor health. According to participants, part of the Roma and Sinti population dies at a relatively young age because of this. Participants mention diabetes, cardiovascular diseases and cancer as prevalent health conditions. Because of unhealthy eating patterns and a lack of exercise, overweight is also a prevalent phenomenon according to participants, particularly among Roma and Sinti elders and children. Psychological problems such as stress and trauma are said to occur regularly as well. At the same time, there seems to be a taboo on discussing psychological problems among the target group. Causes of these problems are found within the financial conditions, social insecurity, being a victim, statelessness, (war) traumas, peer pressure from within the community and a lack of freedom of choice. Sporting activity among Roma and Sinti is minimal. Apart from cultural aspects, (financial) costs of exercise and discrimination impede Roma and Sinti from participating in sporting activity.

Compared to 2017, participants have perceived little development in the context of health. Nearly all participants that filled in the survey indicate that the state of health among Roma and Sinti has stayed the same for the past two years. The interviews show that the previously signalled trend that adolescents are starting to become more aware of the importance of a healthy lifestyle seems to continue. This may

be the result of the development of a number of initiatives from within the target group, which aim at making adolescents cook healthier meals and exercise more. However, these positive developments have not yet led to concrete improvements in the state of health.

In the future, few changes are expected regarding Roma and Sinti health. Participants do, however, hope that the growing awareness about living a healthy lifestyle will keep increasing. The state of health of Roma and Sinti people is said to be partly related to the low standard of living. If this changes little, developments in the context of health will not change either, professionals say. Roma and Sinti expect health to improve among the target group, pointing out the increasing number of initiatives being introduced by the communities.

Housing

Most Roma and Sinti live in accommodation belonging to the lower segment of the housing market. However, large differences exist between as well as within various groups. Relatively many Prewar Sinti live in caravans, chalets or different types of housing on halting sites. They often live close to one another and a strong group culture exists. The housing situation of Prewar Roma is usually similar to that of Sinti. The majority of General Pardon Roma live in council housing, usually with relatively large families (compared to Dutch standards) of five or six people, and sometimes multiple generations living in the same house. Roma have little contact with neighbours or with non-Roma. Both sides do not seem to experience a desire for interaction and there often exists mutual distrust between them. Moreover, some Roma are said to live isolated, for instance when they are forced to live in a house instead of on a halting site out of necessity. Very few Roma or Sinti own a home.

The housing situation seems to have hardly improved during the past two years. A possible explanation for this is that the socioeconomic position of Roma and Sinti seems to have improved little, and this is strongly correlated to the housing situation. Most developments in housing during the past two years concern the Roma and Sinti who have a desire to live at a halting site. Over the past two years, policy with regard to halting sites has become a topical question in many municipalities as a result of different publications, among which is the policy framework for municipal halting sites. This seems to have resulted in an introduction of halting sites to many municipalities' agenda. Attention to these sites seems to be leading to a modest improvement for Roma and Sinti. Professionals indicate that more (overdue) maintenance is being done. Roma and Sinti mention that more recognition has developed for their lifestyle and that they feel better informed.

Expectations for the next five years are largely neutral. Professionals are of the opinion that, as long as the socioeconomic position remains unchanged and Roma and Sinti culture stays closed and focused inward, little change and integration will occur. For the Roma and Sinti that (want to) live on a halting site, the future is uncertain. Some of the professionals expect the halting sites will be improved further in the future, as well as the housing situation of this particular group. In municipalities where the 2018 framework applies, there is often no concrete plan for how it will be achieved in practice. Roma and Sinti hope that more halting sites will be available within the next five years, which would allow young families to also get their own pitch, but they are afraid little concrete action will be taken.

Security

In the context of security, large differences exist between groups, communities and municipalities. The survey and interviews with professionals show that, as in previous years, the impression exists that Roma in particular (Sinti, Roma of the Balkans and New Roma to a lesser degree) are more often than average involved in crime. In many cases it is said to concern incidental crime, such as offences against property. In addition, involvement in organised crime, such as drug trafficking and exploitation, is reported. When Roma or Sinti are active within criminal circuits, they seem to be involved more often as executer rather than organiser. Professionals suspect that domestic violence also occurs relatively regularly, but this is not reported to the authorities. Moreover, they are under the impression that conflicts are settled by the community's own jurisdiction (Kris – Roma court), which is considered to be above Dutch jurisdiction. In accordance with previous measurements, Roma and Sinti experience much discrimination by security authorities. They mention that stigmas and prejudice often play a role.

Survey participants see hardly any development in Roma and Sinti involvement with negative security aspects since 2017. Among some interviewed professionals, however, a slightly optimistic image exists with regard to the decrease in crime among Roma and Sinti youth. They are said to be less often involved in crime than used to be the case. In addition, some Roma participants indicate that some Roma are fed up with living from crime and with the stress with which this is paired. Professionals indicate less positive developments with regard to collaborations with the outside world. They mention, for instance, that collaborations are being started with other criminal groups, such as biker gangs. Municipalities and law upholders seem to have poor insight into what happens within communities. In some municipalities, this seems to have got worse since the ending of the experimental field trial period. The availability of fewer means has resulted in lower investments into (law) enforcement and information distribution in these municipalities. Both the interviews with professionals and with Roma and Sinti and the survey show that little development is expected with regard to the future security situation. As with other themes in the monitor, professionals expect that changes need more than five years and will involve multiple generations.

Freedom of choice

When discussing freedom of choice of Roma and Sinti, this includes the degree of freedom in organising their lives that the Roma and Sinti themselves experience. In general, participants describe the freedom of choice of Roma and Sinti as limited. Within this theme large differences between groups, communities and municipalities exist as well. According to professionals and some Roma/Sinti, peer pressure and upbringing according to traditional expectancies and role patterns play an important role in this. From within the community, a great pressure exists to protect the traditions and way of life, which can lead to children being shackled. Some of the interviewed Roma and Sinti indicate that they allow their children more freedom than is the norm; however, this can lead to resistance from within the community. In-culture marriages are largely of a traditional and ceremonial nature; marriage in a registry office occurs rarely. Roma and Sinti get married relatively young, which happens out of free will according to the target group. Professionals doubt this; they maintain the idea that arranged/forced marriage occurs, particularly within traditional Roma communities. Roma participants themselves indicate that

arranged/forced marriages do not take place (often) anymore, and that it is a stigma that remains attached to the group.

There seems to have been a modest positive development of freedom of choice of Roma and Sinti since 2017. For example, the marrying age is said to be increasing slowly and arranged marriages are said to be decreasing according to some participants. This is possibly linked to the emergence of a generation of adolescents that is more assertive, according to professionals. In some municipalities, young women trying to make their own choices has been mentioned. This mainly concerns women that have attended (secondary) education although making one's own choices and standing up for oneself can lead to expulsion from the community or result in the lack of a partner. Moreover, the number of Roma and Sinti foundations aimed at improving their own community keeps growing. These people do, however, have difficulty getting their help accepted and are being considered traitors within the community, because they would supposedly want to change the way of life.

Looking at the future, the majority of participants do not expect that freedom of choice will change much within the next five years. Professionals are mainly of the opinion that this is a long process, which starts with improving the educational position. They expect that an improvement in attendance and level of education will give adolescents more autonomy and self-determination.

Contact with the (local) government

The survey and the interviews create, as in previous versions, a diffuse image with regard to contact with the (local) government. There seems to be a dichotomy between municipalities in which (some) contact occurs and municipalities in which hardly any contact exists with the communities. In municipalities where communication takes place, contact is largely focused on housing conditions (especially in the case of Sinti), attendance in education, commemoration of the Holocaust and employment guidance. Moreover, a small number of organisations set up by the communities is active in these municipalities. The base of the contact often relies on a relationship of trust that has emerged because a small number of professionals has been involved with the target group for a longer period of time. This seems to be a crucial factor in establishing contact with the target groups, since much distrust towards authorities emerges from the cultural background. In some other municipalities, hardly any contact with the communities exists. Professionals mention that local communities are fragmented and closed, and that mutual trust is lacking. Roma themselves describe contact with the local government as poor. They indicate that contact does not lead to actions or that it is solely intended to map out the groups or execute a policy of repression. Many Roma participants indicate not having confidence in the (local) government's promises (anymore). Sinti are also sceptical towards the contacts between the government and the communities, but are more positively disposed, especially when it concerns improvement of halting sites.

The development of contact between the local government and the target groups is also assessed in different ways. It is striking that some professionals have experienced a positive development since 2017, whereas many Roma find that contact with the (local) government has worsened. Professionals indicate that more foundations have been started by Roma and Sinti during the past two years, and that more Roma intermediaries have become active. A smaller group of professionals is of the opinion that

contacts have worsened during the past two years, primarily because of the withdrawal or decreased continuation of consultative structures that were established during the experimental field trial period. In some municipalities key figures have left, which has led to a deterioration of contact. Contact between the local government and each of the present communities often relies on one single expert. If this person leaves or becomes cut off, this position is not always filled adequately afterwards. In this sense, contacts in many governments are insufficiently guaranteed. With regard to housing more contact seems to have developed, especially with Roma and Sinti living in halting sites. These Sinti and Roma feel more recognised and indicate that they are better informed. Professionals indicate that municipalities have become more involved with the state of the halting sites as well.

Regarding expectations for the future, differences exist between the distinguished groups. Many Roma expect that contact will deteriorate. They mention that the contact sought so far with the government has not led to any results. Professionals expect little change for the future. They explain this with the fact that some municipalities now have less time and means available for this group than was the case during the experimental field trial period. Professionals in municipalities with Sinti communities are slightly positive. In these municipalities, the small increase/intensification of contacts will continue to further strengthen in the future. An important reason for this is the increasing attention to halting site policy within the government. It can be seen that Sinti participants often have the same modest positive expectations for the future, although at the same time they often remain sceptical towards the (local) government. Both Roma and Sinti indicate that much has been promised in the past, but that this has led to little result.

Conclusion

The third follow-up measurement shows that social inclusion of Roma and Sinti lags behind compared to their municipalities' other residents. Large deprivations exist within all distinguished themes and there is a long way to go before we can speak of equal and full citizenship. Causes for the deprived position of Roma and Sinti often seem to be related to a combination of cultural factors and poverty. As in previous measurements, large differences exist between the professionals' responses and those of the target group. Whereas professionals often mention the unwillingness to change among Roma and Sinti, Roma and Sinti actually indicate being prevented by a system of institutional discrimination and prejudice. This makes them feel prevented from climbing the societal ladder.

In general, the position of Roma and Sinti has remained unchanged compared to earlier measurements. When changes in the degree of social inclusion are mentioned in this study, it concerns small differences. Both professionals, and Roma and Sinti, indicate that these developments take place at a small scale, but they can lead to greater changes. Many of the mentioned developments seem to be a continuation of changes that started earlier and have been mentioned in previous measurements.

Expectations for the future are generally less positive than they were two years ago. Both the interviews and the surveys show that an increasing number of participants expect the situation five years from now to be largely the same as it is now. In many municipalities, the belief exists that a better future for these groups is strongly correlated with improvements in the educational situation. The expectancy is that

improving the educational position affects different domains, such as labour market position, health and freedom of choice.

With the publication of this fourth measurement for the Social Inclusion Monitor, results of eight years of policy can be considered over a longer period of time. An important change during the past eight years concerns the transition from specific (2011–2016) to generic policy (2016 until now). All professionals that were involved with the target group indicate that the existing problems are of such a nature and size that the idea of them being solved in the period of 2011–2016 is unrealistic. The combination of large social problems and cultural beliefs that are in conflict with Dutch beliefs result in specific problems that seem to be difficult to overcome with generic policy, according to professionals. At the same time, often much (specific) effort has been made for years in order to improve communities' positions without this having had much of an effect. Nevertheless, professionals argue for perseverance and for retaining the positive developments that take place.

Hoofdstuk 1 **Onderzoekopzet en verantwoording**

1.1 **Inleiding**

In Europa bestaat steeds meer belangstelling voor de Roma en Sinti. Zij vormen met zo'n 10 tot 12 miljoen leden de grootste Europese minderheid. Ze zijn zeer vaak slachtoffer van racisme, discriminatie en sociale uitsluiting en leven in diepe armoede zonder de nodige toegang tot gezondheidszorg en fatsoenlijke huisvesting. De EU-lidstaten hebben een eerste verantwoordelijkheid om iets te veranderen aan deze situatie en het is dus hun taak om maatregelen te nemen om de Roma te ondersteunen. Naar aanleiding van de afspraken tijdens de Europese Raad van 24 juni 2011 hebben EU-lidstaten een Nationale Strategie, dan wel een set algemene beleidsmaatregelen geformuleerd, waarin wordt aangegeven hoe de betreffende lidstaat de sociale inclusie van Roma zal bevorderen. Daarbij is aangegeven dat deze maatregelen zich dienen te richten op de thema's onderwijs, werk, gezondheid en huisvesting. De EU-lidstaten, waaronder Nederland, zijn verzocht om de Europese Commissie op de hoogte te stellen van de resultaten van hun Nationale Strategie.

Om een goed beeld van de woon- en leefomstandigheden van Roma in Nederland te kunnen presenteren aan de Europese Commissie, is in 2012 door de toenmalige Minister voor Immigratie, Integratie en Asiel aan de Tweede Kamer toegezegd dat Nederland een kwalitatieve monitoring zou uitvoeren. In 2013 is door onderzoeksbureau Movisie een monitorinstrument ontwikkeld, dat gebruikt is voor de uitvoering van de nulmeting Monitor Sociale Inclusie. Deze monitor is in 2015 en 2017 herhaald. Voor u ligt de derde vervolgmeting van de Monitor Sociale Inclusie waarmee een update wordt gegeven van de woon- en leefomstandigheden van Roma en Sinti in Nederland in 2019, de ontwikkeling sinds 2017 en de toekomstverwachting binnen vijf jaar.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de onderzoekopzet, de gehanteerde begrippen, enkele kanttekeningen en wordt een leeswijzer gepresenteerd.

1.2 **Methodologie**

Doel van het onderzoek

In 2013 is een kwalitatief monitorinstrument ontwikkeld, dat gebruikt is voor de uitvoering van de nulmeting van de Monitor Sociale Inclusie naar de woon- en leefomstandigheden van de in Nederland woonachtige Roma en Sinti. De keuze voor een kwalitatieve monitor is in de eerste plaats gemaakt vanuit praktisch oogpunt. Omdat etnisch registreren (in het Bevolkingsregister Personen) verboden is, zijn er geen statistieken beschikbaar waarmee de mate van sociale inclusie van Roma en Sinti in Nederland in kaart kan worden gebracht. Om deze reden is er gekozen voor een kwalitatief instrument waarbij aan de hand van interviews en een enquête een beeld ontstaat van de positie van Roma en Sinti. Na het verschijnen van de nulmeting in 2013, is het onderzoek in 2015 en 2017 herhaald. De monitor richt zich op de domeinen, onderwijs, arbeid, wonen, gezondheid en veiligheid. Het doel van

voorzittend onderzocht is om aan de hand van de reeds in 2013 ontwikkelde kwalitatieve monitor een derde vervolgmeting uit te voeren waarbij de focus ligt op:

- het verkrijgen van een adequaat beeld van inclusie (woon- en leefomstandigheden) van Roma en Sinti in Nederland in 2019;
- het maken van een vergelijkende analyse tussen de situatie in 2019 en 2017 (op basis van de bij de nulmeting ontwikkelde instrumenten) en;
- het maken van een vergelijkende analyse tussen vijf onderscheiden subgroepen, namelijk:
 1. Vooroorlogse Sinti: de (nakomelingen van) Sinti die zich ruim voor de Tweede Wereldoorlog vestigden in Nederland.
 2. Vooroorlogse Roma: de (nakomelingen van) Roma die zich ruim voor de Tweede Wereldoorlog vestigden in Nederland. Beide genoemde groepen, de zogeheten Vooroorlogse Sinti en Roma, bezit geldige Nederlandse papieren en vormen tezamen ongeveer 3.500 personen.
 3. Generaal-Pardon Roma: de Roma (en de nakomelingen van hen) die in de jaren zestig en zeventig vanuit toenmalig communistisch Oost-Europa met caravans door Europa trokken en in Nederland neerstreken. Zij verkregen een verblijfsvergunning in 1978 door een Generaal Pardonregeling van de toenmalige regering. Destijds waren het 450 personen, nu gaat het om bijna 3.000 personen. Zij zijn toentertijd verdeeld over elf opvanggemeenten.
 4. Balkan Roma: groep Roma (en hun nakomelingen) die in de jaren negentig uit de Balkan zijn gevlucht, individueel of in familieverband. Om hoeveel vluchtelingen het gaat is niet bekend. De Raad van Europa vermeldt in een rapportage uit 2003 dat sinds de oorlog op de Balkan ongeveer 12.000 Roma uit voormalig Joegoslavië in Nederland verblijven (Council of Europe, 2003).
 5. Nieuwe Roma: groep Roma (en hun nakomelingen) die sinds de uitbreiding van de EU met de Oost-Europese lidstaten in het eerste decennium van de 21ste eeuw naar Nederland is gekomen. Zij hebben reispapieren en mogen als EU-burger in Nederland verblijven (Emaar, 2008). Er is geen duidelijk beeld van het aantal Nieuwe Roma in Nederland omdat zij zich vaak niet bekend maken als Roma (Rodrigues, 2008)

Het is niet bekend hoeveel Roma en Sinti exact in Nederland verblijven. In sommige studies wordt uitgegaan van een bandbreedte van 32.000 tot 48.000 personen (Cahn, 2010). Andere schattingen lopen uiteen van 2.000 tot 20.000 personen (Dagevos, 2010).

NB. Een deel van de mediterrane gastarbeiders die zich in de jaren '60 in Nederland vestigden, behoort tot de Roma. Zij profileren zich echter niet als zodanig en voelen zich meer verbonden met de Nederlandse maatschappij dan met de Roma-gemeenschap. Om deze reden is deze groep niet meegenomen binnen dit onderzoek.

Onderzoeksopzet

Een belangrijke voorwaarde voor deze derde vervolgmeting betreft de vergelijkbaarheid met de nulmeting en de eerste en tweede vervolgmeting. Om de vergelijkbaarheid te kunnen waarborgen is

ervoor gekozen om de onderzoeksopzet daar waar mogelijk overeenkomstig te houden met de nulmeting.

In de nulmeting is gekozen voor een kwalitatieve monitor onder met name professionals die vanuit hun beroepspraktijk zicht hebben op de groepen Roma/Sinti. Voor de vervolgmetingen in 2015, 2017 en 2019 is ernaar gestreefd om zoveel mogelijk de doelgroep in het onderzoek te betrekken. De Monitor Sociale Inclusie 2019 kent een vierledige opzet: een voorbereidende fase, literatuuronderzoek, online vragenlijst en kwalitatieve diepte-interviews.

Vorbereidende fase

Allereerst heeft er een doorontwikkeling van het in 2013, 2015 en 2017 gehanteerde kwalitatieve monitoringsinstrument plaatsgevonden. In overleg met de adviescommissie en opdrachtgever is geïnventariseerd welke thema's er eventueel aangepast moesten worden, bijvoorbeeld door nieuwe afspraken op Europees niveau of vanwege landelijke ontwikkelingen. Hierbij is afgesproken de opzet voor de derde vervolgmeting gelijk te houden aan de Monitor Sociale Inclusie 2015 en 2017. In deze monitor (2019) is er net zoals bij de tweede vervolgmeting gekozen om het hoofdstuk over de historische achtergronden te verplaatsen naar de bijlage omdat er weinig nieuwe informatie over dit onderwerp is in vergelijking met eerdere metingen.

Literatuurverkenning

In deze monitor is een korte literatuurverkenning uitgevoerd waarbij is gekeken naar publicaties in de afgelopen twee jaar met betrekking tot Roma en Sinti in Nederland. In de indeling bij verschillende thema's worden de belangrijkste uitkomsten kort toegelicht. Omdat het relatief kortgeleden is dat de vorige literatuurverkenning is uitgevoerd (in 2017), is het aantal recente publicaties beperkt. In de literatuur verkenning is op sommige plekken ook gekeken naar onderzoeken van het Europees Bureau voor de grondrechten (Engelse afkorting: FRA). In deze onderzoeken wordt vaak gekeken naar de positie van Roma en Sinti op Europees niveau. Daar waar mogelijk wordt in het literatuorkader beschreven hoe de Europese situatie zich verhoudt tot de Nederlandse context.

Online enquête

Bij de nulmeting is een aantal werksessies georganiseerd waarbij de deelnemers gevraagd is een korte vragenlijst in te vullen. Voor de eerste, tweede en derde vervolgmeting is ervoor gekozen om de werksessies te laten vervallen. In plaats daarvan is er gekozen om een online enquête uit te zetten onder professionals met kennis over Roma/Sinti en onder Sinti en Roma die een overstijgende blik hebben op hun gemeenschap. Deze personen zijn vaak actief als intermediairs of experts.

De respondenten zijn op verschillende manieren geworven. In de eerste plaats is gekeken naar relevante respondenten en contacten voortkomend uit de uitvoering van de Monitor Sociale Inclusie 2015 en 2017. Aanvullend daarop is aan de opdrachtgever en leden van de adviescommissie gevraagd om respondenten aan te dragen. Daarnaast is er online gezocht naar andere relevante respondenten. Ook is er in de e-mails naar respondenten gevraagd om andere relevante personen aan te dragen.

Wanneer er contact is geweest met respondenten (bijvoorbeeld bij een interview of als reactie op de benadermail) is aan respondenten gevraagd of zij nog andere voor dit onderzoek relevante personen kennen (de zgn. sneeuwbalmethode).

Alle personen zijn door middel van een mail met een korte uitleg over de opzet en het doel van het onderzoek gevraagd aan het onderzoek mee te werken. Hierbij is een brief vanuit het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid meegestuurd met daarin het verzoek aan potentiële respondenten om medewerking te verlenen. Personen die niet gereageerd hebben, zijn vervolgens nog minimaal twee keer benaderd (2 rappels).

Diepte-interviews met professionals en Roma/Sinti

Een belangrijk onderdeel van het onderzoek betreft diepte-interviews met professionals en met Roma en Sinti zelf. Om een beeld te krijgen van de positie van Roma/Sinti op de thema's die binnen dit onderzoek centraal staan, is de kennis van (lokale) professionals onontbeerlijk. Om deze reden is er een aantal diepte-interviews afgenomen bij sleutelinformanten die in hun professionele werkzaamheden contact hebben met Roma/Sinti. Daarnaast is er ook op ingezet om een zo groot mogelijk aantal Roma/Sinti zelf te spreken. De contacten met Roma/Sinti zijn in veel gevallen tot stand gekomen via professionals of vanuit het netwerk dat sinds 2015 is opgebouwd. Een externe partner die door Risbo is ingeschakeld heeft negen (groeps)interviews met de doelgroep uitgevoerd. Daarnaast heeft Risbo tien gesprekken gevoerd met gezinnen behorende tot de groep Nieuwe Roma (zie ook paragraaf 1.3). Met de respondenten is eerst telefonisch contact opgenomen om te vragen of men inderdaad direct contact heeft met Roma/Sinti. Indien hierop bevestigend gereageerd werd, is er getracht een interviewafspraken te maken. Tijdens de interviews is gevraagd naar concrete ervaringen met de subgroepen, de thema's en of men mogelijke andere respondenten kent, hetzij professionals, hetzij personen behorende tot de doelgroep. De interviews hebben zowel face-to-face als telefonisch plaatsgevonden. Op basis van de interviews met de contactpersonen van de zogenaamde Romagemeenten en de sleutelinformanten werkzaam bij maatschappelijke organisaties, is er inzicht verkregen in de diverse aspecten van sociale inclusie van de Roma/Sinti-groepen.

Professionals die vanwege hun expertise alleen kennis hebben over een specifiek thema zijn enkel over dit deelgebied bevroegd. Op deze manier is getracht de validiteit te waarborgen.

1.3 Verantwoording

Online enquête

In tabel 1.1 staat de respons op de online enquête weergegeven.

Tabel 1.1: Respons online enquête Monitor Sociale Inclusie 2019

	N	%
Benaderd	186	
Geen zicht op groep	19	
Valide populatie	167	100
Non-respons	94	56,3
Respons	73	43,7
Waarvan		
Valide	49	29,3
Non-valide	24	14,4
Gebruikt voor analyse MSI '19	49	29,3

Bron: Risbo (eigen bewerking)

In totaal zijn er 186 personen benaderd met het verzoek om de vragenlijst in te vullen. Een klein deel (19 personen) gaf aan geen zicht te hebben op de doelgroep. De resterende 167 personen beschouwen we als de valide populatie. De non-respons betreft 94 personen (56,3 procent). De respons betreft 73 personen (43,7 procent) die de vragenlijst hebben geopend. Een aantal van deze personen (24) is vroegtijdig gestopt met het invullen van de vragenlijst. Deze vragenlijsten zijn niet voor de analyses gebruikt. In totaal hebben 49 personen de vragenlijst volledig ingevuld. De valide respons bedraagt daarmee 29,3 procent. De figuren in deze monitor zijn gebaseerd op de antwoorden van de 49 personen die de vragenlijst volledig hebben ingevuld.

Non-respons analyse

Om een beter beeld te krijgen van de redenen van personen om de vragenlijst niet in te vullen, heeft er een non-respons analyse plaatsgevonden (zie tabel 1.2). Hierbij is telefonisch of via e-mail contact geweest met personen uit de non-respons groep.

Tabel 1.2: Non-respons analyse online enquête Monitor Sociale Inclusie 2019

	N	%
Non-respons	94	100
Reden		
Onbekend (non-respons)	58	61,7
E-mail error	23	24,5
Andere functie	5	5,3
Doorverwijzing	5	5,3
Prefereert interviews/wil niet meewerken	2	2,1
Afwezig voor langere tijd (ziekte)	1	1,1

Bron: Risbo (eigen bewerking)

Van veruit het grootste gedeelte van de non-respons groep is het onbekend waarom zij de vragenlijst niet hebben ingevuld (58 personen). Deze personen zijn drie keer benaderd voor de vragenlijst (uitnodiging en twee rappels). Daarnaast is er een relatief groot aandeel mensen waarvan het e-mailadres niet (langer) actief is. Dit duidt erop dat deze personen een andere functie hebben en niet langer actief zijn binnen de organisatie waarvoor zij werkzaam waren. Daarnaast is er een deel dat een

andere functie heeft gekregen, doorverwijst naar een andere collega of voor langere tijd afwezig is. Twee personen geven aan al een interview te geven en geen tijd te hebben ook de vragenlijst nog in te vullen.

Diepte-interviews

Voor de Monitor Sociale Inclusie 2019 hebben er in totaal 43 interviews plaatsgevonden. Tijdens deze interviews is er met 61 personen gesproken, waarvan 23 professionals en 38 personen behorende tot de doelgroep (zie ook bijlage 3 voor de respondententabel). Binnen dit onderzoek is getracht om een goede verdeling te krijgen van zowel de onderscheiden groepen als de geografische spreiding. Vanuit de doelgroep is gesproken met 9 vooroorlogse Sinti, 2 vooroorlogse Roma, 8 Generaal-Pardon Roma, 9 Balkan-Roma en 10 Nieuwe Roma. Verdeeld naar de onderscheiden groepen is er met acht personen gesproken die in het algemeen kennis over Roma en Sinti hebben. Bij het selecteren van de professionals is gestreefd naar zowel een geografische spreiding als spreiding van het soort gemeenschap dat in de gemeente leeft. Er is gesproken met respondenten uit de provincies Flevoland, Gelderland, Limburg, Noord-Brabant, Noord-Holland, Overijssel, Utrecht en Zuid-Holland.

De interviews zijn (na goedkeuring door de respondent) opgenomen met een voicerecorder en letterlijk uitgewerkt. Indien de respondent geen toestemming gaf voor het opnemen, is er een verslag van het gesprek gemaakt. Dit verslag is ter goedkeuring aan de respondent voorgelegd en vervolgens gebruikt voor de analyse. De analyse van de bestanden is gedaan met het programma Atlas.Ti. De uitgewerkte interviews zijn gecodeerd aan de hand van een codelijst die gebaseerd is op de gebruikte interviewleidraad. Vervolgens hebben verschillende onderzoekers twee dezelfde interviews gecodeerd, gebruikmakend van de codelijst ter crosscheck. De resultaten van het coderen zijn vergeleken en besproken waarna er een modus operandi is vastgesteld om de resterende interviews te coderen. Het coderen heeft geresulteerd in een databestand met output per thema. Deze output biedt een gestructureerd overzicht van uitspraken per thema, per doelgroep (professionals en subgroepen) en in de tijd (huidige situatie, ontwikkeling sinds 2015 en toekomstverwachting). De output per thema is geanalyseerd en beschreven in de hoofdstukken van dit rapport. Nadat een hoofdstuk door een onderzoeker voltooid was, heeft een tweede onderzoeker dezelfde output doorgenomen, zijn/haar bevindingen beknopt op papier gezet en vervolgens het hoofdstuk doorgelezen. Als crosscheck is de inhoud van het hoofdstuk vergeleken met de bevindingen van de tweede onderzoeker en zijn er daar waar nodig aanpassingen of toevoegingen gedaan. Via deze werkwijze is getracht tot een zo betrouwbaar mogelijke analyse van de data te komen.

1.4 Leeswijzer

Wanneer er onderzoek gedaan wordt naar de Roma en Sinti in Nederland is er een aantal thema's dat regelmatig ter sprake komt en waar de lezer kennis van dient te hebben om het onderzoek in de juiste context te kunnen plaatsen. De hieronder genoemde begrippen hebben (indirect) invloed op de positie van Roma en Sinti op een overstijgend niveau. Daarom is ervoor gekozen deze aspecten hier te noemen

in plaats van onder te brengen binnen een specifiek thema. Een aantal aspecten dat samenhangt met de historische context van de groep is opgenomen in bijlage 2. Daarnaast zijn er in het onderzoek methodologische keuzes gemaakt die van belang kunnen zijn bij de interpretatie van de resultaten. Deze keuzes zijn eveneens hieronder uitgelegd.

Thema's en begrippen enquête

De thema's die in dit rapport behandeld worden, zijn veelal gedefinieerd in brede zin. Hiermee is navolging gegeven aan de definities zoals gehanteerd in de nulmeting. In de online enquête is een functie ingebouwd waarmee de deelnemers ook over deze definities konden beschikken. Voor een meer uitgebreide beschrijving van de in de enquête gebruikte begrippen, verwijzen we naar de begrippenlijst in bijlage 1.

Interpretatie van de cijfers in de figuren

Omwillen van de leesbaarheid van het rapport wordt in dit rapport met name de totale groep besproken in plaats van elke groep afzonderlijk. De categorie 'Totaal 2019' is verkregen door de antwoorden van respondenten op de onderscheiden groepen bij elkaar op te tellen. De in de figuren weergegeven getallen, staan voor het aantal keren dat dit antwoord gegeven is, de percentages zijn afleesbaar door te kijken naar de lengte van een categorie op de X-as.

Doordat elke respondent meerdere antwoorden kon geven op elke vraag, is het aantal antwoorden groter dan het aantal respondenten. Om deze reden spreken we wanneer we het over het 'totaal' hebben, over het aantal antwoorden in plaats van het aantal respondenten. Wanneer er gesproken wordt over de antwoorden met betrekking tot een specifieke groep, kan er wel gesproken worden over respondenten. Iedere respondent kon slechts één antwoord geven per groep per vraag, de antwoorden binnen één groep zijn daarom van afzonderlijke respondenten.

Het samenvoegen van de antwoorden op de verschillende categorieën en deze presenteren als een algemeen beeld is niet representatief te noemen voor 'de Roma en Sinti in Nederland'. De lezer krijgt een meer representatief beeld door te kijken naar de antwoorden over de afzonderlijke subgroepen. De categorie 'Totaal 2015' en 'Totaal 2017' zijn de (samengevoegde) totaalcategorieën afkomstig uit de Monitor Sociale Inclusie 2015 en Monitor Sociale Inclusie 2017. De vragenlijst die in 2019 gebruikt is, verschilt, afgezien van de gebruikte jaartallen, niet van de Monitor Sociale Inclusie 2015 en 2017.

De metingen uit de verschillende vervolgmetingen zijn niet één op één met elkaar te vergelijken. Dit komt doordat het aantal respondenten verschilt bij elke meting en aangezien de vragenlijst anoniem is, is het niet mogelijk om de antwoorden uit eerdere jaren aan elkaar koppelen. Het kan niet worden uitgesloten dat eventuele verschillen tussen de twee metingen veroorzaakt worden door een veranderde samenstelling van de respondentengroep. Om deze reden wordt er niet gerapporteerd over verschillen in absolute cijfers of percentages, maar wordt er gekeken naar tendensen en verschuivingen.

Omgaan met verschillen tussen de onderscheiden groepen

Er kan er niet gesproken worden over 'de Roma' of 'de Sinti'. Binnen dit onderzoek worden vijf groepen onderscheiden. Deze verdeling is gebaseerd op basis van de vestigingsperiode in Nederland. Ook deze afzonderlijke groepen kunnen niet uniform genoemd worden. Binnen dit onderzoek is er bijvoorbeeld gesproken met Roma en Sinti uit verschillende herkomstlanden. Een kleine greep uit de achtergronden van de gesproken Roma/Sinti: Bulgarije, Kosovo, Macedonië, Duitsland, Rusland, Servië en Slowakije. De voorouders van de in Nederland woonachtige Roma en Sinti woonden vaak in verschillende landen en trokken van land naar land. Om deze reden kan er niet gesproken worden over een uniforme achtergrond. Desondanks zijn er culturele tradities, gebruiken en een gedeeld verleden die ertoe leiden dat er raakvlakken bestaan tussen de groepen. Ook kunnen er binnen een groep Roma/Sinti verschillen in 'hiërarchie' bestaan. Sommige families genieten een hoger aanzien vanwege afstamming van belangrijke personen uit het verleden. Ook wordt er verwezen naar het bestaan van een afgeleide vorm van een kastesysteem waardoor sommige families in hoger aanzien staan. Wanneer er in het rapport gesproken wordt over verschillen binnen gemeenschappen, worden hiermee de verschillen in hiërarchie binnen een gemeenschap bedoeld.

Vanwege de verschillen tussen de onderscheiden groepen Roma en Sinti is het vaak lastig om deze met elkaar te vergelijken. Vanwege de brede opzet van deze monitor, waarbij op een groot aantal terreinen wordt gekeken naar de positie van Roma en Sinti in Nederland, is het vaak niet mogelijk om uitgebreid in te gaan op de specifieke situaties van afzonderlijke groepen. Alleen wanneer een groep (duidelijk) afwijkt van de andere groepen wordt deze in de tekst uitgelicht. Desondanks doet een dergelijke veralgemenisering van de overige onderscheiden groepen vaak geen recht aan hun unieke situatie.

Nieuwe Roma

Vanuit de opdrachtgever was er de wens om voor de Monitor Sociale Inclusie 2017 meer focus te leggen op de groep 'Nieuwe Roma'. Bij de derde vervolgmeting is er niet gekozen voor een specifieke focus, maar is getracht om alle groepen evenredig te belichten, waaronder de Nieuwe Roma. Voor de tweede vervolgmeting in 2017 is gesproken met tien vrouwen behorende tot Nieuwe Roma gezinnen uit een middelgrote gemeente in de Randstad. In 2019 is opnieuw contact gezocht met dezelfde gezinnen. Van de tien gezinnen die we in 2017 hebben gesproken, hebben we er negen opnieuw kunnen spreken. Er is met één nieuw gezin gesproken, het totaal voor de Monitor Sociale Inclusie 2019 komt daarmee op tien gezinnen behorende tot de Nieuwe Roma.

De gezinnen waarmee gesproken is, zijn benaderd via een hulpverlenster die al met hen in contact stond. De manier waarop de informanten zijn verzameld heeft wellicht als nadeel dat we hier een selectieve groep te pakken hebben, waardoor we misschien op basis van de gesprekken met de tien vrouwen een vertekend beeld krijgen. Maar tegelijkertijd geeft een studie op microschaal ons een mooi beeld van de groep Roma die in deze gemeente woont. Het interessante is bovendien dat de hulpverlenster al de gezinnen die we hebben gesproken reeds kende, en zij op casusniveau kon reflecteren op wat zij ons vertelden. Dat deed zij soms tijdens de gesprekken met de vrouwen, maar ook achteraf tijdens de persoonlijke gesprekken die we met haar hadden. Hierdoor kregen we een goed

beeld van de context waarin de gezinnen leefden en konden wij het waarheidsgehalte van wat tijdens de gesprekken naar voren kwam beter inschatten. Dit neemt niet weg dat ons misschien toch belangrijke aspecten ontgaan zijn omdat de informanten deze niet wilden vertellen of omdat zij deze anders verwoorden dan wat zich in werkelijkheid had voorgedaan.

De meeste gezinnen waar wij contact mee hebben zeggen afkomstig te zijn uit het Noordoosten van Bulgarije, de provincie Sjoemen. Het feit dat deze groep nauwelijks Bulgaars spreekt met daaraan gekoppeld dat kinderen vaak niet aanwezig zijn in de verplichte kleuterschool heeft als gevolg dat de meeste Roma uit deze streek een laag opleidingsniveau hebben. Meer dan zestig procent van de Roma bevolking in Sjoemen heeft geen ziektekostenverzekering en mist daardoor de nodige toegang tot de gezondheidszorg. Werkloosheid en discriminatie zijn andere belangrijke problematieken die Roma in Sjoemen treft. Het is belangrijk om van deze context bewust te zijn tijdens het lezen van dit rapport.

De verhalen die in 2017 opgetekend zijn, vertoonden veel overeenkomsten. Men heeft het over de migratie naar Nederland, het feit dat het moeilijk was om een geschikte woning te vinden, de problemen om aan legaal werk te komen, schuldenproblematiek, etc. Doordat we in 2019 grotendeels dezelfde mensen hebben kunnen spreken, is het mogelijk om te kijken hoe het hen vergaan is in de afgelopen twee jaar. De verhalen van de Nieuwe Roma worden in kaders en in de tekst daar waar relevant besproken.

Achtergrond bij kaders in de hoofdstukken

In een aantal kaders verspreid over de hoofdstukken worden specifieke voorbeelden en casussen besproken. Deze kaders zijn gebaseerd op de gesprekken met Roma en Sinti uit verschillende delen van Nederland. De teksten in de kaders zijn daar waar mogelijk gekoppeld aan het thema dat in het hoofdstuk besproken wordt. De gebruikte namen in de kaders zijn gefingeerd ter bescherming van de privacy van de respondenten.

Proeftuinen

Een belangrijke ontwikkeling die van invloed is geweest op de omgang van Roma en de overheid in brede zin, betreffen het bestaan en eindigen van de proeftuinen. De proeftuinen zijn opgezet in het kader van de aanpak multiproblematiek bij gezinnen met een Roma-achtergrond. Middels een subsidie van het Rijk hadden deelnemers aan de proeftuinen meer middelen en instrumenten tot hun beschikking om beleid vorm te geven en uit te voeren. Tijdens de proeftuinperiode was het dus mogelijk om specifiek beleid te voeren gericht op de verbetering van de positie van Roma en/of Sinti. Vanaf 2017 is het de bedoeling dat dit specifieke beleid ondergebracht is binnen het generieke/reguliere beleid. Het uiteindelijke doel van de proeftuinen was om de lessen en aanpak die zijn ontwikkeld, een plaats te geven binnen het reguliere beleid na afronding van de proeftuinen. De proeftuinen zijn per 31-12-2016 afgerond.

Bij de uitvoering van elke vervolgmeting van de Monitor Sociale Inclusie spelen de proeftuinen een rol in het bespreken van de sociale inclusie van Roma en Sinti in Nederland. Veel professionals reflecteren bijna automatisch op de ontwikkelingen sinds het afronden van de proeftuinen. Ten tijde van de eerste vervolgmeting (2015) waren de proeftuinen nog actief en werden vanuit dit kader veel interventies

ontwikkeld en ingezet ten behoeve van Roma en Sinti in Nederland. Bij de tweede vervolgmeting (2017) waren de proeftuinen net afgerond maar was dit te recent om de effecten daarvan al te merken. Dit is bij de uitvoering van de derde vervolgmeting (2019) wel mogelijk gebleken. Professionals is gevraagd om te kijken naar de ontwikkelingen van de afgelopen twee jaar en zij benoemen daarbij vaak de verschillen ten tijde van de proeftuinen. Daarnaast is hen gevraagd in hoeverre het gelukt is om de lessen uit de proeftuinen onder te brengen binnen het reguliere beleid. Ook personen uit de doelgroep merken verschillen in de betrokkenheid van gemeenten in vergelijking met de proeftuinperiode. Vanwege de aanhoudende relevantie van de proeftuinen wordt hier ook in deze vervolgmeting regelmatig naar verwezen.

Woonsituatie standplaatsen ('uitsterfbeleid')

Een veelbesproken thema in elke meting van de Monitor sociale Inclusie betreft de woonsituatie van Roma en Sinti en dan meer specifiek het beleid met betrekking tot de standplaatsen. Relatief veel Sinti (en een deel van de Vooroorlogse en Generaal-Pardon Roma) wonen in een woonwagen, chalet of andere soort woning in een woonwagencentrum. Daarnaast is er een groot deel van deze groep (en de Roma) dat wel in een woonwagencentrum zou willen wonen maar waarvoor dit vanwege een tekort aan standplaatsen niet mogelijk is. Dit is al jarenlang een grote ergernis en zorg voor sommige gemeenschappen.

Roma en Sinti die standplaatsen willen bewonen hebben het gevoel bewust tegengewerkt te worden vanuit de lokale en nationale overheid. Zij hebben het idee dat de (lokale) overheid de standplaatsen liever kwijt dan rijk is. In deze context vaak valt de term 'uitsterfbeleid'. Vrijgekomen standplaatsen worden in dat geval niet opgevuld maar komen te vervallen, waardoor op den duur de woonwagencentra niet meer zullen bestaan. Veel Roma en Sinti zien dit als een teken dat hun cultuur niet gewenst is en dat het hen bewust onmogelijk wordt gemaakt om te leven zoals ze willen. De afgelopen jaren is hier veel over te doen. In 2017 verscheen een rapport van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel waarin forse kritiek werd geuit op de gemeenten die een zogenaamd 'uitsterfbeleid' hanteren. In 2018 bracht het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties het 'beleidskader voor gemeentelijk woonwagen- en standplaatsenbeleid' uit. Dit kader is voortgekomen uit onvrede over het oude beleidskader. Het nieuwe kader heeft als doel om het landelijke beleidskader en het op lokaal niveau gevoerde standplaatsenbeleid in overeenstemming te brengen met de geldende mensenrechtelijke kaders. Tijdens de derde vervolgmeting is aan professionals en mensen uit de doelgroep gevraagd wat het verschijnen van het nieuwe beleidskader voor hen in de praktijk betekent of wat zij hiervan verwachten in de toekomst.

Hoofdstuk 2 Onderwijspositie

In dit hoofdstuk wordt de onderwijspositie van Roma en Sinti beschreven. Onderwijspositie is in dit onderzoek breed gedefinieerd en heeft betrekking op alle niveaus en leeftijden. In het bijzonder wordt er gekeken naar de onderwijsdeelname, de mate waarin verzuim voorkomt en het niveau waarop deelgenomen wordt. In paragraaf 2.1 wordt de onderwijspositie van Roma en Sinti algemeen besproken. Hierbij wordt ingegaan op de huidige situatie, de ontwikkeling sinds 2017 en de toekomstverwachting voor de komende vijf jaar. In paragraaf 2.2 wordt verdiepende informatie gegeven. Er wordt onder andere ingegaan op vermeende verschillen tussen jongens en meisjes, schooltypen en vermeende discriminatie in het onderwijs. In elke paragraaf worden data uit de enquêtes gepresenteerd die aangevuld worden met data uit interviews. Hieronder worden kort de belangrijkste resultaten uit eerdere metingen toegelicht.

Eerdere metingen

Uit eerdere metingen komt naar voren dat veel gemeenten inzet plegen om de onderwijspositie van Roma en Sinti te verbeteren. In de nulmeting (2013) van de Monitor Sociale Inclusie werd geconcludeerd dat de indruk bestond dat deelname aan voortgezet onderwijs toenam, deelname aan voorschoolse educatie verbeterd kon worden en er veel schooluitval was bij Roma- en Sinti-kinderen in de leeftijd van 15/16 jaar. Ten opzichte van de nulmeting werd er bij de eerste vervolgmeting in 2015 een (licht) positieve ontwikkeling geconstateerd. Een aantal respondenten merkte destijds op dat onder andere door strengere handhaving van de leerplicht het relatief verzuim was afgenomen. Binnen de gemeenschappen zou steeds meer belang aan onderwijs worden gehecht en doorleren steeds normaler worden. Meer kinderen zouden deelnemen aan voorschoolse educatie, primair onderwijs en voortgezet onderwijs. In 2017 werden deze voorzichtige verbeteringen opnieuw onderschreven, maar werd ook geconcludeerd dat de algemene onderwijspositie van Roma en Sinti zwak bleef. Een voorzichtig positieve ontwikkeling had betrekking op de onderwijsdeelname aan het primair onderwijs. Tegelijkertijd bleef er sprake van een sterke oververtegenwoordiging binnen het praktijkonderwijs en een ondervertegenwoordiging binnen de hogere schoolniveaus. Daarnaast werd vanuit de doelgroep, in alle vervolgmetingen melding gemaakt van discriminatie met betrekking tot de onderwijspositie. In de praktijk werd vaak gedoeld op Sinti- en Roma jongeren die te lage adviezen kregen en die geen stages konden vinden vanwege hun achternaam.

Literatuur onderwijspositie sinds 2017

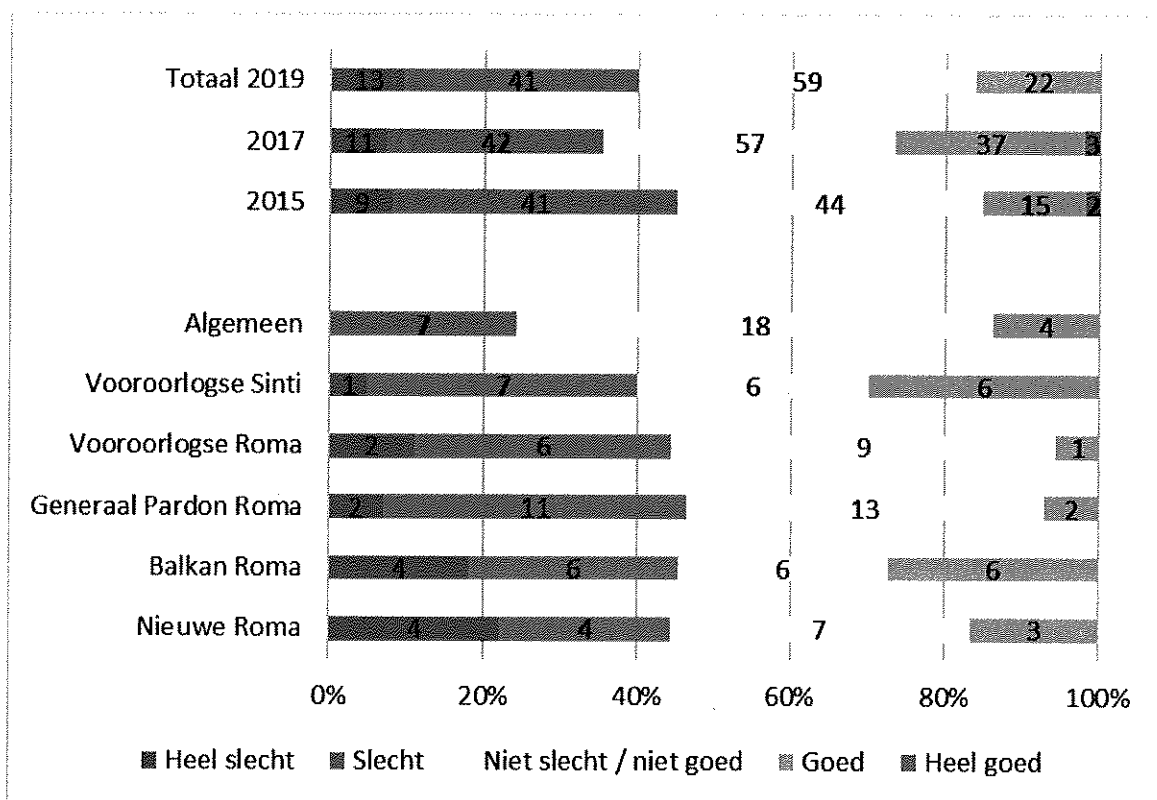
Over het algemeen laat de literatuur een eenduidig beeld zien wat betreft de positie van Roma- en Sinti-kinderen in Nederland. Zo lijkt er een significant verschil te bestaan tussen Roma-kinderen en niet Roma-kinderen (FRA, 2018; ECRI, 2019). Dit verschil wordt mogelijk verklaard door het feit dat deze kinderen bijna altijd met een achterstand beginnen aan het basisonderwijs ten opzichte van leeftijdsgenoten. Dit komt doordat Roma-kinderen veelal pas op hun vijfde met school beginnen. Tevens laat onderzoek zien dat het verzuim en uitval onder Roma-kinderen op het voortgezet onderwijs significant hoger zijn dan bij niet Roma-kinderen (FRA, 2018; ECRI, 2019). Anderzijds lijkt de onderwijs positie van Roma-kinderen enigszins te verbeteren. Gemiddeld volgt slechts de helft van de Roma-kinderen voorschools onderwijs of bezoekt de kleuterschool (FRA, n.d.).

2.1 Onderwijspositie: actuele situatie, ontwikkeling en verwachting

De deelnemers van de vragenlijst is gevraagd naar deelname van Roma en Sinti aan het onderwijs met betrekking tot de betreffende gemeenschap/gemeente. Hierbij is er uitgesplitst naar de verschillende typen Roma en Sinti. Bij de figuren wordt eerst de 'totale' situatie besproken.

Huidige onderwijspositie

De respondenten zijn in de vragenlijst ten eerste gevraagd naar de deelname van Roma en Sinti aan het onderwijs in de betreffende gemeente (figuur 2.1).

Figuur 2.1: Hoe is het naar uw mening gesteld met de deelname van Roma/Sinti aan het onderwijs in uw gemeente?
Bron: Risbo (eigen bewerking)

Wanneer we kijken naar de antwoorden van de respondenten met betrekking tot de deelname van Roma- en Sinti-kinderen aan het onderwijs, dan zien we dat 16 procent van de antwoorden 'goed' is en dat de optie 'heel goed' niet gekozen is. Het grootste deel van de antwoorden valt in de categorie 'niet slecht/niet goed' (59 antwoorden, 44 procent). Tot slot zien we dat 40 procent van de antwoorden negatief is ('heel slecht': 13 antwoorden, 10 procent en 'slecht': 41 antwoorden, 30 procent). Het deel dat de onderwijsdeelname in 2019 als positief beoordeelt, is kleiner dan in 2017. De beoordeling in de huidige meting komt vrijwel overeen met de eerste vervolgmeting in 2015. Tussen de verschillende groepen zien we dat de onderwijsdeelname van de Vooroorlogse Roma en de Generaal-Pardon Roma gemiddeld genomen iets slechter wordt beoordeeld, dan die van de andere groepen.

Het beeld uit de enquête komt grotendeels overeen met de verkregen inzichten uit de interviews met professionals. Respondenten lijken minder positief te zijn over de deelname van Roma/Sinti aan het onderwijs vergeleken met de tweede vervolgmeting in 2017. Uit de interviews blijkt echter dat zowel de professionals als de Roma en Sinti zelf relatief positief zijn over de deelname van Roma- en Sinti-kinderen aan het basisonderwijs. Vrijwel alle gesproken respondenten benoemen dat er geen absoluut verzuim meer plaatsvindt en zien ook dat het ziekteverzuim (zogenaamd relatief verzuim) van Roma- en Sinti-kinderen is gedaald. Qua relatief verzuim is onderscheid te maken naar Roma- en Sinti-kinderen. Over het algemeen ligt het relatief verzuim lager onder Sinti kinderen en hebben zij een hogere aanwezigheid dan de Roma kinderen, aldus professionals. Er wordt door vrijwel alle respondenten opgemerkt dat Roma- en Sinti-kinderen niet of nauwelijks naar een voorschoolse opvang

gaan en pas naar de basisschool gaan op de leerplichtige leeftijd (van vijf jaar). Dit wordt beaamd door zowel Roma en Sinti zelf als de professionals. Dit heeft als gevolg dat veel Roma-kinderen op de basisschool beginnen met een taalachterstand. Deze taalachterstand heeft ook verdere gevolgen voor de schoolcarrière van de Roma-kinderen. In veel gevallen komen zij deze achterstand niet meer te boven en ondervinden zij hier hinder van gedurende hun gehele schoolcarrière. Een hiermee samenhangend punt van aandacht betreft de ouderparticipatie. Professionals geven aan dat Roma en Sinti-kinderen thuis relatief weinig ondersteuning krijgen. Enerzijds komt dit doordat veel ouders zelf geen of weinig onderwijs hebben genoten. Anderzijds wordt van oudsher vanuit de cultuur weinig waarde gehecht aan onderwijs. Dit lijkt langzaam te veranderen. De gesproken Roma en Sinti geven aan dat onderwijs belangrijk wordt gevonden. Zij stellen dat er meer rolmodellen nodig zijn om een positief voorbeeld te stellen voor de gemeenschap. Zowel professionals als Roma en Sinti zelf geven aan dat de kinderen zeer regelmatig door hun ouders worden gebracht en gehaald van school, vrijwel

gedurende hun gehele schoolcarrière. Een reden hiervoor die wordt genoemd is dat zij zo hun kinderen beschermen van de gevaren in de 'burgermaatschappij', aldus meerdere professionals. Hoewel Roma en Sinti dit zelf niet benoemen, geven zij aan hun kinderen beschermend op te voeden.

De geluiden omtrent de participatie in het voortgezet onderwijs zijn minder positief. Uit het merendeel van de interviews met professionals blijkt dat er een negatiever beeld bestaat over de deelname van Roma- en Sinti-kinderen aan het voortgezet onderwijs. Zij zien dat het ziekteverzuim in het voortgezet onderwijs beduidend hoger ligt dan in het primair onderwijs. Tevens geven professionals aan dat de doorstroom naar vervolgonderwijs relatief laag is, zowel qua deelname als opleidingsniveau. Een groot deel van de bevroegde Roma en Sinti kijkt positiever naar de deelname in het voortgezet onderwijs. Een aantal geeft aan dat schoolverzuim op het voortgezet onderwijs laag ligt, weer anderen hebben weet van mensen in hun omgeving die doorstromen naar het hoger onderwijs. Professionals geven aan dat in sommige gemeenschappen deelname aan het voortgezet onderwijs en vervolgens doorstromen naar (hoger) beroepsonderwijs niet breed geaccepteerd is. In deze meer traditionele gemeenschappen

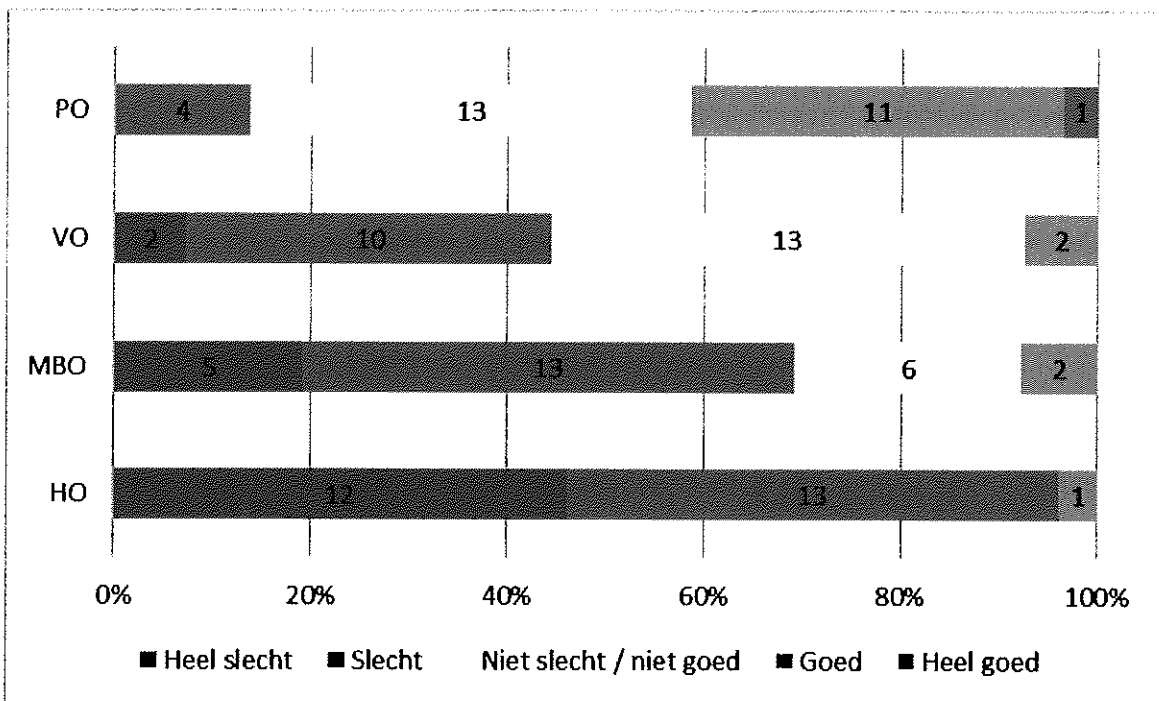
Roma (Generaal-Pardon, 20jr): Lavinia

Lavinia merkt dat het steeds normaler wordt om naar school te gaan, vooral bij de jongere generatie. "Je ziet hen terug op de school waar ook mijn kleinkinderen naar toe gaan, ze gedragen zich net als de burgerkinderen eigenlijk." Ook ziet Lavinia meer ouderbetrokkenheid en lijkt er een stijging in het niveau. "Jongens gaan naar het vmbo, naar het voortgezet onderwijs. Dat komt ook op gang." Toch is er volgens Lavinia nog een aantal aandachtspunten voor de Sinti rondom onderwijs. Zo worden de kinderen dagelijks door de ouders naar school gebracht en opgehaald met de auto. "Dat staat dan toch wel weer in tegenstelling tot de vrijheid die de kinderen op het kamp genieten." Verder komt de school pas in beeld vanaf de leerplichtleeftijd. Op de peuterspeelzaal of kinderopvang ziet zij nog steeds geen Sinti. "En het zijn vooral de jongens die doorstromen naar het vervolgonderwijs, de meisjes minder", voegt Lavinia hieraan toe. Dit hangt ook af van de familie en opvoeding: "Naar mijn mening moeten Sinti meegaan met de tijd en niet blijven hangen in de tijd van 30 jaar terug of nog langer. Ik zie nog veel dat Sinti terugvallen op oude gebruiken als reden om niet naar school te gaan, bijvoorbeeld niet in aanraking komen met het andere geslacht, bij meisjes als ze opgroeien. De wet is er voor iedereen, ook voor hen".

bestaat de opvatting dat de Roma en Sinti zich buiten de burgermaatschappij moeten houden en moeten vasthouden aan hun eigen gebruiken.

Verder stellen veel Roma en Sinti dat discriminatie nog een grote rol speelt in het onderwijs, specifiek met betrekking tot schooladviezen. Ook hebben zij moeite om een stageplek te vinden vanwege hun achtergrond. Een aantal Roma geeft aan dat kinderen onnodig vaak naar het speciaal onderwijs doorverwezen worden. Dit zou ook leiden tot een negatief zelfbeeld en de kans vergroten op afzondering van de maatschappij. Sommige professionals zijn van mening dat het verwijzen naar discriminatie soms gebruikt wordt om de geslotenheid van de eigen gemeenschap en afzondering van de maatschappij te legitimeren. Deze professionals geven aan dat het voor komt dat er daarom al snel over discriminatie wordt gesproken om een sterke afscheiding tussen de eigen gemeenschap en de burgermaatschappij te creëren. Roma en Sinti geven daarentegen aan dat hiervan geen sprake is, maar dat dergelijke opvattingen de soms onbewuste vooringenomenheid van professionals illustreert. Zij spreken in deze context vaak over geïnstitutionaliseerd racisme.

Behalve onderwijsdeelname is er ook gekeken naar het niveau waarop onderwijs wordt genoten (zie figuur 2.2).

Figuur 2.2: Hoe is het naar uw mening gesteld met de deelname van Roma/Sinti aan het onderwijs in uw gemeente? (Totaal alle groepen, naar onderwijstype)
Bron: Risbo (eigen bewerking)

Uit de figuur komt naar voren dat binnen het mbo en vooral het hoger onderwijs de deelname van Roma en Sinti als relatief slecht wordt beoordeeld. Het aantal negatieve antwoorden over de onderwijsdeelname op primair onderwijs is beperkt (14 procent, 4 antwoorden). Waar in het primair onderwijs ongeveer veertig procent van de antwoorden 'goed' of 'heel goed' is, zijn er maar een paar respondenten die positief gestemd zijn over de onderwijsdeelname van Roma en/of Sinti in de andere

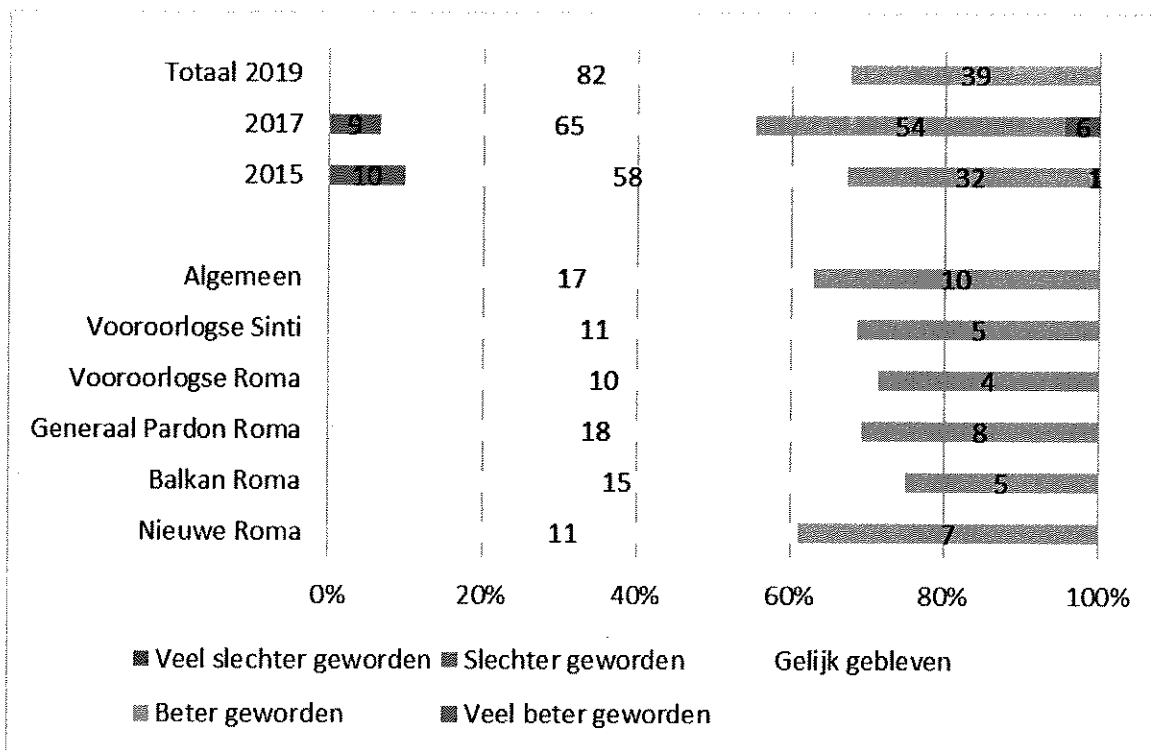
onderwijstypen. Ten opzichte van de meting in 2017 is er weinig verschil, met uitzondering van een minder positieve waardering van de onderwijsdeelname aan het voortgezet onderwijs in 2019.

De uitkomsten uit de enquête komen grotendeels overeen met de interviews. Respondenten geven aan dat onderwijsdeelname op primair onderwijs vaak relatief goed is (met name in vergelijking met het verleden). Vanaf het primair onderwijs worden Roma- en Sinti-leerlingen vaak doorverwezen naar de lagere onderwijsniveaus en ontstaan er vaker problemen met betrekking tot onderwijsdeelname. Bij de doorverwijzing naar het voortgezet onderwijs ontvangen Roma en Sinti-kinderen lagere adviezen dan kinderen met vergelijkbare prestaties, aldus respondenten uit de doelgroep. In sommige gevallen wordt dit als reden gebruikt om de school niet serieus te nemen of om te stoppen met school. In veel gemeenten gaat een relatief groot deel van deze leerlingen verder naar het praktijkonderwijs. Bij deze vorm van onderwijs behalen de leerlingen geen startkwalificatie, maar een certificaat. Professionals geven aan dat onder de Roma- en Sinti-leerlingen het nut hiervan vaak niet ingezien wordt. Veel Roma en Sinti zijn van mening dat er soms onterecht jongeren naar het praktijk- of speciaal onderwijs worden gestuurd. Zo stellen veel van deze respondenten dat de maatschappij bevooroordeeld is en een Roma nooit een eerlijke kans zal geven: waarom zou je school dan afmaken? Professionals geven op hun beurt vaak aan dat van de jongens die opgroeien binnen de meest traditionele gemeenschappen vanaf een bepaalde leeftijd wordt verwacht dat zij meehelpen (werken) en geld verdienen. Dit geldt in het bijzonder wanneer men jong trouwt volgens de cultuur. Ook op dit punt bestaan dus contrasterende visies tussen professionals en de doelgroep.

Net zoals in voorgaande jaren merken veel professionals op dat er nauwelijks of zeer beperkte onderwijsdeelname is van Roma- en Sinti-leerlingen in het hoger onderwijs. Ook binnen het mbo blijft de deelname van Roma en Sinti beperkt in vergelijking met het gemiddelde.

Ontwikkeling van de onderwijspositie sinds 2017

Eerder werd al beschreven dat in 2015 en 2017 een licht positieve ontwikkeling van de onderwijspositie werd waargenomen door professionals en Roma en Sinti zelf. In de derde vervolgmeting is opnieuw gevraagd aan respondenten hoe zij de ontwikkeling van de onderwijsdeelname van Roma en Sinti hebben ervaren in de afgelopen twee jaar. In figuur 2.3 zijn de uitkomsten op deze vraag uit de enquête weergegeven.

Figuur 2.3: Hoe heeft de deelname van Roma/Sinti aan het onderwijs zich de afgelopen twee jaar ontwikkeld?
Bron: Risbo (eigen bewerking)

Uit figuur 2.3 valt op dat niemand vindt dat de onderwijsdeelname in de afgelopen twee jaar is verslechterd. Het grootste gedeelte van de antwoorden is neutraal (82 antwoorden, 68 procent) en een aanzienlijk deel is positief (39 antwoorden, 32 procent) over de ontwikkeling van de onderwijsdeelname sinds 2017. In vergelijking met 2017 zien we dat de ontwikkeling in 2019 iets positiever wordt beoordeeld. We zien geen grote verschillen tussen de onderscheiden groepen.

Ook in de interviews geven respondenten aan dat, hoewel er nog veel te winnen valt qua onderwijspositie, er (kleine) verbeteringen te zien zijn. Onder vrijwel alle respondenten die geïnterviewd zijn wordt benoemd dat de overgrote meerderheid van de kinderen binnen de gemeenschappen primair onderwijs volgt. Eén van de verklaringen voor deze ontwikkeling is het feit dat kinderen meer in contact komen met 'burgerkinderen'. Hierbij worden ze blootgesteld aan andere ideeën en denkbeelden en verkeren ze niet meer enkel binnen hun eigen gemeenschap. Er is door veel gemeenten ingezet op het verbeteren van de ouderparticipatie en de beeldvorming van ouders over onderwijs. Dit lijkt langzaam tot meer bewustwording bij ouders te leiden, iets wat in eerdere metingen ook werd gesignaleerd. Volgens Roma en Sinti respondenten gaat de onderwijsdeelname op het voortgezet onderwijs ook steeds beter.

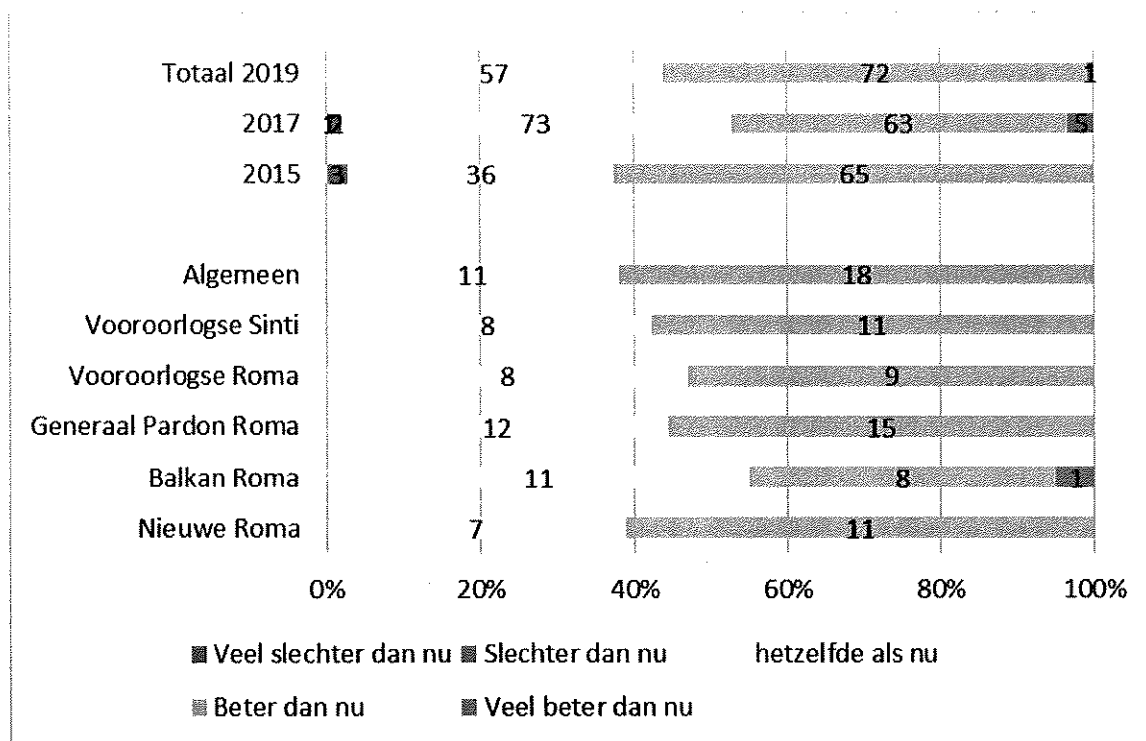
Op basis van de interviews lijkt een voorzichtige verbetering van de onderwijsdeelname op VO-niveau te kunnen worden vastgesteld in vergelijking met 2017. Ondanks de deelname op relatief lage onderwijsniveaus, zijn verschillende professionals licht positief gestemd. De huidige generatie doet het vaak beter dan de vorige. Veel respondenten stellen, hetzij in mindere mate, dat dit ook geldt voor onderwijsdeelname op mbo-niveau. Hierbij wordt opgemerkt dat wanneer Roma en Sinti een mbo-

opleiding volgen dit vaak binnen de lagere niveaus van het mbo is. Ook de doorstroom naar hoger onderwijs gaat langzaam omhoog volgens Roma en Sinti. Volgens hen wordt het volgen van hoger onderwijs steeds belangrijker gevonden binnen de gemeenschappen. Veel Roma- en Sinti-respondenten geven voorbeelden uit de directe omgeving van Roma- en Sinti-meisjes die naar het mbo of hbo gaan. Jongens lijken hierin achter te blijven. Er zijn slechts enkele voorbeelden bekend van Roma- of Sinti-jongens die een mbo- of hbo-opleiding volgen. Door professionals wordt tegelijkertijd een lichte afname van Roma en Sinti binnen het praktijkonderwijs benoemd. Desondanks blijven Roma en Sinti oververtegenwoordigd binnen het speciaal- en praktijkonderwijs.

Professionals is gevraagd in hoeverre de opbrengsten van de proeftuinen anno 2019 nog doorwerken. Ten tijde van de proeftuinen is veelvuldig inzet gepleegd ter verbetering van de onderwijspositie van Roma en Sinti. Veel professionals menen dat na de stop van het proeftuinenbeleid de aandacht voor verzuim en onderwijspositie van deze groepen gelijk is gebleven. De verbeteringen in het voortgezet onderwijs worden als een gevolg van dit beleid gezien. Zowel meer jongens als meisjes genieten nu meer voortgezet onderwijs. Hierbij lijken alle partijen toch een (voorzichtig) optimistisch beeld te hebben van de onderwijs toekomst van Roma en Sinti kinderen.

Verwachtingen voor de toekomst

Ten slotte is de respondenten gevraagd naar hun toekomstverwachtingen voor de deelname aan onderwijs van Roma- en Sinti-kinderen over vijf jaar (figuur 2.4). In 2017 was de verwachting dat de onderwijsdeelname in de toekomst (verder) zou verbeteren.

Figuur: 2.4: Hoe verwacht u dat de deelname aan het onderwijs van Roma/Sinti over vijf jaar zal zijn?
Bron: Risbo (eigen bewerking)

In 2019 zien we dat de verwachtingen voornamelijk positief zijn (73 antwoorden, 56 procent), ook is een groot deel neutraal (57 antwoorden, 44 procent). Geen van de antwoorden is negatief. In vergelijking met 2017 lijken de respondenten over het geheel genomen iets positiever te zijn ten opzichte van de toekomst. Er zijn geen grote verschillen waarneembaar tussen de onderscheiden groepen. De toekomstverwachting met betrekking tot de onderwijsdeelname van Balkan Roma lijkt minder positief dan bij de andere onderscheiden groepen. Dit is echter ook de enige groep waarbij een respondent heeft aangegeven dat de situatie over vijf jaar veel beter zal zijn. Vanwege de relatief kleine aantallen moeten deze verschillen echter met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

Met het oog op de toekomst zien we, op basis van de interviews, twee groepen ontstaan. Een relatief groot deel van de professionals is voorzichtig optimistisch over de onderwijspositie van Roma- en Sintikinderen. Tegelijkertijd pleiten deze professionals ervoor dat er in de toekomst meer ingezet wordt op de deelname aan voorschoolse activiteiten zodat de Roma kinderen niet met een (school)achterstand op school beginnen. Momenteel gaan kinderen namelijk nog vaak met vijf jaar naar school. Onder Roma en Sinti lijkt voorschoolse educatie echter weinig te leven. Zij geven veelal aan de kinderen beschermend op te voeden en ze graag zo lang mogelijk thuis te willen houden. Verder vinden zowel Roma, Sinti als professionals dat er meer aandacht moet worden besteed aan de participatie en onderwijsniveaus van het voortgezet en vervolgonderwijs van Roma en Sinti.

Binnen de tweede groep professionals zien we een iets sceptischere houding ten opzichte van de toekomst. Deze professionals vinden dat de vooruitgang enigszins achter blijft bij de verwachting. Het betreft hierbij vaak voormalige proeftuingemeenten waar toentertijd veel middelen zijn ingezet om de onderwijspositie te verbeteren. Deze respondenten geven aan dat er nu minder middelen ingezet kunnen worden dan ten tijde van de proeftuinen. Toch is ook nu nog de onderwijspositie (zeer) zwak in sommige van deze gemeenten. In veel van deze gemeenten zien we dat er voor 2020 plannen gemaakt worden om via middelen van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid Roma-intermediairs in te zetten om de onderwijspositie te verbeteren.

Nagenoeg alle professionals geloven dat het verbeteren van de onderwijspositie van Roma (en Sinti) niet op korte termijn gelijkgetrokken kan worden met het gemiddelde in Nederland. Desondanks geloven zij in de inzet op het verbeteren van de onderwijspositie als strategie om de positie van Roma en Sinti op langere termijn te verbeteren. De weinige successen die er zijn dienen daarom gekoesterd te worden zodat zij kunnen dienen als voorbeeld voor anderen in de verschillende gemeenschappen.

2.2 Onderwijspositie: verdiepende analyse

In deze paragraaf wordt een aantal aspecten van de onderwijspositie besproken die aan bod zijn gekomen in de interviews met professionals, Roma en Sinti. Soms wordt er ook gebruik gemaakt van data uit de enquête.

Houding ten opzichte van onderwijs

Roma en Sinti geven unaniem aan dat er (steeds meer) waarde wordt gehecht aan onderwijs. In de afgelopen jaren is er veel aandacht besteed om Roma en Sinti kinderen naar school te krijgen. Op primair onderwijsniveau lijkt dit dan ook steeds beter te gaan. De professionals geven aan dat het basisonderwijs goed gaat en dat er (bijna) geen absoluut verzuim meer is. Wel geven zij aan dat de Sinti gemeenschappen het belang van onderwijs vaak beter inzien dan de Roma gemeenschappen. Bij de Roma zou er nog vaker sprake zijn van verzuim. Hoewel de professionals aangeven dat het in het primair onderwijs goed gaat met betrekking tot verzuim en belang dat aan onderwijs gehecht wordt vanuit de gemeenschap, lopen de Roma- en Sinti-kinderen nog wel achter in vergelijking met het gemiddelde in hun omgeving. Er wordt nog veel speciaal onderwijs genoten en het onderwijsniveau blijft laag. Dit is ook te zien wanneer Roma en Sinti naar het voortgezet onderwijs gaan. Professionals stellen dat het verzuim in het voortgezet onderwijs groter is en dat het onderwijsniveau erg laag is. Zo zouden veel Roma- en Sinti-kinderen de lagere niveaus binnen het vmbo volgen. Dit zet zich ook door in het vervolgonderwijs. Het aantal Roma en Sinti dat vervolgonderwijs volgt is in absolute aantallen laag. Wanneer zij aan vervolgonderwijs deelnemen is dit eveneens op de lagere niveaus binnen het mbo (niveau 2). Daarnaast komt een groot deel terecht in het praktijkonderwijs, vooral de jongens. Hoewel zij zelf lang niet altijd het nut inzien van het volgen van praktijkonderwijs, zijn zij in veel gevallen vanuit de leerplicht verplicht om tot hun achttiende onderwijs te volgen. Veel van deze leerlingen vallen dan ook uit wanneer zij achttien worden. Verschillende Roma en Sinti geven aan dat vanuit de gemeenschap niet het nut wordt gezien van het volgen van onderwijs. Zij hebben de indruk dat de maatschappij tegen hen is en dat een deel daardoor onterecht naar de lagere schoolniveaus wordt doorverwezen. Daarnaast zouden veel Roma en Sinti een negatief zelfbeeld hebben waarbij de gedachte bestaat dat onderwijs geen nut heeft. Een Roma-respondent verwoordt het als volgt:

De gedachte van: het heeft geen nut om naar school te gaan, je zal toch niks bereiken, je zal toch geen kansen krijgen, dus blijf gewoon thuis. En meiden moeten gewoon leren koken en schoonmaken en de jongens gaan een ander pad op. R10

Deze houding wordt beaamd door andere Roma- en Sinti-respondenten. Door een aantal professionals is deze houding ook benoemd. De professionals hopen dat succesverhalen vanuit de Roma en Sinti gemeenschap leiden tot meer motivatie voor onderwijs onder de jongeren. Zij vinden het belangrijk hierop te focussen. Nagenoeg alle professionals en een aantal Roma- en Sinti-ouders zijn van mening dat het volgen van onderwijs de sleutel is naar een succesvol leven in Nederland.

Voorschoolse educatie

Net zoals in eerdere metingen, wordt ook in 2019 opgemerkt dat een groot deel van de Roma- en Sinti-kinderen geen voorschoolse educatie volgen en pas vanaf de leerplichtige leeftijd (5 jaar) naar school gaan. Voor deze kinderen die vaak uit een omgeving komen waar weinig of gebrekkig Nederlands wordt gesproken, leidt dit volgens respondenten ertoe dat kinderen met een taalachterstand beginnen aan hun schoolcarrière. Professionals geven aan dat deze achterstand in veel gevallen niet meer ingelopen wordt. Dit is ook terug te zien in de oververtegenwoordiging van Roma en Sinti in het speciaal onderwijs.

Veel professionals geven aan dat zij dit zien als aandachtspunt voor de toekomst. Roma en Sinti geven echter aan het fijn te vinden hun kinderen thuis te houden tot zij verplicht naar school moeten. Dit sluit aan bij de beschermde opvoeding die binnen veel Roma en Sinti gezinnen bestaat.

Ouderbetrokkenheid

Een veel besproken onderwerp met betrekking tot de onderwijspositie is de ontwikkeling van ouderbetrokkenheid. De betrokkenheid van Roma en Sinti ouders wordt steeds beter per generatie, stellen zowel de professionals als Roma en Sinti zelf. Nieuwe ouders en jongere generaties zien meer het belang van het onderwijs in dan vroeger en zijn vaker gemotiveerd om hun kinderen te helpen met schoolgerelateerde zaken. Ze willen graag dat hun kinderen iets bereiken en zien onderwijs als een sleutel tot succes. De professionals stellen echter dat er nog een aantal factoren bestaat die de ouderparticipatie beperkt. De eerste factor is de beschermende cultuur waarbinnen kinderen opgevoed worden. Dit heeft tot gevolg dat kinderen pas laat naar school gaan, dat zij veelal gehaald en gebracht worden en dat zij buiten school weinig omgang hebben met niet-Roma/-Sinti klasgenoten. Dit wordt beaamd door de Roma en Sinti zelf. Een tweede factor waar veel Roma- en Sinti-kinderen mee te maken krijgen, betreft thuisproblematiek. Deze problematiek kan bestaan uit gezondheidsproblemen, schulden, armoede, geweld, criminaliteit met een stressvolle thuissituatie tot gevolg. Dit kan ervoor zorgen dat ouders wel welwillend zijn, maar door andere omstandigheden het onderwijsproces niet kunnen ondersteunen. Daarbij heeft een deel van de ouders ook specifieke opvattingen over het onderwijs. Een Generaal-Pardon Roma-vader vertelt over zijn kinderen:

Mijn kinderen gaan in de goede richting op school. Mijn dochter gaat naar de middelbare school en die kleinsten zitten op de basisschool. Dat is wel belangrijk, dat ze niet naar een praktijkschool gaan. Dan hoeven ze van mij niet meer naar school te gaan. R28

Deze respondent geeft aan de onderwijsdeelname van zijn kinderen te ondersteunen, maar dit minder belangrijk te vinden als het schooladvies lager uitvalt dan gewenst. Verschillende Roma en Sinti delen de opvatting dat praktijkonderwijs geen zin heeft en dat zij hier 'weggestopt' worden omdat de maatschappij hen niet accepteert. Zij zijn veelal van mening dat veel Roma en Sinti op deze scholen zijn terechtgekomen vanwege discriminatie en vooroordelen. Roma- en Sinti-jongeren geven aan gemotiveerd te zijn om onderwijs te volgen en hopen meer onderwijssuccessen te laten zien.

Primair onderwijs

Professionals en Roma en Sinti geven aan dat het primaire onderwijs van Roma- en Sinti-kinderen relatief goed gaat. Zowel jongens als meisjes gaan naar school en de gemeenten geven aan dat absoluut verzuim is teruggedrongen tot een minimum. Ook het relatief verzuim lijkt binnen het primair onderwijs beperkt. Zowel professionals als personen uit de doelgroep geven aan dat er meer belang aan onderwijs wordt gehecht dan in het verleden. Tegelijkertijd wordt door professionals opgemerkt dat de onderwijspositie van Roma en Sinti (veel) slechter blijft dan het gemiddelde in de gemeente waar zij wonen. Professionals stellen dat de goede ontwikkelingen contextueel bekeken moeten worden. In vergelijking met eerdere generaties gaat het nu beter, met name door strenge handhaving

van de leerplicht. Er is echter nog een lange weg te gaan om het onderwijsniveau van Roma en Sinti gelijk te trekken met het gemiddelde.

Voortgezet onderwijs

Hoewel het in het primair onderwijs relatief goed gaat volgens de professionals en de doelgroep, is er nog ruimte voor verbetering bij het vervolgonderwijs. Relatief veel professionals stellen dat de schoolcarrière van veel Roma strandt op het voortgezet onderwijs. Daarbij is het onderwijsniveau van de Roma- en Sinti-jongeren erg laag. Eén van de oorzaken achten de professionals de taalachterstand waar veel Roma- en Sinti-jongeren mee te maken zouden hebben. Een professional verwoordt het als volgt:

Op de middelbare school, daar is het wat moeilijker omdat heel veel kinderen [die] van de basisschool afkomen. [...] blijken dus toch nog een achterstand te hebben taalproblemen te hebben en vaak op lagere middelbare schoolniveaus te komen. R6

Eén van de professionals zegt wel te zien dat Roma het voortgezet onderwijs afmaken, hetzij binnen de lagere niveaus en met weinig doorstroom naar vervolgonderwijs. Verder wordt onder professionals veel verzuim ervaren onder Roma-meisjes. In de ogen van professionals zou het vaak om vage klachten gaan waarbij de oorzaak dikwijls niet achterhaald wordt. Ouders spelen vaak een faciliterende rol bij het ziekteverzuim, aldus professionals. Sommige professionals denken dat hierbij meespeelt dat sommige leerlingen en ouders (met name binnen het praktijkonderwijs) het nuttiger vinden als de leerlingen gaan werken dan dat zij tot hun achttiende op een school blijven waar zij geen startkwalificatie krijgen. Verder wordt er onder professionals ervaren dat meer jongens voor het voortgezet onderwijs slagen, maar daarna geen vervolgopleiding meer volgen. Bij de meisjes spelen andere factoren zoals huwelijk en familie een rol bij het beëindigen van de onderwijsloopbaan. In tegenstelling tot de professionals, zijn de Roma en Sinti-respondenten voorzichtig optimistisch over het voortgezet onderwijs. Hoewel er wordt gekampt met lage motivatie en schaamte in verband met praktijkonderwijs, zijn er ook positieve berichten. Een Roma vertelt:

Deze nieuwe generatie die is nu op de middelbare school, ze weten al wat ze willen worden en willen doen. Ik hoop dat het deze generatie wel gaat lukken. En dat anderen dat ook gaan doen. Eentje wil een restaurant openen, eentje wil in een bank werken, politieagent worden. R25

De doelgroep meldt dat de jongere generaties meer motivatie hebben om door te stromen naar het hoger onderwijs en elkaar daarbij proberen te helpen.

Beroeps-/hoger onderwijs

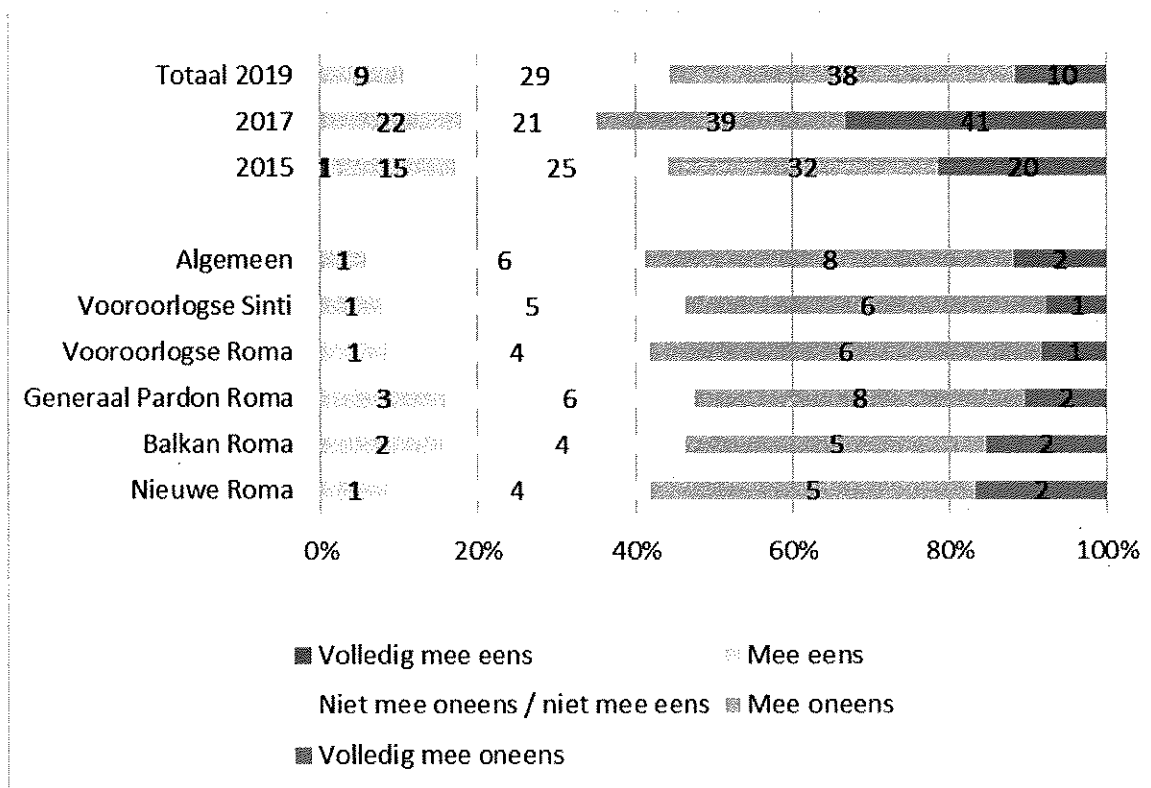
In voorgaande metingen kwam naar voren dat professionals weinig voorbeelden kennen van Roma en Sinti die succesvol het beroeps- of hoger onderwijs hebben afgemaakt. In veel gemeenten waren daarnaast ook nagenoeg geen voorbeelden bekend van Roma- of Sinti-jongeren met een hbo-opleiding of hoger. Anno 2019 wordt dit beeld iets genuanceerder. Hoewel er nog steeds gemeenten zijn waar

professionals geen jongeren kennen die het beroeps- of hoger onderwijs succesvol voltooid hebben, is er ook een aantal gemeenten waar dit wel het geval is. In enkele gemeenten wordt gesproken over een klein aantal Roma dat een mbo-opleiding volgt. Binnen deze gemeenten is er sprake van een langzame toename van het onderwijsniveau. Ook zijn er verschillende respondenten met een Roma- of Sinti-achtergrond met een (afgeronde) hbo-opleiding. Hoewel het absolute aantal klein is, zien we hierin een duidelijk verschil met eerdere metingen. Deze respondenten geven zelf aan meerdere leeftijdsgenoten te kennen die ook een mbo- of hbo-opleiding volgen. Opvallend hierbij is dat het bijna altijd vrouwen betreft die een vervolgopleiding volgen of succesvol hebben afgerond. Er zijn bijna geen voorbeelden bekend van mannelijke Roma of Sinti die een opleiding in het hoger onderwijs volgen. Hoewel er dus sprake lijkt van een geleidelijk positieve ontwikkeling onder Roma- en Sinti-vrouwen, lijkt dit achter te blijven onder het mannelijke deel van de gemeenschappen. De Roma en Sinti die hoger onderwijs volgen, zijn van mening dat het belangrijk is dat er rolmodellen bestaan voor de jongste generatie. Een 23-jarig meisje uit de Vooroorlogse Roma-gemeenschap vertelt hoe haar eigen ontwikkeling ook een broertje en zusje inspireerde:

Ik wilde graag verder. iets met horeca. ik zou graag iets met de Roma-keuken doen en een restaurantje opzetten. Daarvoor bleek je een hogere opleiding nodig te hebben: mbo. Dus ben ik van VMBO naar mbo gegaan. Die heb ik ook afgemaakt. 4 jaar geleden. Ik heb ook certificaten erbij gehaald die belangrijk waren voor de horeca koksopleiding. sociale hygiëne. Mijn broertje en zusje deden dat daarna ook. R32

Discriminatie in het onderwijs

Eén van de uitkomsten in 2015 en 2017 was dat er door Roma en Sinti veel discriminatie wordt ervaren op verschillende terreinen, zo ook op het gebied van onderwijs. In de enquête is aan de deelnemers de stelling voorgelegd: 'In mijn gemeente worden Roma/Sinti gediscrimineerd op het terrein van onderwijs'. In figuur 2.5 staan de antwoorden op deze stelling weergegeven.

Figuur 2.5: In mijn gemeente worden Roma/Sinti gediscrimineerd op het terrein van onderwijs.
Bron: Risbo (eigen bewerking)

Een meerderheid van de respondenten vindt dat er geen sprake is van discriminatie (56 procent, 48 antwoorden). Een klein deel van de respondenten geeft aan dat er sprake zou zijn van discriminatie op het gebied van onderwijs (10 procent, 9 antwoorden). In vergelijking met 2015 en 2017 is de stelling iets positiever beantwoord. Het aandeel antwoorden dat erop wijst dat er sprake is van discriminatie is iets afgenomen. Wanneer we kijken naar de verschillende groepen, dan zien we overal ongeveer een vergelijkbaar beeld.

Bij de eerste vervolgmeting (2015) werd opgemerkt dat verschillende Roma en Sinti melding maken van discriminatie in het onderwijs. Hierbij werd onder andere gesproken over het doorverwijzen naar lagere niveaus op de middelbare school (schooladvies) aan Roma/Sinti en het ervaren van discriminatie bij het vinden van stageplekken. Verschillende Roma en Sinti die voor de tweede vervolgmeting bevraagd zijn, geven aan dat dit in twee jaar tijd niet veranderd is. Ook in de derde vervolgmeting zijn dit voorbeelden die vaak niet gegeven worden. Als voornaamste ervaren uitingen van discriminatie binnen het onderwijs worden de lage studieadviezen en het vinden van stageplekken genoemd. Het volgende citaat van een Roma behorende tot de Generaal-Pardon groep is hiervan een voorbeeld:

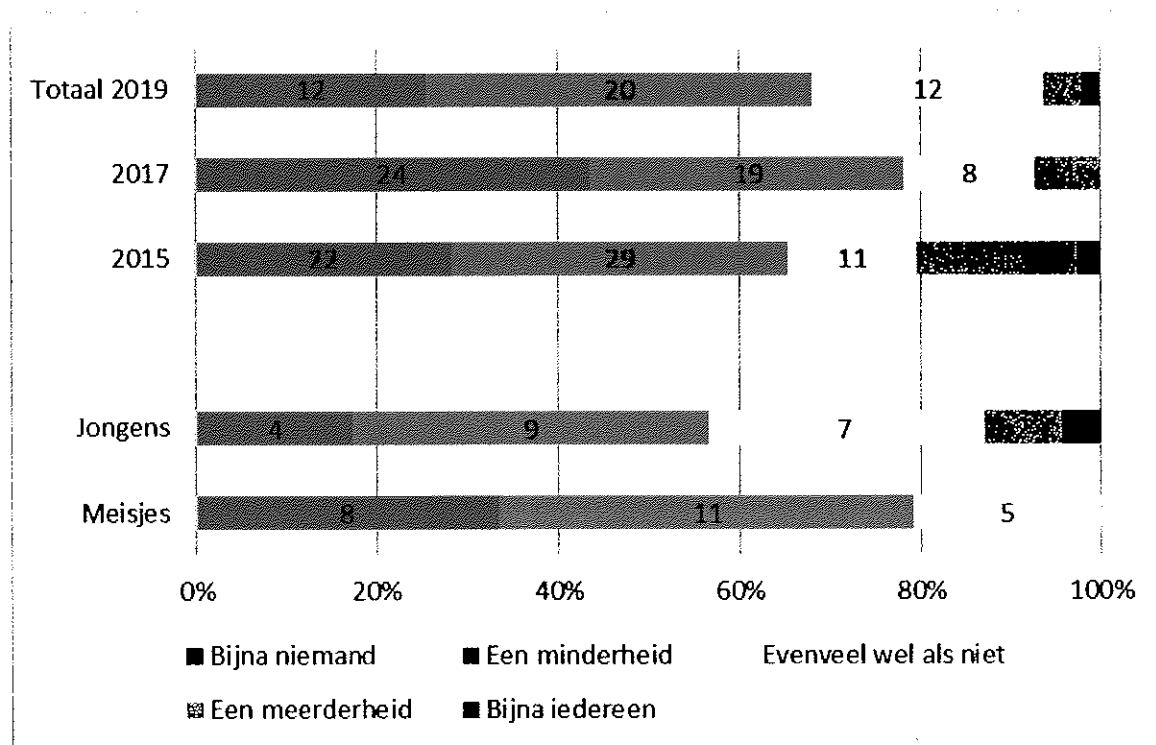
Eentje van 19 en die ging stagelopen in de supermarkt. En in eerste instantie wisten ze niet dat hij Roma was en was hij aangenomen. Achteraf horen ze dat hij Roma is. zigeuner is. wordt hij ter plekke ontslagen. Puur omdat hij zigeuner was. Kon hij geen stage meer doen.

R26

In veel gevallen is het moeilijk om te meten in hoeverre er sprake is van impliciete discriminatie zoals in het voorbeeld hierboven en onbewuste discriminatie. Roma en Sinti geven aan dat beide vormen voor komen. Bij impliciete discriminatie gaat het om gevallen waarbij kinderen puur vanwege hun afkomst of achternaam geweigerd worden voor bijvoorbeeld stageplekken. Bij onbewuste discriminatie gaat het veel vaker om het hebben van bepaalde gedachten zonder dat mensen door hebben dat het vooroordelen zijn. Een voorbeeld hiervan is een lager schooladvies geven aan een kind met een Roma-achtergrond dan aan een kind zonder migratieachtergrond dat hetzelfde presteert. Met name het meten van onbewuste discriminatie blijft lastig. Des te opvallender is dat in deze meting relatief veel professionals beamen dat Roma en Sinti te maken hebben met vormen van discriminatie. Dit lijkt een wijziging met eerdere metingen. Met name de moeite bij het vinden van stageplekken voor deze jongeren wordt vaak bevestigd. Een deel van de professionals nuanceert dit beeld. Zij geven aan dat hoewel er discriminatie voor komt, dit vaak gebaseerd is op gebeurtenissen uit het verleden. Deze professionals begrijpen dat wanneer er in het verleden problemen zijn geweest met een bepaalde familie, ondernemers niet staan te springen om aan iemand uit dezelfde familie een stageplek aan te bieden.

Verschil jongens en meisjes

Uit eerdere metingen kwam naar voren dat ouders meer belang lijken te gaan hechten aan het volgen van onderwijs. Daarom is aan de respondenten gevraagd in hoeverre de Roma/Sinti gemeenschappen in hun gemeente het belangrijk vinden dat hun kinderen de hoogste haalbare onderwijsvorm volgen (figuur 2.6). Ondanks dat er een groeiend besef omtrent het belang van onderwijs lijkt te zijn, zijn veel respondenten van mening dat een groot deel van de gemeenschap het niet belangrijk vindt dat Roma- en/of Sinti-kinderen de hoogst haalbare vorm van onderwijs volgen. Ruim driekwart van de antwoorden op de stelling bestaat uit 'bijna niemand' (12 antwoorden, 26 procent) of 'een minderheid' (20 antwoorden, 43 procent). Volgens slechts 6 procent van de antwoorden (3 antwoorden) vindt 'een meerderheid' of 'bijna iedereen' het belangrijk dat kinderen de hoogst haalbare onderwijsvorm volgen. Wanneer we de uitkomsten vergelijken met de voorgaande metingen dan zien we dat de stelling in 2015 vergelijkbaar werd beoordeeld. In 2017 was een groter deel negatief over deze stelling.

Figuur 2.6: In mijn gemeente vinden Roma/Sinti het belangrijk dat hun kinderen de hoogst haalbare onderwijsvorm volgen. (Totaal alle groepen, naar geslacht)
Bron: Risbo (eigen bewerking)

Aan de deelnemers van de vragenlijst is dezelfde vraag voorgelegd met betrekking tot jongens en meisjes (figuur 2.6). Er bestaat een beeld dat binnen traditionele gemeenschappen meisjes en jongens regelmatig verschillend worden behandeld. Zo worden meisjes meer beschermd opgevoed dan jongens. Dit vertaalt zich ook in de verschillende rollenpatronen in het gezinsleven. Dit kan tot gevolg hebben dat de onderwijsdeelname voor meisjes als minder belangrijk wordt ervaren. Wanneer we kijken naar de resultaten uit figuur 2.6 dan zien we dat er volgens respondenten minder vaak belang wordt gehecht aan zo hoog mogelijk onderwijs voor meisjes dan voor jongens. Waar bij de jongens 57 procent van de respondenten aangeeft dat een minderheid tot bijna niemand hier belang aan hecht, is dit bij de meisjes 79 procent. Geen van de respondenten heeft 'een meerderheid' of 'bijna iedereen' geantwoord op de stelling met betrekking tot meisjes.

2.3 Conclusie

De onderwijspositie van Roma en Sinti verschilt weinig van eerdere metingen. In vergelijking met het gemiddelde wordt de onderwijspositie als zwak beoordeeld. Hoewel de onderwijsdeelname aan het primair onderwijs is verbeterd, is er nog steeds sprake van een oververtegenwoordiging binnen het speciaal onderwijs. Absoluut verzuim zou door strenge handhaving van de leerplicht niet meer voor komen. Veel kinderen zouden te maken hebben met een taalachterstand. Eén van de genoemde redenen hiervoor is dat thuis niet altijd Nederlands wordt gesproken en dat Roma- en Sinti-kinderen niet of nauwelijks naar een voorschoolse opvang gaan en pas vanaf vijf jaar naar de basisschool gaan.

Ook wat betreft ouderparticipatie is er nog ruimte voor verbetering. Veel professionals hebben de indruk dat Roma- en Sinti-kinderen thuis vaak weinig ondersteuning krijgen. Eén van de genoemde redenen hiervoor is dat veel ouders zelf geen of weinig onderwijs hebben genoten. Veel professionals omschrijven de deelname van Roma en Sinti aan het voortgezet onderwijs als problematischer dan aan het primair onderwijs. Professionals zien dat het ziekteverzuim in vergelijking met het primair onderwijs erg omhoog gaat en dat de doorstroom naar vervolgonderwijs relatief laag is, zowel qua opleidingsniveau als deelname in het algemeen. Deelname aan het beroepsonderwijs zou mondjesmaat voor komen, voornamelijk onder vrouwen. Er zijn daarnaast zeer weinig voorbeelden bekend van Roma of Sinti die hoger onderwijs volgen of hebben gevolgd.

In sommige gemeenschappen is de deelname aan het voortgezet onderwijs en vervolgens doorstromen naar (hoger) beroepsonderwijs niet breed geaccepteerd. In deze meer traditionele gemeenschappen bestaat de opvatting dat de Roma en Sinti zich buiten de burgermaatschappij moeten houden en moeten vasthouden aan hun eigen gebruiken. Ook is een deel van mening dat onderwijs volgen op de lagere niveaus geen nut heeft (bijvoorbeeld het praktijkonderwijs). In sommige gemeenschappen zou de gedachte bestaan dat deze jongeren beter kunnen gaan werken dan nog langer naar school te gaan. Roma en Sinti beoordelen de onderwijspositie veel beter dan professionals. Zij geven aan dat de kinderen naar school gaan en dat veel ouders er belang aan hechten dat hun kinderen zo goed mogelijk onderwijs volgen. Tegelijkertijd geven veel Roma en Sinti aan vooroordelen en discriminatie op dit gebied te ervaren. Zij zijn van mening dat veel kinderen onterecht naar het speciaal onderwijs worden gestuurd en dat Roma- en Sinti-kinderen minder kansen krijgen dan andere kinderen.

Ondanks dat de onderwijspositie als zwak wordt beoordeeld, benoemen zowel professionals als de doelgroep dat er verschillende positieve ontwikkelingen hebben plaatsgevonden in de afgelopen jaren. In het primair onderwijs komt absoluut verzuim niet meer voor en ook het relatief (o.a. ziekte-) verzuim is afgenomen. Ook wordt genoemd dat de ouderparticipatie langzaamaan verbetert en dat ouders steeds vaker het belang van onderwijs inzien. Volgens Roma- en Sinti-respondenten verloopt de onderwijsdeelname op het voortgezet onderwijs ook steeds beter. Ze stellen, hetzij in mindere mate, dat dit ook geldt voor onderwijsdeelname op mbo-niveau. Zij merken op dat steeds meer Roma en Sinti doorstromen naar het vervolgonderwijs en deelnemen aan het mbo. Tegelijkertijd signaleren professionals een lichte afname van Roma en Sinti in het praktijkonderwijs.

Veel professionals zijn van mening dat de verbeteringen in de onderwijspositie een gevolg zijn van de beleidsinzet van de afgelopen jaren. In veel gemeenten is met betrekking tot Roma en Sinti met name ingezet op de onderwijspositie. Hoewel de onderwijspositie nog achterblijft bij het gemiddelde, zien zij dat de inzet langzaamaan tot verbeteringen leidt.

Met het oog op de toekomstige ontwikkeling van de onderwijspositie van Roma en Sinti lijkt er een tweedeling te bestaan tussen professionals die voorzichtig optimistisch zijn en degenen die weinig verandering verwachten. Professionals die weinig verandering verwachten vinden vaak dat de resultaten van de gevoerde inzet enigszins achterblijft bij de verwachting. Het betreft hierbij vaak voormalige proeftuingemeenten waar toentertijd veel middelen zijn ingezet om de onderwijspositie te

verbeteren. Deze respondenten geven aan dat er nu minder middelen ingezet kunnen worden. Zij verwachten daarom dat er in de nabije toekomst weinig zal veranderen. Professionals die een positieve toekomstverwachting hebben, geven aan dat er veel positieve ontwikkelingen hebben plaatsgevonden en hopen dat deze zullen doorzetten. Zij pleiten ervoor dat er in de toekomst meer ingezet wordt op de deelname aan de voorschool zodat de Roma-kinderen niet met een (school)achterstand op school komen. Verder vinden zowel Roma, Sinti als professionals dat er ingezet zou moeten worden op het vergroten van de participatie aan en het verhogen van het deelnameniveau op het voortgezet en vervolgonderwijs. Roma en Sinti zelf zijn positief gestemd over de toekomst. Zij verwachten dat de jongere generatie het beter zal doen en meer kansen zal krijgen. Zij geven aan dat er steeds meer belang gehecht wordt aan onderwijs. Tegelijkertijd hopen zij dat discriminatie en vooroordelen zullen afnemen, hierover zijn velen echter sceptisch.

Nagenoeg alle professionals geloven dat de onderwijspositie van Roma en Sinti niet op korte termijn gelijkgetrokken kan worden met het gemiddelde in Nederland. Desondanks geloven zij in de inzet op het verbeteren van de onderwijspositie als strategie om de positie van Roma en Sinti op langere termijn te verbeteren.

Hoofdstuk 3 Arbeidsmarktpositie

Met de derde vervolgmeting is voor de vierde keer onderzoek gedaan naar de arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti in Nederland. In dit hoofdstuk zullen we kijken naar de huidige arbeidsmarktpositie, de ontwikkelingen op dit gebied en wat de verwachtingen voor de komende vijf jaar zijn. In paragraaf 3.2 worden de resultaten uit de interviews verdiept. Hierbij wordt gekeken naar de ontwikkelingen op grote lijnen en wat de opvallendste resultaten op dit thema zijn.

Eerdere metingen

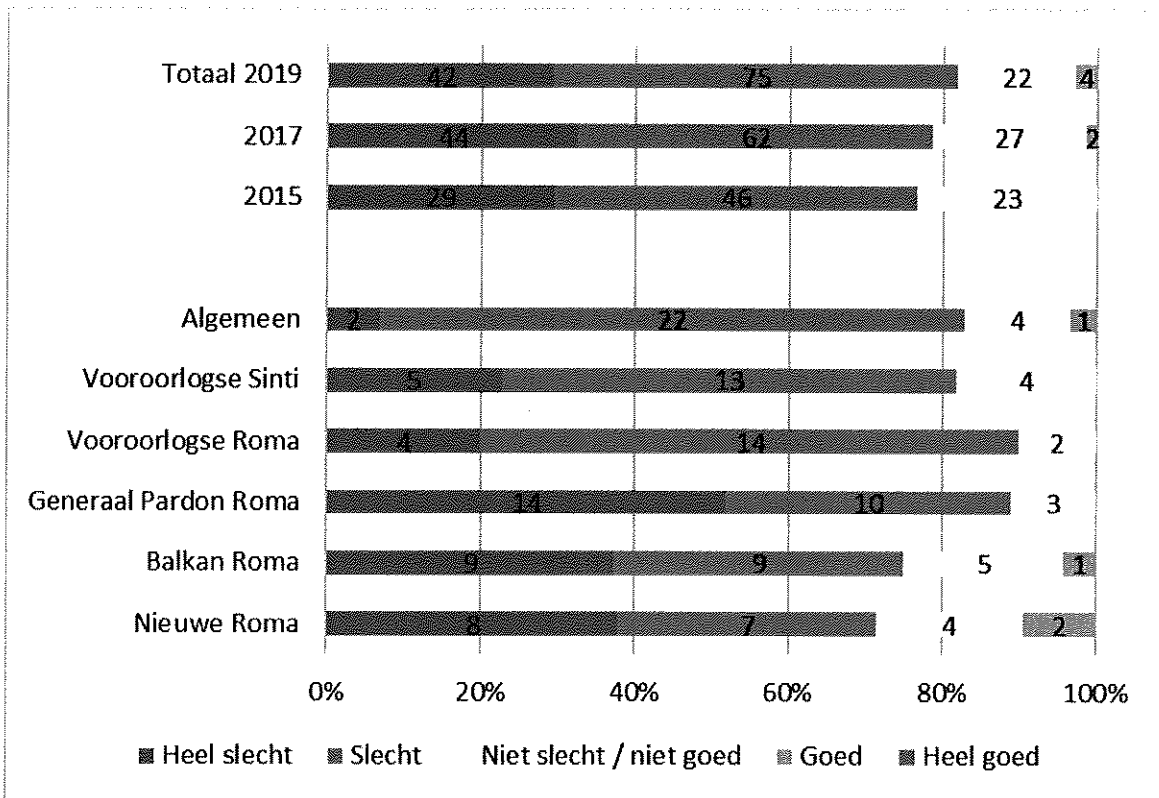
In de nulmeting van de Monitor Sociale Inclusie 2013 werd geconcludeerd dat de voorwaarden voor deelname aan de arbeidsmarkt deels ontbraken bij Roma en Sinti, maar dat het aantal startkwalificaties toenam. Ook werd geconcludeerd dat het hebben van een reguliere baan voor Roma en Sinti niet erg gebruikelijk is, maar dat het steeds vaker voor leek te komen. Er werden verschillende oorzaken genoemd voor het kleine aantal Roma en Sinti met een reguliere baan, waaronder discriminatie, maar ook terughoudendheid van Roma en Sinti zelf die vaak de voorkeur gaven aan meer zelfstandigheid. Uit de eerste vervolgmeting 2015 kwam naar voren dat hierin weinig verandering had plaatsgevonden. Daarnaast kwam uit deze meting naar voren dat er werd ingezet op een verbetering voor de jongere generatie. Tevens werd in deze meting de arbeidsmarktpositie van Nieuwe Roma als problematisch omschreven. Bij de derde vervolgmeting in 2017 werd geconcludeerd dat de arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti in Nederland gekenmerkt blijft door een hoge mate van werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid. Bij een deel van de Roma en Sinti komt dit doordat het hen ontbreekt aan voorwaarden, zoals kennis en vaardigheden, om te kunnen deelnemen aan de arbeidsmarkt. Daarnaast werd opgemerkt dat de arbeidsmarktpositie van Nieuwe Roma vaak niet te vergelijken viel met andere onderscheiden groepen. De positie van Nieuwe Roma was vaak beter vergelijkbaar met laaggeschoolde EU-arbeidsmigranten uit Bulgarije en Roemenië.

Literatuur arbeidsmarktpositie sinds 2017

De wetenschappelijke literatuur laat een consistent beeld zien wat betreft de sociaaleconomische positie van Roma en Sinti. Zo blijkt uit internationaal vergelijkend onderzoek van FRA (n.d.) dat gemiddeld gezien minder dan één op de drie Roma een betaalde baan heeft. Tevens geeft één op de drie respondenten aan werkloos te zijn. Deze bevindingen worden bevestigd in ander onderzoek van FRA (2018) waaruit blijkt dat tachtig procent van de respondenten het risico loopt om in armoede te leven. Ook stelt het onderzoek dat een gemiddelde van 27 procent van de respondenten in een (Roma-) huishouden leeft waarin men ten minste één keer per maand met honger gaat slapen. Eveneens stelt het onderzoek dat er geen veranderingen zichtbaar zijn van het aantal Roma dat aangeeft een betaalde baan te hebben. Dit aantal is nog steeds erg laag in vergelijking met de burgermaatschappij. Ook zijn er geen tot weinig veranderingen zichtbaar in de loonkloof tussen mannen en vrouwen. Tot slot concludeert het onderzoek dat het aantal Roma-jongeren tussen de 16 en 24 jaar dat geen baan heeft en ook geen enkele vorm van opleiding volgt erg hoog is ten opzichte van leeftijdsgenoten uit de burgermaatschappij. Dit verschil is extra groot voor meisjes uit de Roma-groep (FRA, 2018). Genoemde oorzaken in het rapport zijn onder andere laaggeletterdheid, incompetentie, onderontwikkelde sociale vaardigheden en traditionele rolpatronen tussen mannen en vrouwen (FRA, 2018).

3.1 Arbeidsmarktpositie: actuele situatie, ontwikkeling en verwachting

In deze paragraaf wordt een algemeen beeld gegeven van de arbeidsmarktpositie van de Roma en Sinti. De deelnemers van de enquête is gevraagd een oordeel te geven over de arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti in Nederland (figuur 3.1).

Figuur 3.1: Hoe is het naar uw mening gesteld met de arbeidsmarktpositie van Roma/Sinti in uw gemeente?
Bron: Risbo (eigen bewerking)

Door een groot deel van de respondenten wordt de arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti als 'heel slecht' (42 antwoorden, 29 procent) tot 'slecht' (75 antwoorden, 52 procent) beoordeeld. Meer dan tachtig procent van de antwoorden valt binnen deze twee categorieën. Daarnaast is 15 procent van de antwoorden neutraal (22 antwoorden). Een heel klein deel van de respondenten is positief (4 antwoorden, 3 procent). In vergelijking met de voorgaande metingen zijn de verschillen klein. Ook wanneer we kijken naar de verschillende groepen zijn de verschillen beperkt. De arbeidsmarktpositie van Vooroorlogse Roma en Generaal-Pardon Roma wordt door meer dan 90 procent van de respondenten als 'slecht' tot 'heel slecht' beoordeeld. Vanwege de kleine aantallen dienen deze antwoorden met zorg te worden geïnterpreteerd.

De resultaten van de enquête komen grotendeels overeen met de interviews. Het beeld van professionals in de huidige meting verschilt weinig met eerdere metingen. In 2017 werd geconcludeerd dat de arbeidsmarktpositie ten opzichte van twee jaar eerder weinig was veranderd. Hetzelfde kan gezegd worden over de arbeidsmarktpositie in 2019. Een zeer groot deel van de professionals geeft aan dat de meerderheid van de Roma en Sinti die zij kennen afhankelijk is van een uitkering. De uitkeringsafhankelijkheid wordt in een aantal gemeenten geschat tussen de 70 en 90 procent. Gelet op de verschillende onderscheiden groepen zien we dat professionals met name de arbeidsmarktpositie van de Generaal-Pardon Roma als zwak beoordelen. Van de Roma en Sinti die we voor dit onderzoek hebben gesproken heeft een deel een baan en is een deel ook hoger opgeleid. Het is daarom de vraag in hoeverre deze respondenten als representatief kunnen worden gezien voor de verschillende gemeenschappen.

In de ogen van de professionals heeft de economische vooruitgang weinig invloed op de arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti. Zowel een aantal professionals als Roma geeft aan dat dit komt doordat het bij een groot deel van de oudere generaties ontbreekt aan de voorwaarden voor het hebben van een vaste baan. Mensen die tot deze generatie behoren hebben vaak geen ervaring met het werken voor een baas, hebben geen startkwalificatie en een deel hiervan heeft een taalachterstand. Professionals geven aan dat dit een moeilijke uitgangspositie is voor het vinden van duurzaam betaald werk. Een aantal professionals geeft aan dat een deel van de oudere generatie Roma praktisch opgegeven is. Zij zien niet in op welke manier deze mensen aan het werk komen. In deze gemeenten wordt vaak al jaren ingezet op het begeleiden van deze mensen naar arbeid zonder dat dit tot resultaten leidt. Een aantal professionals geeft hierbij aan dat dit ook deels door de instelling komt. In de ogen van deze respondenten zijn er Roma en Sinti die er bewust voor kiezen om niet te werken en een uitkering te ontvangen. In een meerderheid van de gemeenten zijn de inkomensvormen voor een deel van de Roma en Sinti onbekend. Zij ontvangen geen uitkering of loon uit arbeid.

Van de Roma en Sinti die in loondienst zijn, voert het overgrote deel laaggeschoolde arbeid uit. Onder mannen gaat het vaak om fabrieksarbeid. Er lijkt ook iets vaker melding gemaakt te worden van vrouwen die in loondienst werken. Deze vrouwen werken relatief vaak in de verzorgings- of schoonmaakbranche.

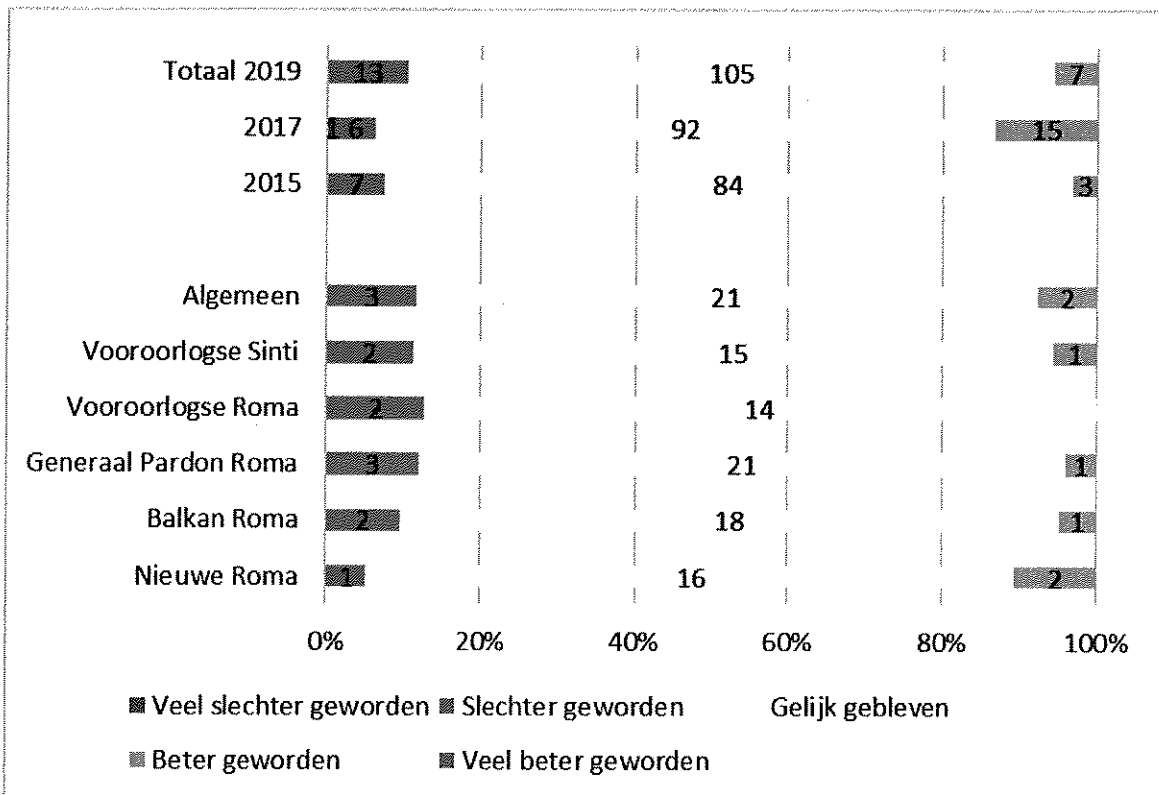
Respondenten behorende tot de doelgroep zijn vaak optimistischer over de positie op de arbeidsmarkt dan professionals. Een groot deel van de gesproken Roma geeft aan dat veel mensen uit de gemeenschap werk hebben. Hierbij wordt opvallend vaak gesproken over Roma die een eigen onderneming hebben binnen de bouwsector. Deze signalen staan in contrast met de ideeën die professionals hebben over de positie van Roma en Sinti op de arbeidsmarkt. Echter is ook een deel van de Roma die we hebben gesproken kritisch op de eigen gemeenschap. Op verschillende plekken zijn Roma begonnen om voorlichting te geven aan andere Roma om hen toekomstperspectief te bieden. Tegelijkertijd geven deze personen vaak aan dat er sprake is van een grote discrepantie in de 'buitenwereld' en de belevingswereld. Veel Roma zouden daardoor weinig perspectief hebben op de arbeidsmarkt. Doordat zij bijvoorbeeld grote schulden hebben, zien zij geen heil in arbeidsdeelname.

Uit de interviews met Nieuwe Roma komt naar voren dat veel van hen bezig zijn om de positie op de arbeidsmarkt te verbeteren. Veel van de Nieuwe Roma waarmee gesproken is, zijn sinds 2017 van baan veranderd en verdienen nu vaak meer geld dan in het recente verleden. Tegelijkertijd blijft hun arbeidsmarktpositie kwetsbaar. Hoewel sommigen nu een betere baan hebben, is het nog steeds vaak laaggeschoolde arbeid waarbij zwart betaald wordt en geen of kortlopende arbeidscontracten afgesloten zijn. Hierdoor blijft de positie van Nieuwe Roma kwetsbaar en hun toekomst onzeker.

Roma en Sinti uit alle doelgroepen en een aantal professionals geven aan dat arbeidsmarktdiscriminatie nog steeds speelt. Veel Roma en Sinti kiezen ervoor om hun afkomst te verzwijgen wanneer zij solliciteren. Als het gaat om het vinden van stages, wordt deze discriminatie op basis van achtergrond ook vaak benoemd.

Ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie sinds 2017

In figuur 3.2 wordt ingegaan op de ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie van Roma/Sinti sinds 2017.

Figuur 3.2: Hoe beoordeelt u de ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie van Roma/Sinti in uw gemeente sinds 2017?
Bron: Risbo (eigen bewerking)

Uit de antwoorden blijkt dat een zeer groot deel van de respondenten weinig ontwikkeling heeft ervaren sinds 2017. Het overgrote deel van de antwoorden is neutraal (105 antwoorden, 84 procent). In de monitor van 2017 werd de ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti iets beter beoordeeld. De beoordeling van de ontwikkeling van de arbeidsmarkt komt in 2019 sterk overeen met de meting van 2015 en 2017. Er zijn geen grote verschillen tussen de onderscheiden groepen waarneembaar.

De antwoorden uit de enquête komen voor een groot deel overeen met de interviews. Qua ontwikkeling zien we een verschil in mening tussen professionals en de Roma en Sinti zelf. Professionals geven, net zoals in 2017, aan dat er weinig is veranderd qua arbeidsmarktpositie. Zij hopen dat de jongere generaties het beter gaan doen en achten de kans klein dat de arbeidsmarktpositie van de oudere

generaties nog zal veranderen. Indien professionals een verbetering zien, is dit veelal onder vrouwen. Een aantal professionals merkt op dat een klein deel van de vrouwen vaker aan het werk gaat. Deze vrouwen komen veelal uit progressievere relatief geëmancipeerde delen van de gemeenschappen. Dit sluit aan bij een voorzichtige trend die we ook zien op andere leefgebieden (onderwijs, keuzevrijheid). Ook wat dit betreft gaat het echter om zeer kleine aantallen. In de meer traditionele gemeenschappen worden de vrouwen geacht niet te werken, in elk geval tot de kinderen uit huis zijn. Deze ontwikkeling wordt niet gezien onder mannen uit dezelfde gemeenschappen. In sommige gemeenten wordt opgemerkt dat het wijzigen van de regels voor de Wajong uitkering in 2017 er mogelijk toe heeft geleid dat iets meer jongeren zijn gaan werken. Doordat deze jongeren geen of een lagere uitkering krijgen zou een deel een (bij)baan zijn gaan zoeken. Het gaat hierbij echter om zeer kleine aantallen.

De doelgroep zelf ziet een verbetering qua arbeidsmarktpositie. Er wordt met name vaak gesproken over Roma met eigen bedrijfjes binnen de bouwsector. Veel Roma geven aan dat veel mensen uit de gemeenschap werk hebben. Deze respondenten denken dat de

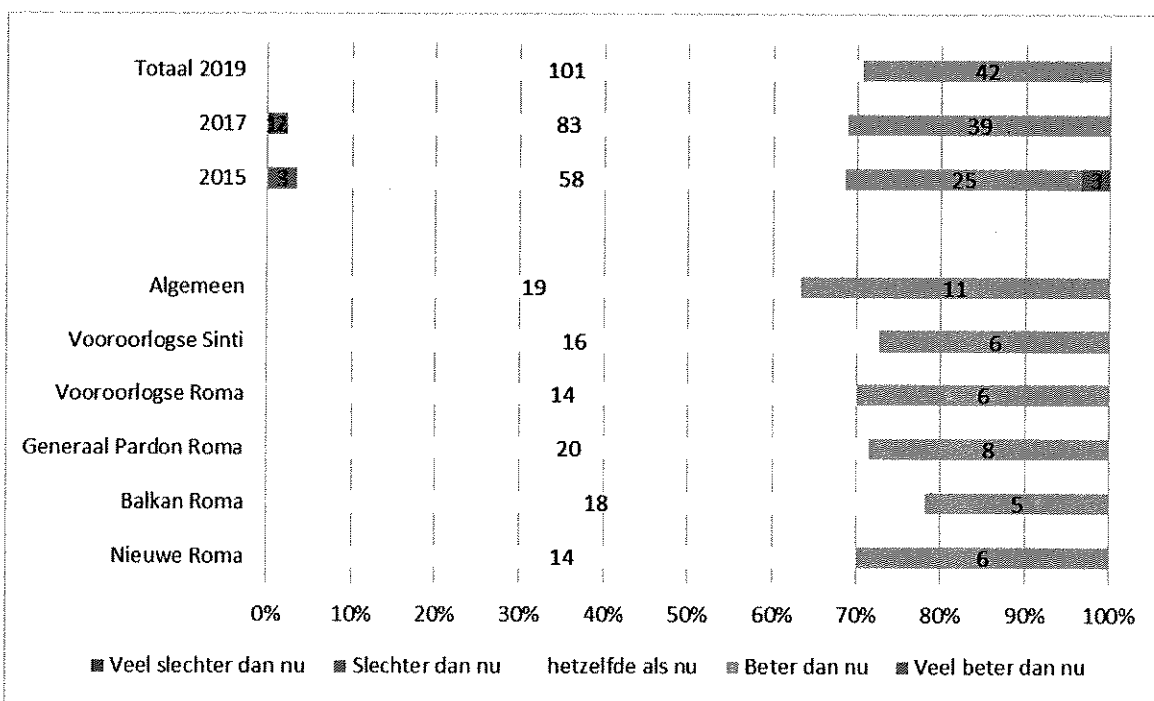
economische voorspoed en krapte op de arbeidsmarkt (in de bouwsector) hierop van invloed is geweest en tot nieuwe kansen heeft geleid. Dit is een opvallend verschil ten opzichte van de derde vervolgmeting waarin werd geconcludeerd dat Roma en Sinti weinig leken te profiteren van verbeterde economische omstandigheden. Qua arbeidsmarktdiscriminatie hebben Roma en Sinti de indruk dat dit gelijk gebleven of erger geworden is.

Nieuwe Roma: Alina en Vesselin

Sinds 2017 zijn Alina en Vesselin verhuisd. Ze wonen nu in een particuliere huurwoning, met tuin. "Mijn man doet nu aan rioolontstopping", vertelt Alina. "Het nieuwe werk van mijn man wordt goed betaald dus we zijn er qua inkomen wel op vooruit gegaan". In 2017 werd er door Alina gesproken over een sollicitatiegesprek van haar man bij een zuivelbedrijf. "Hij is daar toen aangenomen, daar heeft hij 3 maanden gewerkt. Maar hij kreeg betaald per maand en dat waren we niet gewend. Want we willen wekelijks uitbetaald worden. En toen kreeg hij het aanbod van het ontstoppingsbedrijf". De hulpverleenster voegt hieraan toe: "Ze willen inderdaad wekelijks betaald worden. Daarom wordt huur vaak niet betaald. Want tegen het eind van de maand is het geld meestal op". Op dit moment is Vesselin de enige kostwinner in het gezin, maar Alina geeft wel aan weer te willen gaan werken als haar zoon van 4 jaar naar school gaat. "Ik ben nu wel al op zoek naar werk. Het zou goed zijn om van 09:00 tot 15:00 te werken maar dat werk is niet te vinden".

Verwachtingen voor de toekomst

In figuur 3.3 wordt ingegaan op de verwachte ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti over vijf jaar.

Figuur 3.3: Hoe verwacht u dat de arbeidsmarktpositie van Roma/Sinti in uw gemeente over vijf jaar zal zijn?

Bron: Risbo

Gevraagd naar de toekomstige arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti over vijf jaar, is ongeveer dertig procent van de respondenten positief (42 antwoorden, 29 procent). De respondenten die dit geantwoord hebben, verwachten dat er over vijf jaar een verbetering van de arbeidsmarktpositie heeft plaatsgevonden. De rest van de antwoorden is neutraal (101 antwoorden, 71 procent) geen van de respondenten verwacht een verslechtering. De verwachtingen in 2019 zijn nagenoeg gelijk aan die in voorgaande metingen. Tussen de groepen zijn de verschillen in verwachting over de arbeidsmarktkansen beperkt. In 2017 werden er verschillen geconstateerd tussen gemeenten qua toekomstverwachtingen. Een deel van de gemeente stond voorzichtig positief ten opzichte van de toekomstige arbeidsmarktpositie terwijl men in andere gemeenten geen verandering verwachtte. Dit komt overeen met de resultaten uit de enquête van dit jaar.

Uit de interviews ontstaat een ander beeld. In veel gemeenten verwachten professionals niet dat er binnen vijf jaar substantiële veranderingen zullen plaatsvinden qua arbeidsmarktpositie. Ook in de gemeenten waar men voorheen voorzichtig positief was, lijkt men nu sceptischer. Deze veranderende houding is mogelijk veroorzaakt doordat ook in economische hoogtijdagen weinig veranderingen hebben plaatsgevonden. Daarnaast is in veel gemeenten ten tijde van de proeftuinen ingezet op de verbetering van de (arbeidsmarkt)positie van Roma en Sinti en lijken structurele resultaten beperkt. In een aantal gemeenten lijkt men niet meer te geloven dat de oudere generaties die al jaren niet aan de arbeidsmarkt hebben deelgenomen dat nog zullen gaan doen. Een meerderheid van de professionals

geeft aan dat de afstand tot de arbeidsmarkt te groot is en dat ook andere factoren ertoe kunnen leiden dat er geen aanleiding wordt gezien om te gaan werken. Zo zou een deel van de doelgroep schulden hebben waardoor er beslaglegging op het inkomen plaatsvindt. Werken zou in de ogen van deze mensen weinig opleveren, aldus professionals. Het inkomen dat zij vergaren zou voor een groot deel weer gevorderd worden. Evenals in voorgaande jaren blijven gemeenten inzetten op de verbetering van de positie van jongeren. Professionals merken hierbij op dat het een langetermijntraject blijft en dat dit niet in vijf jaar bereikt kan worden. Een professional hoopt dat de succesverhalen van vrouwen als voorbeeld kunnen dienen naar anderen om zo een sneeuwbaaleffect te veroorzaken.

De gesproken Roma en Sinti zelf zijn in veel gevallen voorzichtig positief. Onder de respondenten waarmee is gesproken, is een aantal jongeren dat hoger onderwijs volgt en dat daarna een aansluitende baan wil. Daarnaast, zoals al in hoofdstuk 2 is opgemerkt, signaleren we meer Roma en Sinti die een opleiding volgen in het voorgezet onderwijs in vergelijking met eerdere jaren en iets vaker ook op hogere niveaus. Dit zou een eerste resultaat kunnen zijn van de inzet van gemeenten op het verbeteren van het toekomstperspectief voor jongeren. In veel gevallen lijkt het echter nog te vroeg om resultaten te kunnen zien van het gevoerde beleid. Sinds een aantal jaar is men in veel gemeenten bezig om enerzijds streng te handhaven op de leerplicht en anderzijds wordt geprobeerd jongeren het belang van onderwijs te laten inzien.

Net zoals in voorgaande jaren ervaren veel Roma en Sinti discriminatie op de arbeidsmarkt. Zij verwachten, op basis van de huidige beleidsinzet, geen verandering binnen vijf jaar.

De toekomstige arbeidsmarktpositie van Nieuwe Roma blijft lastig te voorspellen. Hoewel het erop lijkt dat degenen die langer in Nederland verblijven ook iets betere banen hebben, blijft hun positie kwetsbaar. Het is bovendien niet duidelijk in hoeverre de economische cyclus van invloed is op de positie van Nieuwe Roma. Aangezien veel Nieuwe Roma onder onzekere arbeidsomstandigheden werken, is het niet ondenkbaar dat hun positie snel kan verslechteren indien de economische groei verder afvlakt. Daarnaast bestaat ook het vermoeden dat degene die geen werk meer hebben of kunnen vinden verder trekken naar plekken waar mogelijk meer kansen liggen.

3.2 Arbeidsmarktpositie: verdiepende analyse

In deze paragraaf wordt een aantal aspecten van de arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti verder uitgelicht.

Inkomensvormen

Qua inkomensvormen is er weinig veranderd sinds de tweede vervolgmeting in 2017. Globaal gezien worden er vier inkomensvormen onderscheiden: 1) een uitkering/vanuit de sociale voorzieningen, 2) als zzp'er, 3) uit loondienst of 4) uit onbekende activiteiten. Hieronder volgt een toelichting per inkomensvorm.

1. Veel professionals geven aan dat er sprake is van een grote uitkeringsafhankelijkheid. De schattingen in sommige gemeenten lopen uiteen tussen de 70 en 90 procent van de beroepsbevolking dat afhankelijk is van een uitkering.
2. Van oudsher zijn veel Roma en Sinti het gewend om voor zichzelf te werken. Veel van hen werken daarom als zzp'er bijvoorbeeld in de bouwsector of autohandel. Respondenten geven aan dat het vanuit de cultuur niet gebruikelijk is om onder een baas te werken. Professionals zijn van mening dat mede als gevolg hiervan Roma en Sinti vaak geen duidelijk idee hebben wat het inhoudt om voor een baas te werken. Bijvoorbeeld het op tijd komen en het hanteren van vaste werktijden zouden voor sommigen vreemde concepten zijn waar zij bovendien geen weet van hebben.
3. De Roma en Sinti die in loondienst zijn, voeren vaak laaggeschoolde arbeid uit in fabrieken, als seizoenarbeider of zijn actief in de schoonmaakbranche. Dat laatste geldt voornamelijk voor vrouwen.
4. In veel gemeenten geven professionals aan dat van een deel van de Roma en/of Sinti het niet bekend is uit welke activiteiten zij inkomen vergaren. In deze gevallen hebben mensen geen recht op een uitkering, staat er geen onderneming geregistreerd en ontvangen zij geen salaris. In veel gevallen bestaan er vermoedens dat er sprake is van illegale/zwarte handel of criminele activiteiten. Een aantal professionals uit gemeenten waar Roma en/of Sinti in woonwagencentra wonen, benoemt dat in het recente verleden betrokkenheid bij drugshandel heeft plaatsgevonden op deze locaties.

Soort arbeid

Binnen nagenoeg alle thema's bestaan er zowel verschillen tussen de onderscheiden doelgroepen als binnen de doelgroepen. De vooroorlogse Sinti en vooroorlogse Roma oefenen veelal traditionele beroepen en ambachten uit die met de Roma en Sinti geassocieerd worden. Zo zijn er veel muzikanten onder deze groepen en zouden zij daarnaast van oudsher betrokken zijn bij het handelen in verschillende soorten waar. Mannelijke Roma behorende tot de Generaal-Pardon groep lijken relatief vaak als zzp'er in de bouwsector te werken. Dit werd voornamelijk in 2019 veel opgemerkt. Mogelijk is dit een gevolg van economische hoogconjunctuur waardoor er veel vraag is naar arbeiders in de bouw. De Generaal-Pardon Roma die in loondienst werken, voeren vaak laaggeschoolde arbeid uit zoals

fabrieks- of seizoenswerk. Een opvallend verschil met 2017 dat door verschillende professionals benoemd wordt, is dat vrouwen behorende tot de Generaal-Pardon groep iets vaker lijken te gaan werken. Wanneer vrouwen de arbeidsmarkt betreden, werken zij vaak in de schoonmaakbranche. Van de groep Balkan-Roma bestaat een minder duidelijk beeld van de sectoren waarin zij actief zijn. Van de hoger opgeleide Roma die voor dit onderzoek bevraagd zijn, hebben sommige een opleiding op hbo-niveau gevolgd. De Nieuwe Roma werken ook vaak in de bouw of als seizoenarbeider. Tegelijkertijd is hun positie kwetsbaar. Wanneer zij hier kort gevestigd zijn, kunnen zij moeilijker aanspraak maken op sociale voorzieningen. Deze kwetsbaarheid komt ook naar voren uit het grote aantal dat een nul-urencontracten heeft en zwart betaald wordt. Hierdoor hebben zij minder zekerheid qua inkomen. Behalve de verschillen zijn er ook overeenkomsten. Van oudsher zijn veel Roma en Sinti het gewend om voor zichzelf te werken. Dit hangt sterk samen met de cultuur en het verleden als rondtrekkende reizigers. Ook nu nog zijn veel Roma en Sinti actief als zzp'er in verschillende soorten handel. Met name de autohandel wordt vaak genoemd bij verschillende groepen. Veel professionals typeren de houding van Roma en Sinti als opportuun. Wanneer een kans om iets te verhandelen zich voordoet, dan zou deze vaak benut worden. Wat er verhandeld wordt is dan minder van belang.

Uitkeringsafhankelijkheid

Zoals eerder benoemd, vermoeden professionals dat in veel gemeenschappen sprake is van een hoge uitkeringsafhankelijkheid. Dit is niet minder of meer geworden in de afgelopen twee jaar. Verschillende professionals geven aan weinig hoop te hebben dat dit in toekomst nog zal verbeteren. Het betreft vaak de oudere generaties die vaak al jaren een uitkering hebben. Deze personen ontbreekt het aan een startkwalificatie, ervaring, basisvaardigheden en de instelling om succesvol op de arbeidsmarkt te kunnen zijn. Een professional vertelt hierover:

Ik kan het gewoon geen werkloosheid noemen. Het is gewoon het genieten van een uitkering. Maar aan de andere kant, is dat ook iets wat de overheid hen heeft aangedaan. Want ze mochten een aantal beroepen [uitvoeren] of rondgaan en dat mocht allemaal niet meer. Dus mensen kregen een uitkering en dan is het gewoon wel makkelijk als je gewoon in die uitkeringssituatie ergens geduwd bent, dan blijf je daarin en dan ritsel je tussendoor nog wel wat erbij. Dus het is een grote mate van uitkeringsafhankelijkheid en daarnaast zijn het vooral wat vrijere beroepen die zij hebben. R49

De hoop bestaat dat het beter zal gaan met de generaties die nu schoolgaand zijn. Daarnaast merken sommige respondenten op dat het vaak ontbreekt aan een toekomstperspectief. Veel Roma zouden te maken hebben met schuldenproblematiek en in aanraking zijn gekomen met de politie. Een respondent vertelt hierover dat het niet realistisch is dat deze personen aan het werk gaan indien zij hun salaris direct moeten inleveren omdat het inkomen grotendeels gevorderd wordt. Tegelijkertijd wil een deel van de Roma en Sinti bewust onder de radar blijven, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van openstaande boetes. Het werken in loondienst zou in deze gevallen leiden tot zichtbaarheid en nieuwe problemen. Op deze manier ontstaat als het ware een vicieuze cirkel waar lastig uit te komen is. Het vinden van een baan leidt dan op korte termijn niet tot verbetering van de situatie maar eerder tot verslechtering. Een

professional zegt hierover dat er nagedacht zou moeten worden over op welke manier toekomstperspectief geboden kan worden zodat mensen inzien dat het loont om te werken. Een Roma respondent uit de Generaal-Pardon groep geeft een voorbeeld van iemand met openstaande boetes en hoe dat een obstakel kan vormen om aan het werk te gaan:

De dertigplussers, die al een bepaald verleden hebben, ja die hebben zó veel ballast. Tegenwoordig worden ook boetes nog geïnd na tien jaar of na twaalf jaar. Nou ja, dan zit je net op je werk of je wil ernaartoe en dan ziet de politie je rijden en dan moet je nog zes dagen zitten voor een feit uit 2006. Ik noem maar wat. Dat kunnen we niet hebben, dus daar moeten afspraken over komen. Dat wat je gedaan hebt, heb je gedaan en dat moet iedereen betalen op een of andere manier, maar er moet iets perspectief geboden worden voor in de toekomst, anders heeft het bijna geen zin. En dat geldt trouwens niet alleen voor Roma, dat geldt voor iedereen. R20

Zowel respondenten uit de doelgroep als professionals geven aan dat er mensen zijn die het graag anders willen doen en aan het werk willen. Een bemoeilijkende factor hierbij is de sterke groepsdruk die uitgeoefend wordt op deze personen. Deze respondenten menen dat er vaak veel weerstand is tegen mensen die verandering willen, in extreme gevallen kan dit leiden tot verstoting uit de gemeenschap. Wanneer dit gebeurt bestaat de kans dat mensen tussen wal en schip raken. Zij hebben vaak een leven geleid (deels) afgesloten van de burgermaatschappij en zijn ook niet meer welkom binnen de eigen gemeenschap. Indien er ook nog sprake is van bijvoorbeeld schuldenproblematiek, wordt de drempel om tegen de groeps cultuur in te gaan erg hoog. Om deze reden zouden veel mensen die zouden willen veranderen dit vaak lastig vinden en ervan af zien.

Wajong regeling

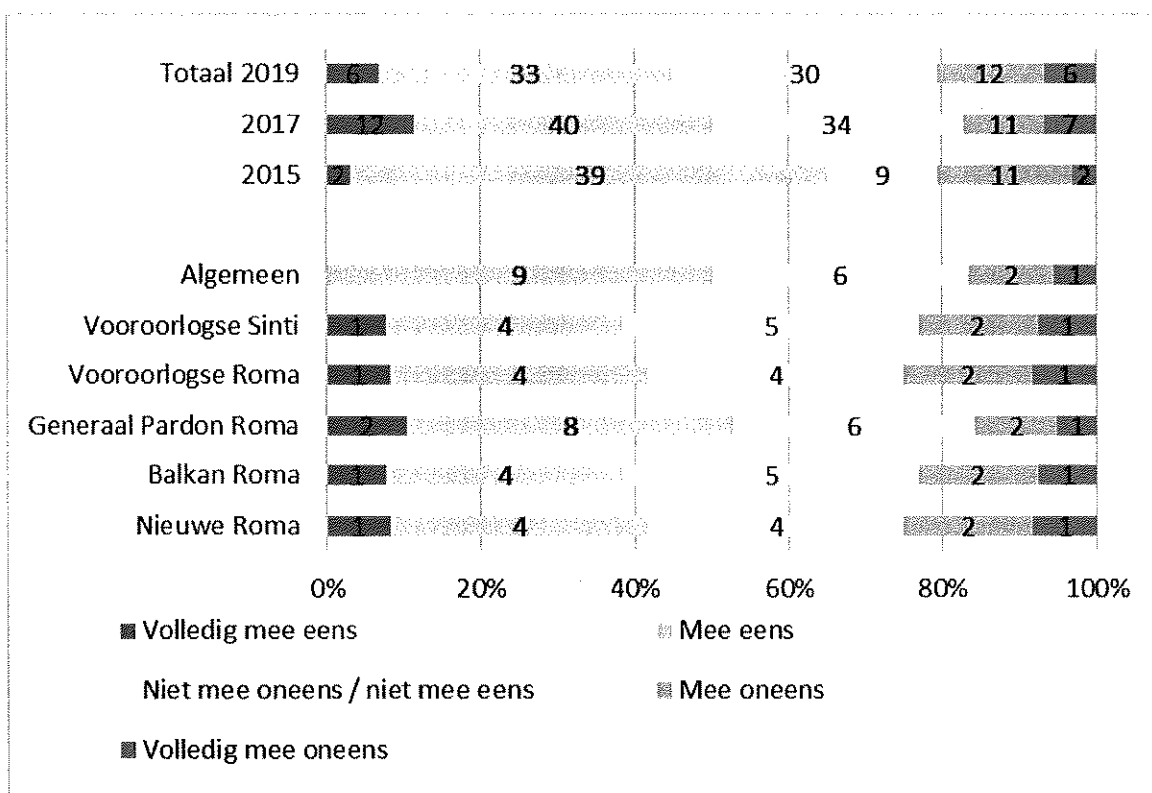
Sommige respondenten benoemen dat sinds 2017 minder jongeren aanspraak maken op een Wajong uitkering. Dit zou grotendeels veroorzaakt zijn door de wijziging van de regeling in 2015 waarbij de Wajong onderdeel is geworden van de participatiewet en de criteria zijn aangescherpt. In een aantal gemeenten bestaat de indruk dat meer jongeren een (bij)baan hebben gezocht om in inkomen te voorzien. Andere professionals hebben tegelijkertijd zorgen omdat deze jongeren geen inkomen meer hebben en ook geen werk kunnen of proberen te vinden. Zij zijn bang dat deze jongeren net zoals een deel van de oudere generaties, waarvan de inkomensvormen onbekend zijn, via illegale/criminele activiteiten aan inkomen zullen proberen te komen. Het gevaar bestaat dat opnieuw een deel van de Roma en Sinti zich zal onttrekken aan de maatschappij. Een respondent vertelt hierover:

Nou wat we voorheen natuurlijk zagen was dat een heleboel van die jongeren zich meldden voor een Wajong-uitkering en vervolgens jarenlang, soms decennialang vervolgens die Wajong-uitkering kregen, in ieder geval jarenlang zonder dat daar echt controle op uitgeoefend werd. Tegenwoordig zien we natuurlijk veel dat ze zich melden en dan gaat eerst de wachttijd in en dan zien we eigenlijk dat het daar al spaak loopt, dan, tot 27 jaar als ze zich melden dan krijgen ze vier weken wachttijd of zoektijd. [...] Nou veel die doen dat niet [...] en uiteindelijk

verwatert zo'n aanvraag of loopt dat dood en dan is het klaar dus dan heb je weer een windhapper erbij R20

Discriminatie en vooroordelen

Het voorkomen van discriminatie en vooroordelen zijn onderwerpen die in elke meting van de Monitor Sociale Inclusie veel besproken zijn. Veel Roma en Sinti zouden te maken krijgen met discriminatie op de werkvloer of bij sollicitaties op een baan. In deze monitor is opnieuw aandacht besteed aan dit onderwerp. In de enquête is aan deelnemers de stelling voorgelegd: 'In mijn gemeente worden Roma en Sinti gediscrimineerd op de reguliere arbeidsmarkt'. De antwoorden op de stelling staan in figuur 3.4 weergegeven.

Figuur 3.4: In mijn gemeente worden Roma/Sinti gediscrimineerd op de reguliere arbeidsmarkt.
Bron: Risbo (eigen bewerking)

Een aanzienlijk deel van de antwoorden bevestigt de stelling. Iets minder dan de helft van de antwoorden bevestigt de stelling ('volledig mee eens': 6 antwoorden, 7 procent; 'mee eens': 33 antwoorden, 38 procent) en is daarmee van mening dat Roma en Sinti gediscrimineerd worden op de arbeidsmarkt. Ongeveer een derde van de antwoorden is neutraal (30 antwoorden, 34 procent) en 21 procent van de respondenten (18 antwoorden) ontkent dat er sprake zou zijn van discriminatie. Vergeleken met de vorige metingen wordt er minder discriminatie op de arbeidsmarkt waargenomen. In 2019 is het aandeel negatieve antwoorden voor het eerst minder dan de helft. Wanneer we kijken naar verschillen tussen de groepen dan zien we wel verschillen, maar deze zijn beperkt. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de enquête voornamelijk afgenomen is onder professionals die werkzaam zijn

bij gemeenten, overheid en hulpverleningsinstanties. Dit is een relatief kleine groep en daardoor moeten verschillen met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

Net zoals in eerdere vervolgmetingen geven alle Roma en Sinti aan te maken te hebben met discriminatie. Met name op het gebied van arbeid wordt dit veelvuldig opgemerkt. Net zoals in voorgaande jaren wordt vaak het voorbeeld gegeven dat veel Roma en Sinti niet onder hun eigen naam solliciteren of dat zij niet meer solliciteren in hun eigen gemeente omdat bepaalde achternamen daar berucht zijn. De jongere generatie die op zoek is naar stageplaatsen of werk ondervindt hierdoor ook vaak hinder. Een jonge Roma vertelt hoe haar Roma-zijn van invloed kan zijn bij een sollicitatie:

En ik ben ook een keertje. ik vertel wel iedere keer wat ik ben. En ja. dan kom je wel uit op het verhaal: ik ben dat en dat. Dus dan moet je het wel vertellen. Maar ik ben zelfs een keertje afgewezen om het feit van om het feit van wat ik ben. En dat is mij ook heel openlijk verteld.

R10

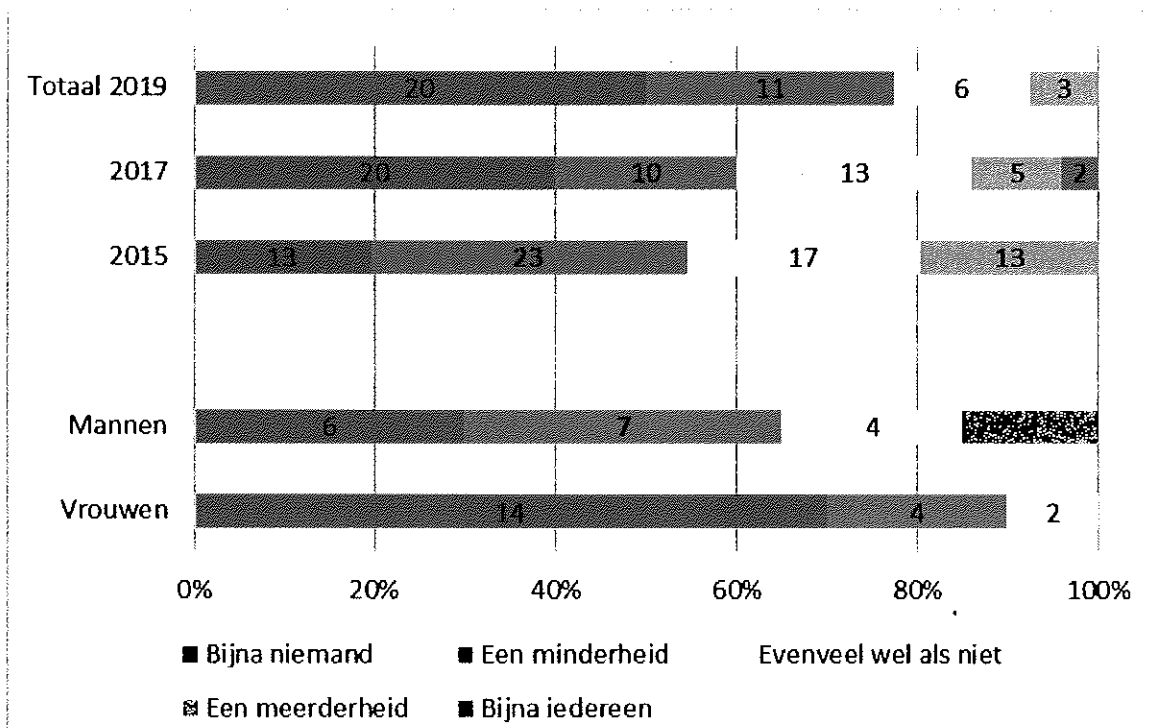
Een deel van de professionals bevestigt dat dit voor komt. Een aantal professionals geeft aan dat dit soms ook een historische grondslag heeft waardoor ondernemers huiverig zijn om mensen met een Roma- of Sinti-achtergrond in dienst te nemen.

ik ken iemand die wou dan ook echt wel aan het werk. schoonmaakwerk. en nou hij wordt dan ook aangenomen daarvoor. Dan toch gaat er wat gonzen want de naam wordt even gegoogeld en krantenartikelen erbij [gehaald]. en ja dan gaat het toch niet door. En ik snap dat wel. weet je. ik begrijp dat wel. maar dat is wel jammer. want je wil dat traject wel in vooroordelen komen ook niet voor niks zeg maar. vooroordeel wil ook zeggen dat er voor je oordeel iets gebeurd moet zijn. dus dat hebben ze ook zelf in de hand gehad. [...] maar je zou mensen wel kansen willen geven om zich dan te bewijzen op een ander vlak. R20

Het bestaan van discriminatie kan er ook toe leiden dat er weinig succesverhalen en rolmodellen ontstaan. De succesvolle Roma en Sinti presenteren zich mogelijk in de maatschappij niet als Roma uit angst voor vooroordelen en discriminatie. Dit werd erkend door sommige respondenten uit deze groep.

Verschil mannen en vrouwen

In de enquête is aan de respondenten gevraagd of zij het idee hebben dat er in de Roma en Sinti gemeenschappen belang wordt gehecht aan het hebben van een reguliere baan. Hierbij is tevens gekeken of er een verschil is tussen mannen en vrouwen (figuur 3.5).

Figuur 3.5: In mijn gemeente vinden Roma/Sinti het belangrijk dat je een reguliere baan hebt, hetzij in loondienst, hetzij als zelfstandige. (Totaal groepen, naar geslacht)
Bron: Risbo (eigen bewerking)

Meer dan driekwart van de antwoorden is negatief (31 antwoorden, 78 procent). Met andere woorden, bijna 'niemand' tot 'een minderheid' van de Roma en Sinti zou het belangrijk vinden dat men een reguliere baan heeft. Slechts drie keer (8 procent) is geantwoord dat 'een meerderheid' tot 'bijna iedereen' dit belangrijk zou vinden. Vergelijken met de vorige metingen is het aandeel negatieve antwoorden toegenomen. Naar het oordeel van deze respondenten lijkt het belang dat gehecht wordt aan het hebben van een reguliere baan te zijn afgenomen.

Aan de respondenten is dezelfde stelling voorgelegd maar dan specifiek met betrekking tot mannen en vrouwen. Het belang van een reguliere baan is volgens de respondenten voor vrouwen kleiner. Een meerderheid meent dat Roma en Sinti zeer weinig belang hechten aan het hebben van een reguliere baan voor vrouwen (14 antwoorden, 70 procent), bij mannen 30 procent (6 antwoorden).

Het beeld dat uit de enquête naar voren komt, wordt in de interviews enigszins genuanceerd. In een aantal zeer traditionele gemeenschappen bestaat een zeer gesloten cultuur en houdt men zich het liefst zo ver mogelijk van de 'burgermaatschappij'. In deze gemeenschappen wordt vaak weinig belang gehecht aan het hebben van een reguliere baan, omdat dit ook deelname aan de burgermaatschappij veronderstelt.

De houding ten opzichte van werkende vrouwen verschilt sterk per gemeente en gemeenschappen. In veel gemeenschappen bestaat een sterke rollenverdeling waarbij de vrouw wordt geacht thuis voor de kinderen te zorgen. Tegelijkertijd zien we in sommige gemeenten dat vrouwen op latere leeftijd gaan werken of dat er jongere generaties vrouwen zijn die doorleren en een goede baan ambiëren. Ook onder de Nieuwe Roma geven vrouwen aan graag te willen werken.

Het is verrassend dat ik juist bij vrouwen ik daar in zekere zin wel een ontwikkeling in zie. positiever dan bij mannen. dus dat vind ik eigenlijk wel heel bijzonder. ik heb net ook al gezegd en dat is ook zo. de emancipatie en de rollen die liggen nogal vast. maar ik zie dus dat met name onder de vrouwen van de Roma en Sinti dat die toch wel wat meer buitenshuis gaan werken. weliswaar als de kinderen of de deur uit zijn of allemaal naar school gaan. dat is dus veelal in de. nee niet echt heel goeie banen. een beetje schoonmaken. dat soort dingen [...]. Nu ik daar zo over nadenk. denk ik [dat] mensen gaan wel werken. maar dat zijn dan meestal de vrouwen en de mannen die lijken in een soort impasse of zitten in dingen waarvan ik niet weet wat het is R46

3.3 Conclusie

De arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti blijft zwak. In de ogen van de professionals heeft de economische vooruitgang weinig invloed op de arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti (gehad). Globaal gezien worden er vier manieren genoemd waar Roma en Sinti inkomen uit halen: 1) via een uitkering/vanuit de sociale voorzieningen, 2) als zzp'er, 3) uit loondienst of 4) uit onbekende activiteiten. Een zeer groot deel van de professionals geeft aan dat de meerderheid van de Roma en Sinti die zij kennen afhankelijk is van een uitkering. Gelet op de verschillende onderscheiden groepen dan zien we dat professionals met name de arbeidsmarktpositie van de Generaal-Pardon Roma als zwak beoordelen. Met name Roma die behoren tot de oudere generatie zou het dikwijls ontbreken aan de voorwaarden voor succesvolle deelname aan de arbeidsmarkt. Zij hebben vaak geen ervaring met het werken voor een baas, hebben geen startkwalificatie en een deel van hen heeft een taalachterstand. Daarnaast zou een deel van deze mensen ook zo lang al een uitkering ontvangen dat zij niet meer willen werken. Van de Roma en Sinti in loondienst, voert het overgrote deel laaggeschoolde arbeid uit. Respondenten behorende tot de doelgroep zijn vaak optimistischer over de positie op de arbeidsmarkt dan professionals. Een groot deel van de gesproken Roma geeft aan dat veel mensen uit de gemeenschap werk hebben. Hierbij wordt opvallend vaak gesproken over Roma die een eigen onderneming hebben binnen de bouwsector. In een groot deel van de gemeenten geven professionals aan dat bij een deel van de Roma en/of Sinti het niet bekend is uit welke activiteiten zij inkomen vergaren. In deze gevallen hebben mensen geen recht op een uitkering, staat er geen onderneming geregistreerd en ontvangen zij geen salaris. In veel gevallen bestaan er vermoedens dat er sprake is van illegale/zwarte handel of criminele activiteiten. Uit de interviews met Nieuwe Roma komt naar voren dat veel van hen naar betere banen streven. Tegelijkertijd blijft hun arbeidsmarktpositie kwetsbaar. Hoewel sommigen nu een betere baan hebben, voeren zij nog steeds vaak laaggeschoolde arbeid uit waarbij een deel zwart betaald wordt of over een kortlopend contract beschikt. Roma en Sinti uit alle doelgroepen en een aantal professionals geven aan dat arbeidsmarktdiscriminatie nog steeds een rol speelt. Veel Roma en Sinti kiezen ervoor om hun afkomst te verzwijgen wanneer zij solliciteren.

Gekeken naar de ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie van Roma en Sinti is er een verschil tussen de waarnemingen van professionals en de doelgroep. Veel professionals zijn van mening dat de arbeidsmarktpositie weinig veranderd is ten opzichte van twee jaar geleden. Voor het oudere deel van de Roma achten zij de kans dat dit op korte termijn nog zal veranderen zeer klein. Een ontwikkeling die waargenomen wordt door professionals betreft de grotere deelname van vrouwen aan de arbeidsmarkt. Deze vrouwen komen veelal uit progressievere relatief geëmancipeerde gemeenschappen. In absolute zin gaat het echter om slechts zeer beperkte aantallen. Daarnaast merken verschillende respondenten op dat de wijziging van de Wajongregels ook een effect heeft gehad op de arbeidsmarktpositie van jongeren. Hierover bestaat echter geen eenduidig beeld. Waar de ene professional de indruk heeft dat iets meer jongeren als gevolg hiervan aan het werk zijn gegaan, is een andere professional bang dat dit ertoe zal leiden dat meer jongeren uit zicht raken en hun inkomsten uit illegale activiteiten zullen proberen te vergaren. Vanuit de doelgroep wordt een verbetering op de arbeidsmarktpositie waargenomen. Zo zouden veel Roma goedlopende bedrijfjes hebben in de bouwsector. Zij hebben de indruk dat dit een gevolg is van de grote vraag naar arbeid in deze sector. Ook kennen veel Roma- en Sinti-respondenten mensen uit de gemeenschap met een goedlopend bedrijf of vaste baan.

De toekomstverwachting voor de arbeidsmarktpositie voor de komende vijf jaar lijkt onder professionals minder positief dan in de meting van 2017. Waar in 2017 een deel van de professionals nog de hoop had dat de positie binnen vijf jaar zou verbeteren, verwacht de meerderheid van de professionals nu dat de arbeidsmarktpositie niet zal veranderen, in positieve of negatieve zin. De bevroegde Roma en Sinti zelf zijn in veel gevallen voorzichtig positief. Zij hebben de indruk dat meer jongeren onderwijs volgen en door zullen stromen naar goede banen. Onder de respondenten waarmee is gesproken, is een aantal jongeren dat hoger onderwijs volgt en die meer voorbeelden uit hun omgeving kennen. Net zoals in voorgaande jaren ervaren veel Roma en Sinti discriminatie op de arbeidsmarkt. Zij verwachten op dit gebied, op basis van de huidige beleidsinzet en maatschappelijke ontwikkelingen, geen veranderingen in de komende vijf jaar. De toekomstige arbeidsmarktpositie van Nieuwe Roma blijft lastig te voorspellen. Hoewel het erop lijkt dat degenen die langer in Nederland verblijven ook iets betere banen hebben, blijft hun positie kwetsbaar. Aangezien dat veel Nieuwe Roma onder onzekere arbeidsomstandigheden werken, is het niet ondenkbaar dat hun positie snel kan verslechteren wanneer de economische groei verder afvlakt.

Hoofdstuk 4 **Gezondheidssituatie**

In deze derde vervolgmeting zijn respondenten opnieuw bevroegd naar de gezondheidssituatie van Roma en Sinti in Nederland. In de eerste paragraaf worden de huidige gezondheidssituatie, de ontwikkelingen op dit gebied en de toekomstverwachting over vijf jaar behandeld. In paragraaf 5.2 worden de resultaten uit de interviews nader besproken.

Eerdere metingen

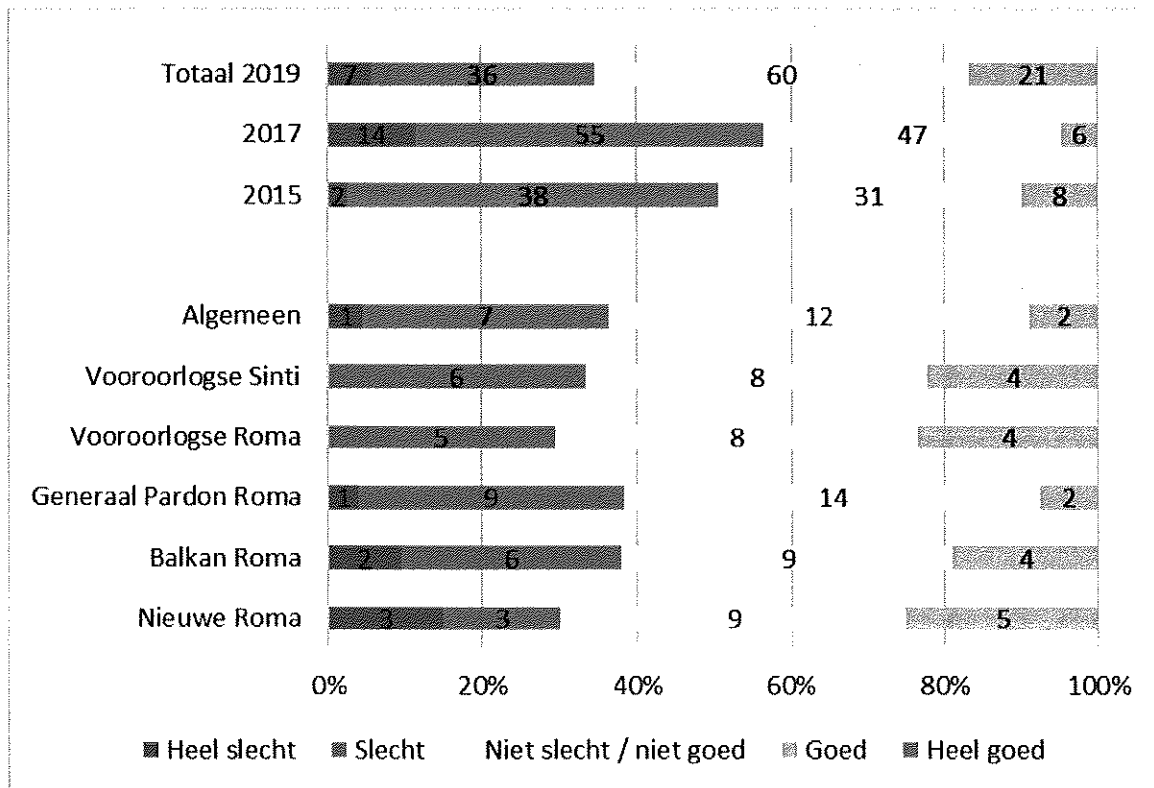
In de nulmeting van de Monitor Sociale Inclusie in 2013 kwam het beeld naar voren dat veel Roma en Sinti psychische en lichamelijke gezondheidsproblemen hadden. De oorzaken hiervoor werden gezocht in de veelal ongezonde leefstijl en stress. Tevens werd er geconstateerd dat veel Roma en Sinti geen zorgverzekering hadden en wisselend gebruik maakten van gezondheidsvoorzieningen. Seksuele voorlichting en anticonceptie waren taboe en tienerzwangerschappen kwamen nog veel voor. In de eerste vervolgmeting (2015) werd een aantal licht positieve ontwikkelingen waargenomen, zoals bewustwording van de gezondheidsrisico's van de leefstijl onder Roma en Sinti. Tevens leken jongeren minder te roken en meer te sporten. Toch was de algehele conclusie dat Roma en Sinti een ongezonde leefstijl hadden en bleken ongezonde voedingspatronen, psychische en lichamelijke gezondheidsklachten nog relatief vaak voor te komen. De tweede vervolgmeting in 2017 bracht naar voren dat de in eerdere metingen geconstateerde gezondheidsproblemen, ongezonde leefstijl en psychische klachten nog altijd een rol speelden. Een deel van de Nieuwe Roma zouden geen zorgverzekering hebben, waardoor zij een zorgwekkende gezondheidssituatie hebben. De in 2015 geconstateerde trend dat jongeren bewuster omgaan met hun gezondheid leek zich ook in de meting van 2017 door te zetten.

Literatuur gezondheidssituatie sinds 2017

Europees onderzoek toont aan dat de gezondheid van Roma en Sinti te wensen over laat. Zo rapporteert één op de drie Roma-respondenten in de leeftijd van 35-54 gezondheidsproblemen te hebben die hun dagelijkse bezigheden beperken (FRA, n.d.). Tevens geeft twintig procent aan geen ziektekostenverzekering te hebben (FRA, n.d.). Opvallend is echter dat een rapport van FRA uit 2018 stelt dat de gezondheidssituatie van Roma's vergelijkbaar is met die van de algemene populatie. Het is onduidelijk hoe deze schijnbare tegenstrijdigheid verklaard kan worden.

4.1 Gezondheidssituatie: actuele situatie, ontwikkeling en verwachting

In deze paragraaf wordt een algemeen beeld gegeven van de gezondheidssituatie van Roma en Sinti, de ontwikkeling hiervan sinds 2017 en de verwachtingen voor de komende vijf jaar. Aan deelnemers is gevraagd een oordeel te geven over de gezondheidssituatie van Roma en Sinti in Nederland (figuur 4.1). Hierbij is uitgegaan van een brede definitie van gezondheid, die zowel de fysieke als geestelijke gezondheid omvat.

Figuur 4.1: Hoe is het naar uw mening gesteld met de gezondheidssituatie van Roma/Sinti in uw gemeente?
Bron: Risbo (eigen bewerking)

Ongeveer de helft van de respondenten beoordeelt de gezondheidssituatie van Roma en Sinti als neutraal (60 antwoorden, 48 procent). Een minderheid vindt de gezondheidssituatie slecht tot heel slecht (43 antwoorden, 35 procent). Een klein deel van de antwoorden is positief (21 antwoorden, 17 procent). Vergeleken met de metingen van 2015 en 2017 wordt de gezondheidssituatie positiever beoordeeld. We zien weinig verschillen tussen de onderscheiden groepen.

Uit de interviews blijken grote verschillen tussen de visies van Roma en Sinti zelf en professionals die werkzaam zijn bij gemeenten of instanties. Zowel professionals als Roma en Sinti zelf beoordelen de algemene gezondheidssituatie als zwak. Het gaat hierbij om fysieke en psychische gezondheidsproblemen. De genoemde gezondheidsklachten door respondenten zijn niet afwijkend van het geconcludeerde beeld in 2015 en 2017. Psychische gezondheidsproblemen die veel naar voren komen in de interviews zijn stress-gerelateerde klachten en relatief veel psychische problemen. Deze klachten zouden volgens respondenten verklaard kunnen worden door financiële problemen (lees:

schulden en werkloosheid) en bestaansonzekerheid. Meerdere respondenten benoemen dat oorlogstrauma's, slachtofferschap, groepsdruk vanuit de gemeenschap, gebrek aan keuzevrijheid en staatloosheid ook oorzaken kunnen zijn van psychische en stress-gerelateerde klachten. Een aantal professionals meent dat psychische problemen meer voorkomen onder Roma- en Sinti-vrouwen dan onder mannen. Net als in 2017 lijkt het dat jongeren, voornamelijk meisjes, relatief vaak last hebben van psychische of stress-gerelateerde klachten. Een tweetal professionals benoemt dat het hierbij vaak gaat om "vage klachten" zoals hoofdpijn, welke niet zijn gediagnosticeerd. Een professional vermoedt dat deze klachten gebruikt worden om thuis te kunnen blijven van school.

Volgens één van de professionals komt de fysieke gezondheidsproblematiek overeen met mensen met een lage sociaaleconomische positie. Een aantal respondenten geeft aan de indruk te hebben dat Roma en Sinti over het algemeen niet oud worden. Professionals wijzen de veelal ongezonde leefstijl in combinatie met stress en onzekerheid als belangrijkste oorzaken hiervan. Wanneer gekeken wordt naar de fysieke klachten gaat het niet alleen om hoofdpijn, maar ook relatief vaak over rugklachten, overgewicht, diabetes, kanker en hart- en vaatziekten. Een klein aantal respondenten is van mening dat in sommige Roma- en Sinti-gemeenschappen relatief veel alcohol en tabak gebruikt worden. Over het algemeen wordt het alcohol gebruik niet als problematisch omschreven. Net zoals in voorgaande metingen zou drugsgebruik weinig voorkomen.

Als veroorzakers van lichamelijke klachten worden vooral de relatief ongezonde voeding en levensstijl genoemd. Koken en eten wordt door zowel professionals als Roma en Sinti zelf aangemerkt als een belangrijk onderdeel van de cultuur. Echter wordt er volgens meerdere respondenten niet meer volgens de traditionele Roma-keuken gekookt. Meerdere keren komt naar voren dat Roma en Sinti veelal goedkoop, vet voedsel nuttigen, zoals frituur, hamburgers en frikandellen. Door professionals en een gesproken Roma wordt hierbij ook aangehaald dat Roma en Sinti niet bewust nadenken over hun voeding. Overigens vinden zowel de gesproken Roma en Sinti als enkele professionals niet dat het aantal personen met overgewicht sterk afwijkt van de gemiddelde Nederlandse populatie.

Een deel van de professionals heeft de indruk dat bij Roma-kinderen overgewicht vaker dan gemiddeld voor komt. Volgens één professional hebben kinderen ook last van suikerziekte. Oorzaken hiervoor worden, net als bij volwassenen, gezocht in de voeding (e.g. veel suiker, frituur, vet), weinig beweging en gebrek aan het verenigingsleven. Zo benoemt een aantal respondenten dat kinderen niet veel buiten spelen. Het (sport)verenigingsleven van Roma en Sinti is minimaal, wat volgens professionals en de doelgroep enerzijds komt doordat men niet bewust is van het belang van beweging en anderzijds omdat Roma en Sinti de contributies en additionele kosten niet kunnen betalen. Een aantal professionals brengt ook naar voren dat Roma en Sinti soms niet toegelaten worden tot een vereniging vanwege hun achtergrond.

Een andere veroorzaker van gezondheidsklachten die door een tweetal respondenten wordt benoemd is het trouwen binnen de eigen familie. Hierdoor zouden volgens deze professionals fysieke gezondheidsklachten zoals hart- en vaatziekten, kanker, en jong overlijden relatief vaak voorkomen

binnen een familie. Eén van de professionals voegt nog een factor toe die fysieke klachten kan verklaren, namelijk het doorroken tijdens de zwangerschap. Roma zijn zich niet bewust van de gevolgen van roken tijdens de zwangerschap, aldus deze professional. Tot slot wordt door een professional genoemd dat de woonwagens van Sinti niet altijd even goed onderhouden worden, zowel door de gemeente als de Sinti zelf, waardoor zij in slechte omstandigheden leven met mogelijke gezondheidsproblemen tot gevolg. Een andere professional schetst juist een positiever beeld: Sinti zien het belang van hygiëne meer in dan Roma en hebben daarom vaker een hygiënische woonwagen. De signalen omtrent voorzieningengebruik lijken eveneens diffuus te zijn. Aan de ene kant menen professionals dat Roma en Sinti de weg in de gezondheidszorg wel weten te vinden. Aan de andere kant maken zij veelal geen gebruik van de gezondheidszorg, vooral wanneer het gaat om psychische klachten. Door de doelgroep zelf wordt hieraan toegevoegd dat Roma en Sinti veelal geen hulp zoeken omdat zij hun (psychische) problemen

niet willen toegeven. Voor veel Roma en Sinti bestaat er een drempel om naar de (geestelijke) gezondheidszorg te gaan. Tevens geeft één van de professionals aan dat zorg bieden voor artsen soms lastig kan zijn, vanwege de bestaande multiproblematiek bij de doelgroep. Overigens lijkt een aantal groepen lastiger hun weg te vinden in de gezondheidszorg. Zo hebben volgens professionals een deel van de Generaal-Pardon Roma en Nieuwe Roma moeite om een zorgverzekering af te sluiten, waardoor ze veelal in schulden terecht komen wanneer ze naar het ziekenhuis moeten. Bij de Generaal-Pardon Roma heeft dit veelal te maken met staatloosheid, waardoor zij geen zorgverzekering kunnen afsluiten en zorgkosten regelmatig contant moeten betalen. Bij Nieuwe Roma zou het niet hebben van een zorgverzekering vaker samenhangen met het niet willen of kunnen betalen van de premie, geen aanspraak kunnen maken op een verzekering of niet weten hoe het stelsel werkt. Hierdoor kunnen situaties ontstaan waarbij hulpbehoevenden te wachten met het zoeken van medische hulp of dit uitstellen.

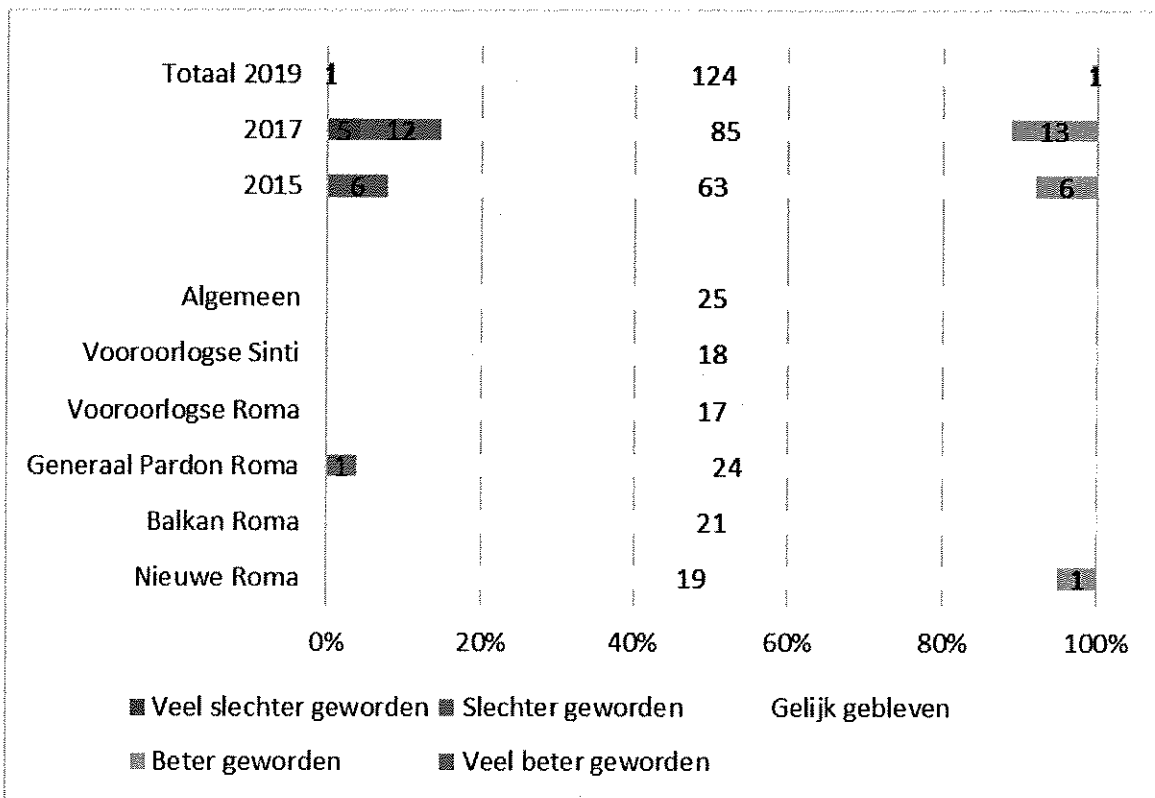
Net als in 2015 en 2017 wordt door respondenten benoemd dat in een aantal gemeenschappen op seksuele voorlichting een taboe bestaat. Ook in de huidige meting geven een tweetal respondenten aan dat er vrijwel geen seksuele voorlichting plaats vindt. Met anticonceptie wordt volgens één van de professionals niet verstandig omgegaan, waardoor er relatief vaak vroege zwangerschappen voorkomen. Een andere professional vertelt dat er vrijwel geen anticonceptie wordt gebruikt

Nieuwe Roma: Nadia en Hannes

Nadia en Hannes wonen sinds 2011 in Nederland met hun drie kinderen. Het wilde hen niet lukken om werk te vinden en daarnaast hadden zij grote schulden, ongeveer 15.000 euro, bij verschillende instanties. Contacten met een zogenaamde 'administrateur' hadden hun problemen alleen maar verergerd. "Maar teruggaan is geen optie", zei Nadia twee jaar geleden. "Daar hebben we ook geen werk. Geen uitkering, niks". Wanneer wij nu, twee jaar later, met Nadia spreken lijkt de situatie positief te zijn veranderd. "We hebben voor haar en haar man een betalingsregeling getroffen en nu zijn ze weer verzekerd bij Zilveren Kruis. En ze betalen netjes", vertelt Zeynep. Door deze betalingsregeling met de deurwaarder zijn de schulden bij CAK weggestreept. Ondanks dat Nadia en Hannes nog steeds, al dan niet kleinere, schulden hebben, ziet Nadia de situatie positief in. "Mijn situatie is verbeterd omdat ik al die schulden niet meer heb", zegt Nadia. "Maar het is niet dat we meer verdienen of zo, maar we hebben nu wat meer rust".

Ontwikkeling van de gezondheidssituatie sinds 2017

In figuur 4.2 wordt ingegaan op de ontwikkeling van de gezondheidssituatie sinds 2017.

Figuur 4.2: Hoe beoordeelt u de ontwikkeling van de gezondheidssituatie van Roma/Sinti in uw gemeente sinds 2017?
Bron: Risbo (eigen bewerking)

Vrijwel iedereen ziet geen verandering in de gezondheidssituatie van Roma en Sinti sinds 2017. In 2017 waren er nog wel een aantal positieve als negatieve antwoorden. De verschillen tussen de groepen zijn niet noemenswaardig.

Dit beeld wordt in de interviews iets genuanceerd. Enerzijds is een groot deel van de respondenten van mening dat er weinig verandering heeft plaatsgevonden de afgelopen twee jaar. Anderzijds wordt door een klein deel van de respondenten een positieve ontwikkeling benoemd, overeenkomend met het beeld uit 2017, dat de gezondheidssituatie van jongeren langzaam lijkt te verbeteren. Zo komen er vanuit de Roma en Sinti zelf en de professionals signalen dat vooral de jonge generatie zich meer bewust wordt van het belang van gezonde voeding en beweging. Zo is vanuit verschillende gemeenschappen een aantal initiatieven georganiseerd om kinderen te laten sporten en wordt er door één van de geïnterviewde Roma gesproken over het opzetten van een "gezond-koken-groep".

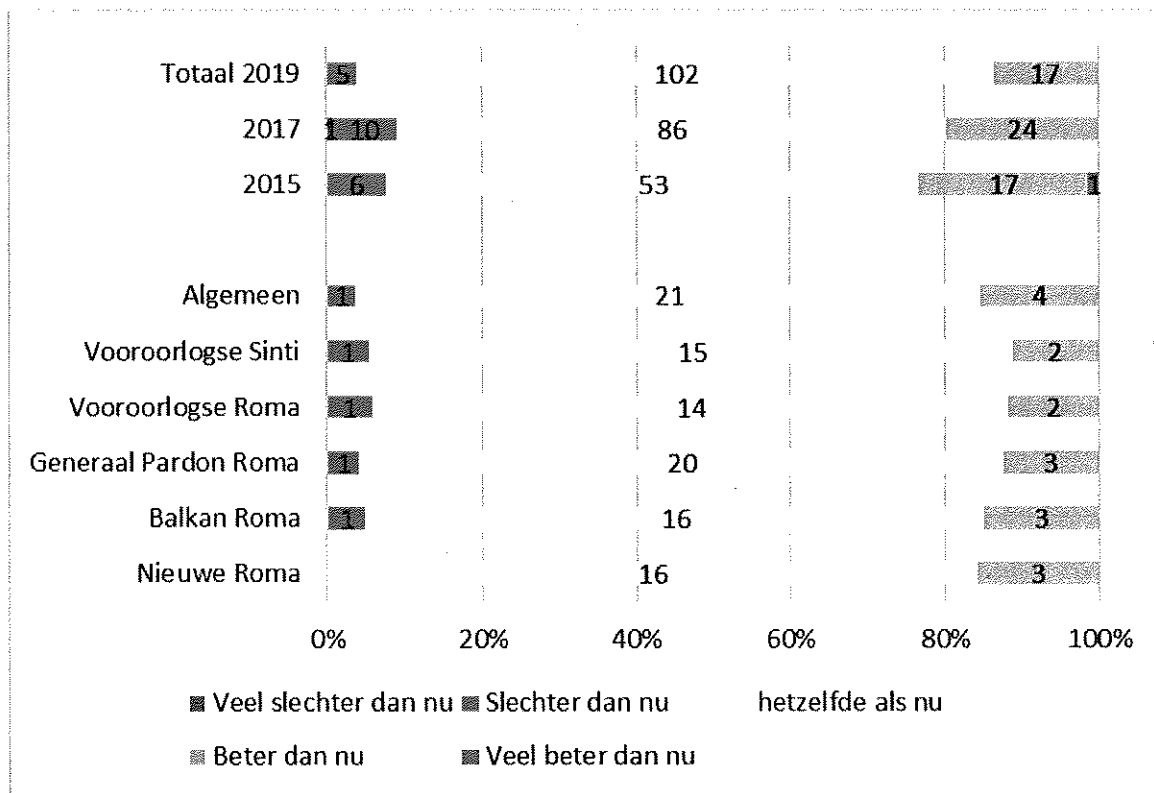
Volgens het merendeel van de respondenten wil de oudere generatie Roma en Sinti hun leefstijl niet aanpassen. Zowel een aantal Roma en Sinti als professionals geven aan dat er nog altijd ongezond wordt gekookt. Dit geldt niet alleen voor de oudere generatie, maar ook voor een deel van de jonge moeders.

In de monitor van 2017 werd geconstateerd dat Nieuwe Roma moeite hebben met hoe het Nederlandse zorgstelsel is ingericht en hierdoor veelal hoge schulden hebben bij verzekeringsmaatschappijen. Veel

van deze Nieuwe Roma waren gedupeerd door inmenging van een ingehuurd malafide 'administrateur' die in ruil voor een percentage, onterecht aanvragen deed die later terugbetaald moesten worden. Vrijwel alle gesproken Nieuwe Roma hebben inmiddels een afbetalingsregeling getroffen voor hun schulden. Een deel van deze respondenten geeft daarbij aan minder stress te ervaren doordat zij nu hun schulden kunnen aflossen.

Verwachtingen voor de toekomst

Figuur 4.3 heeft betrekking op de verwachte ontwikkeling van de gezondheidssituatie van Roma en Sinti over vijf jaar.

Figuur 4.3: Hoe verwacht u dat de gezondheidssituatie Roma/Sinti in uw gemeente over vijf jaar zal zijn?
Bron: Risbo (eigen bewerking)

Het grootste deel van de respondenten verwacht dat er over vijf jaar weinig veranderd zal zijn in de gezondheidssituatie van Roma en Sinti (102 antwoorden, 82 procent). Daarnaast zien we dat 14 procent van de antwoorden positief is (17 antwoorden): deze respondenten verwachten een verbetering ten opzichte van nu. Een heel klein deel, 4 procent van de antwoorden is negatief (5 antwoorden). Wanneer we deze uitkomsten vergelijken met de antwoorden op deze vraag uit de vorige metingen, dan zien we dat het aandeel dat geen verandering ziet in de loop van de jaren groeit. Tussen de verschillende groepen zien we weinig verschillen.

In de interviews zijn er weinig verwachtingen naar voren gekomen omtrent de toekomstige gezondheidssituatie van Roma en Sinti. Net zoals op andere leefgebieden, hebben respondenten het idee dat er binnen vijf jaar niet veel veranderd zal zijn en dat dit langer de tijd nodig heeft. Zowel Roma

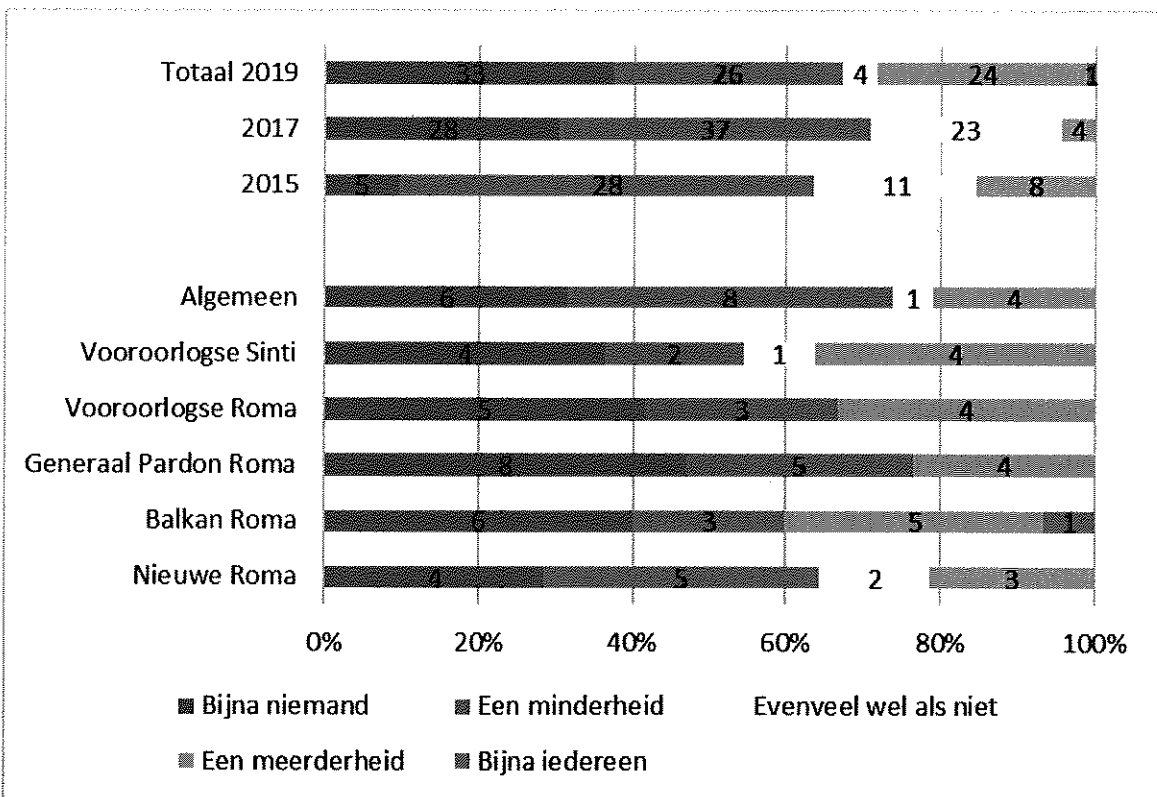
en Sinti als professionals geven aan dat er een groeiende bewustwording is met betrekking tot het belang van een gezonde leefstijl. Er wordt gehoopt dat deze ontwikkeling zich gestaag zal voortzetten. Echter benoemen sommige respondenten dat de gezondheidssituatie samenhangt met de levensstandaard. Als hier weinig in verandert, wordt verwacht dat de gezondheidsontwikkeling ook zal stagneren.

4.2 Gezondheidssituatie: verdiepende analyse

In deze paragraaf wordt een aantal aspecten met betrekking tot de gezondheidssituatie van Roma en Sinti verdiept. Het betreft hierbij onderwerpen die in paragraaf 4.1 al kort ter sprake zijn gekomen.

Leefstijl

Uit voorgaande monitoren is gebleken dat relatief veel Roma en Sinti een ongezonde leefstijl lijken te hebben en (als gevolg daarvan) gezondheidsproblemen ervaren. Aan de deelnemers van de vragenlijst is gevraagd in hoeverre zij van mening zijn dat Roma en Sinti in hun gemeente het belangrijk vinden om een gezonde leefstijl te hebben (figuur 4.4).

Figuur 4.4: In mijn gemeente vinden Roma/Sinti het belangrijk om er een gezonde leefstijl op na te houden.
Bron: Risbo (eigen bewerking)

Zeven op de tien antwoorden is negatief (59 antwoorden, 67 procent). Ruim een kwart, (25 antwoorden, 28 procent) zegt dat een meerderheid van de Roma en Sinti het belangrijk vindt om een gezonde leefstijl te hebben. In vergelijking met 2015 en 2017 is het aandeel neutrale antwoorden kleiner geworden en

zien meer respondenten dat er 'bijna niemand' is die het belangrijk vindt om er een gezonde levensstijl op na te houden. Tegelijkertijd groeit ook aandeel met een positief oordeel over een gezonde levensstijl. Tussen de groepen is wel wat variatie, maar het aantal respondenten dat deze vragen beantwoord heeft is zeer beperkt en er zijn daarom geen conclusies aan te verbinden.

De voeding van Roma en Sinti wordt door het merendeel van de respondenten als ongezond bestempeld. Door de meerderheid wordt dit als veroorzaker van overgewicht, diabetes en hart- en vaatziekten gezien. Uit de interviews met zowel Roma en Sinti zelf als professionals blijkt dat gastvrijheid, koken en eten een belangrijke rol spelen binnen de cultuur.

Een positieve ontwikkeling die ook in 2017 werd geconstateerd, is meer bewustwording binnen de gemeenschappen over het belang van een gezonde leefstijl. Ook worden er initiatieven ontplooid om deze bewustwording te stimuleren. Zo vertelt één van de Roma over het aanvragen van subsidie voor het opzetten van een kookgroep:

We wilden wel subsidie aanvragen voor een gezond koken groep, dus dat dames in plaats van alleen maar frikandellen bakken voor de kinderen, dat ze gewoon met moeders samenkomen en iets gezonds leren koken, wat ook lekker is. Of misschien een combinatie met de Roma [keuken], maar dan toch niet zoveel vet of dat soort dingen. R29

Echter is het niet altijd even makkelijk om gezonder te gaan leven voor Roma en Sinti. Dit heeft volgens een aantal respondenten te maken met gebrek aan geld. Bijvoorbeeld wanneer het gaat om gezond eten, lijkt dit een grote rol te spelen. Eén van de geïnterviewde Roma vertelt:

Veel [ouders] denken als die kinderen maar wat eten of misschien is het toch goedkoper om bij de Lidl of zo een pak hamburgers, frikandellen en dat soort dingen te halen. R28

Verder geeft een aantal respondenten aan dat Roma en Sinti de contributies voor (sport)verenigingen en additionele kosten voor bijvoorbeeld sportkleding veelal niet kunnen betalen. Volgens een professional is het aanvragen van subsidies voor sport te complex en te veel een "bureaucratische rompslomp" voor Roma en Sinti, waardoor dit spaak loopt. Een andere professional benoemt dat het vermoeden bestaat dat subsidies voor sport in eigen zak worden gestoken. Weer een andere professional vertelt dat Roma en Sinti soms niet welkom zijn bij verenigingen vanwege hun achtergrond of bijvoorbeeld ruzies met personen van de vereniging. Daarnaast blijkt dat bewustwording nog niet automatisch leidt tot het veranderen van het leefpatroon. Al met al maken de financiële beperkingen en de achtergrond het een uitdaging voor veel Roma en Sinti om bewuster om te gaan met voeding en sport.

Geestelijke gezondheidszorg (GGZ)

In voorgaande metingen kwam naar voren dat er relatief vaak sprake is van psychische problemen onder Roma en Sinti. Uit interviews van de huidige meting blijkt dat dit onveranderd is. Oorzaken worden gezocht in schulden, werkloosheid, oorlogstrauma's, groepsdruk vanuit de gemeenschap, staatloosheid, slachtofferschap en gebrek aan keuzevrijheid. Dit uit zich vaak in stress en piekergedrag.

Volgens de gesproken Roma en Sinti hebben de verschillende gemeenschappen veel meegemaakt, wat zich uit in geestelijke problemen. Zo vertelt één van de geïnterviewde Roma:

Sommigen moesten echt uit [de] oorlog [vluchten], sommigen moesten er echt voor vechten om uit die situatie te komen en hiernaartoe, een veilige plek te vinden. En dan hier een heel nieuw begin gaan starten, dat is voor iedereen wel een stressvolle periode geweest. R10

In een gemeente is een klein aantal Roma en Sinti in behandeling voor (oorlogs)trauma's bij gespecialiseerde stichtingen. De opvatting van een professional sluit hierop aan:

De psychische gezondheid, die vind ik heel zorgelijk. En daarin zie je dus ook die overdracht van secundaire traumatisering, maar ook omdat ze dus zoveel hebben meegemaakt en dat blijft maar doorgaan. En het blijft ook een soort overleven wat ze doen. R5

Zowel Roma en Sinti als professionals vertellen dat psychische problemen veelal worden verzwegen, vanwege trots. Volgens een professional worden er medicijnen, voornamelijk kalmerings- en slaapmiddelen, gebruikt tegen psychische klachten. De professional maakt zich in bijzonder zorgen over de algehele depressies die sommige Roma lijken te hebben in combinatie met kalmerings- en slaapmiddelen en alcohol.

Ook onder kinderen komen psychische klachten voor. Zo loopt er in een gemeente een deel van de kinderen bij een psychiater vanwege trauma's door kinderuitbuiting en geweldsdelicten. Een respondent meent dat er relatief veel gedragsproblematiek voorkomt onder Roma- en Sinti-kinderen. Volgens een andere respondent lijken hoofdpijn en slaapproblemen steeds vaker voor te komen onder jongeren. In de meting van 2017 werd ook aangehaald door één van de respondenten dat meisjes relatief vaak worden ziekgemeld met "vage klachten", veelal psychisch van aard. Echter geloofde deze respondent dat deze klachten werden gebruikt om de leerplicht te ontwijken. Ook in de huidige meting blijkt dat hier nog steeds sprake van is: meisjes worden regelmatig ziekgemeld om dezelfde (vermoedelijke) redenen. Het ziekteverzuim (zonder indicatie van de klachten) sluit aan op verhalen van respondenten dat de schoolgang van meisjes op de middelbare school afneemt.

Voorzieningengebruik

Net als in voorgaande metingen blijkt dat de mate van voorzieningengebruik verschilt per persoon, gezin en gemeenschap. Een aantal professionals benoemt dat het zorgstelsel te complex en bureaucratisch is ingericht waardoor Roma en Sinti soms moeilijk hun weg kunnen vinden. Andere professionals menen dat Roma en Sinti wel degelijk hun weg kunnen vinden in het zorgstelsel, maar niet naar een arts durven vanwege trots of vanwege het feit dat zij de kosten niet kunnen betalen. Hierdoor ontstaat er als het ware een vicieuze cirkel, vertelt een geïnterviewde Sinti-vrouw:

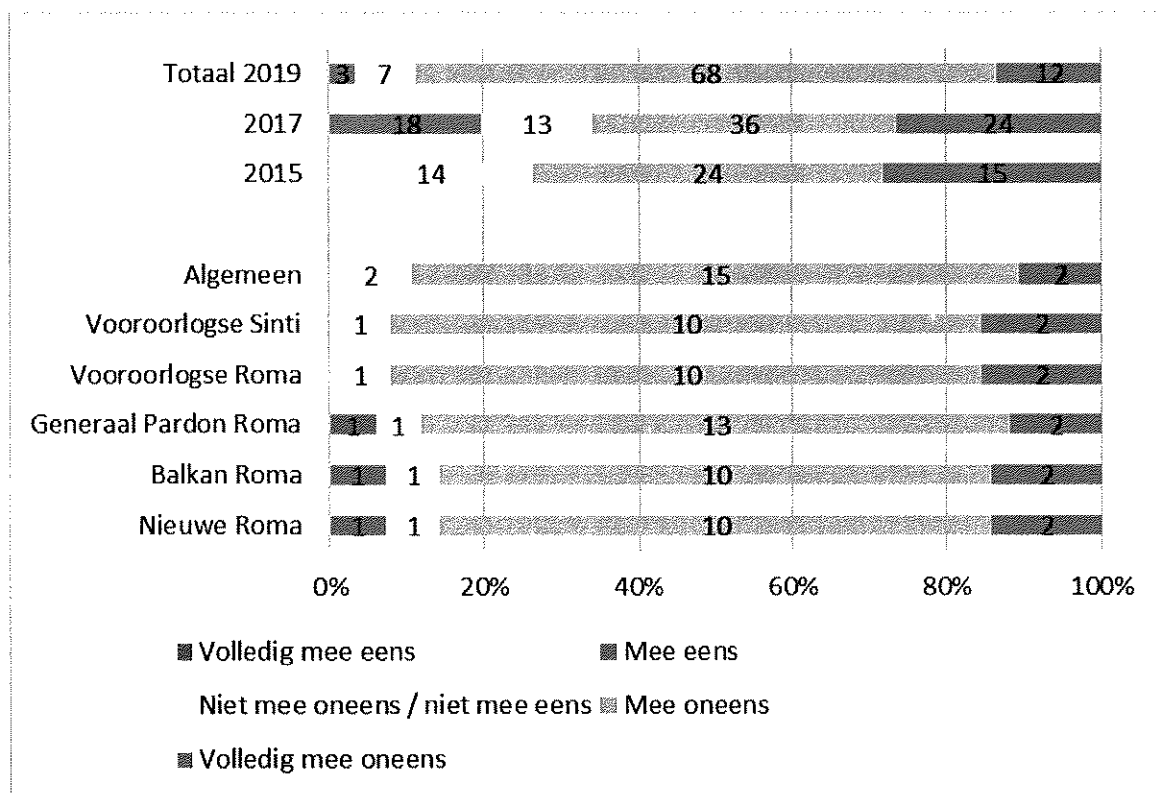
Sinti gaan liever niet naar dokters, waardoor ze vaak te laat zijn met ernstige kwalen. Aan de andere kant, verzekeringen zijn niet goed geregeld en medicijnen moeten betaald worden waarvoor veel geld nodig is, zodat schulden ontstaan en stress. R57

Een professional sluit hierop aan en benoemt dat angst voor hoge ziektekosten een oorzaak is van "grote verwaarlozing" van de eigen gezondheid van Roma en Sinti.

Een ander voorkomend probleem in een gemeente is dat relatief weinig Roma komen opdagen bij het GGD-contactmoment voor vierjarigen. Dit is volgens de respondent het moment om kleine lichamelijke klachten of beperkingen te diagnosticeren en bij te sturen, zoals oogproblemen en groeiproblemen. Hierdoor meent deze respondent dat vroege lichamelijke klachten bij Roma-kinderen uit de gemeente niet worden gezien en dus niet worden behandeld. In deze gemeente wordt in samenwerking met de GGD nagedacht over een manier waarop ze Roma ouders wel kunnen bereiken.

Discriminatie op het terrein van gezondheidszorg

In de enquête is de respondenten gevraagd in hoeverre zij van mening zijn dat Roma en Sinti gediscrimineerd worden op het gebied van gezondheidszorg (figuur 4.5).

Figuur 4.5: In mijn gemeente worden Roma/Sinti gediscrimineerd op het terrein van gezondheidszorg.
Bron: Risbo

Het overgrote deel van de respondenten is van mening dat er geen discriminatie plaatsvindt ten opzichte van Roma en Sinti met betrekking tot de gezondheidszorg (80 antwoorden, 89 procent). Maar drie respondenten antwoorden dat er wel sprake zou zijn van discriminatie in de gezondheidszorg (3 procent). Eveneens een klein deel is neutraal (7 antwoorden, 8 procent). De stelling is in 2019 veel positiever beantwoord dan in 2017. Bij geen van de onderscheiden groepen is er meer sprake van discriminatie op het gebied van gezondheidszorg.

Uit de interviews komt geen duidelijke reden naar voren waarom er minder discriminatie wordt ervaren in 2019 dan in 2017 en 2015. Hoewel discriminatie op allerlei terreinen een grote rol speelt in de beleving van Roma en Sinti, lijkt dit op het gebied van gezondheidszorg minder het geval te zijn.